

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Angyal Miklós – Petrétei Dávid:

Az Interpol DVI-protokoll-adaptációjával a hazai áldozatazonosítás fejlesztésének útján

Czene Gréta:

Oroszország mint geopolitikai entitás az amerikai geopolitikai szakértők szemszögéből

Csizner Zoltán:

A tömeges adatgyűjtés kérdései

Mátyás Szabolcs – Bói László – Frigyer László – Nyitrai Endre:

Településszerkezet és kriminalitás

Répási Krisztián:

Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között

Szabó Regina:

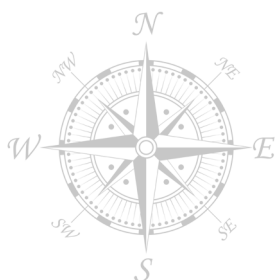
A palesztin–izraeli konfliktus története és a béke lehetősége a Szentföldön

Bányász Péter:

A közösségi média szerepe a választásokban

Nándori Nikoletta Petra:

Szakmatörténeti forrásajánló

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM NEMZETBIZTONSÁGI INTÉZETÉNEK
ELEKTRONIKUS (ONLINE) MEGJELENÉSŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

7. évfolyam 1. szám • 2019

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének
elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, NKE

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Hazai Lászlóné dr.

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Ludek Michalék, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, NKE

Szerkesztőség

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Internetes elérhetőség: <http://nbszemle.uni-nke.hu>

Kiadó

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó

www.dialogcampus.hu • www.uni-nke.hu

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

kiado@uni-nke.hu • +36 1 432 9000

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető

Olvasószerkesztők: Sós Dóra Gabriella, Kovácsné Pokorádi Zsófia, Gergely Zsuzsanna

Tördelő: Gyapjas Anikó

Tartalom

Angyal Miklós – Petrétei Dávid:

Az Interpol DVI-protokoll-adaptációjával a hazai áldozatazonosítás fejlesztésének útján 3

Czene Gréta:

Oroszország mint geopolitikai entitás az amerikai geopolitikai szakértők szemszögéből 18

Csizner Zoltán:

A tömeges adatgyűjtés kérdései 31

Mátyás Szabolcs – Bói László – Frigyer László – Nyitrai Endre:

Településszerkezet és kriminalitás 42

Répási Krisztián:

Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között 52

Szabó Regina:

A palesztin–izraeli konfliktus története és a béke lehetősége a Szentföldön . . . 66

Bányász Péter:

A közösségi média szerepe a választásokban 85

Nándori Nikoletta Petra:

Szakmatörténeti forrásajánló – Pilch Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. Franklin-társulat kiadása I–III. kötet; Budapest 1936 106

Angyal Miklós¹ – Petréttei Dávid²

Az Interpol DVI-protokoll-adaptációjával a hazai áldozatazonosítás fejlesztésének útján

Implementing the Interpol DVI Protocol – Establishing the DVI Hungary

A cikk a tömegszerencsétlenségeket követő áldozatazonosítási munka, az úgynevezett DVI-tevékenység hazai meghonosításának kérdéseivel foglalkozik. A DVI az Interpol egyik állandó bizottsága, egyben a nemzetközi áldozatazonosítási protokoll, módszertan neve is. A hazai áldozatazonosító szolgálat kialakítása érdekében európai és egyéb nemzetközi példákat mutatunk be, majd kifejtjük a 2017 ősze és 2018 nyara közt elvégzett, a szolgálat létrehozását célzó munkánkat.

Kulcsszavak: DVI, Interpol, tömegszerencsétlenség, áldozat, azonosítás, terror, elemi csapás

This paper deals with the establishment of disaster victim identification (DVI) work after mass fatality incidents in Hungary. DVI is one of the standing committees of Interpol, and also the name of the international protocol and methodology on disaster victim identification. In order to adapt the DVI protocol in Hungary, European and other international examples are presented, and also the efforts to establish the Hungarian DVI Unit between the autumn of 2017 and the summer of 2018 is accounted.

Keywords: DVI, Interpol, mass disaster, mass fatality, victim, identification, terror

¹ Dr. med. Angyal Miklós r. ezredes, PhD, Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság. ORCID-azonosító: 0000-0002-2122-0294.

² Dr. Petréttei Dávid tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Krimináltaktikai és Metodikai Tanszék. ORCID-azonosító: 0000-0001-6179-8659.

Bevezető helyett: a téma aktualitása

A terrorizmus napjainkra az egyik legnagyobb globális biztonsági kihívássá vált, amely nem ismer határokat, és amelyeket a nemzetállamok önmaguk nem képesek hatékonyan és tartósan kezelni. A probléma megoldási lehetőségei a komplex megközelítésben keresendők, amihez hathatós segítséget az államok együttműködése, a nemzetközi szervezetek és szövetségek fellépése, összefogása nyújthat.³

A terrorcselekmények célpontjait eleinte konkrét személyek képezték: császárok, elnökök, királyok, politikusok, magas rangú egyének. Az akciók az ő tényleges személyük ellen irányult. Tabu volt az ártatlan emberek veszélyeztetése, nem állt az elkövetők szándékában, hogy olyanokat is megöljenek, akik az adott ügyel nincsenek kapcsolatban. Az áldozatok köre mára már kibővült, nincs jelentősége annak, hogy valaki érintett-e az adott kérdésben, vagy sem.⁴

A terrorizmus és a szervezett bűnözés közti kapcsolatnál biztonsági szempontból leginkább három fő területet kell érintenünk, úgymint az illegális kábítószer-kereskedelmet, a hagyományos fegyverek illegális kereskedelmét, valamint a nukleáris anyagszármazékok, tömegpusztító fegyverek illegális kereskedelmét.⁵

A nemzetközi, sőt világméretű terrorizmus megelőzésére, visszaszorítására, felszámolására az utóbbi években számos adekvát válasz született. Ezek közé tartozik a terrorcselekmények áldozatainak megnyugtató, természettudományos alapokon álló azonosítása is. A tömeges halálesetek rendészeti, kriminalisztikai, igazságügyi orvosi kezelésénél nem elégségesek azok az eszközök, módszerek és eljárások, amelyek az „egyszerű” emberölések, halálos balesetek áldozataival kapcsolatban még elegendők. Megfelelő áldozatazonosítási tevékenység kizárólag nemzetközi együttműködéssel, több ország DVI-egységeinek bevetésével végezhető.⁶ Ez pontosan így zajlott Párizsban, Brüsszelben, Berlinben, Nizzában, Londonban és Manchesterben, hogy csak az utóbbi néhány év szomorú eseményeit soroljuk fel.

Katasztrófák és tömegszerencsétlenségek

A Disaster Victim Identification (a továbbiakban: DVI) a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítása, a modern kriminalisztika komplex, interdiszciplináris szakterülete. Az Interpol 1980 óta rendelkezik DVI néven munkacsoporttal, ami a 190 tagállam részére ajánlásokat fogalmaz meg, és segítséget nyújt a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosításához. Az Interpol a DVI-tevékenység egységét kézikönyvvel (DVI Guide),⁷ illetve egységes formanyomtatványokkal segíti. A DVI Guide jelenleg az egyetlen nemzetközileg elismert módszertani útmutató a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosításában.⁸

³ NÉMETH 2010, 34.

⁴ BEBESI 2009, 54.

⁵ BERACZKAI 2009, 66.

⁶ ANGYAL 2014b.

⁷ DVI Guide 2013.

⁸ KHOO–AZIZ–MAHMOOD 2016.

Az Interpol DVI alapvető filozófiája az interdiszciplináris megközelítés, szabványosított eljárások, előkészület a szervezést és képzést illetően, valamint a kegyeleti és emberiességi szempontok tiszteletben tartása.

Tömegszerencsétlenségek és katasztrófák

Tömegszerencsétlenségen (mass fatality incident), illetve katasztrófán a DVI működéssel kapcsolatban – a normatív definícióktól⁹ eltérően – olyan mennyiségű egyidejű halálesetet értünk, aminek kezelése, jogszerű feldolgozása meghaladja a helyben és pillanatnyilag rendelkezésre álló lehetőségeket.

A CRED (The Centre for Research on the Epidemiology of Disasters)¹⁰ definíciója szerint a katasztrófa (disaster) olyan előre nem látott esemény, amely jelentős anyagi károkat és/vagy emberi szenvedést okoz, a helyi lehetőségek pedig elégtelenek a káresemény kezeléséhez.¹¹ A CRED által vezetett EM-DAT (Emergency Events Database)¹² nemzetközi katasztrófa-adatbázis két generikus katasztrófacsoportot különít el: a természeti és technológiai katasztrófákat. A generikus csoporton belül számos csoport, fő- és altípus létezik. Az adatbázisba kerüléshez a következő négy feltétel közül legalább egynek meg kell felelni:

- a katasztrófa legalább 10 ember halálát okozza,
- a katasztrófa-helyzet legalább 100 embert súlyosan érint,
- az adott állam deklarálja a veszélyhelyzetet,
- nemzetközi segítség kérése válik szükségessé.¹³

1974-ben Genfben, az OIPC (Organisation Internationale de Protection Civile)¹⁴ VI. világkonferenciáján a katasztrófák közös jellemzőiként a következőket határozták meg:

1. A következmények megelőzése, illetve felszámolása rendszerint meghaladhatja az érintett község, város, sőt megye erejét.
2. A katasztrófáknak súlyos egészségügyi és szociális következményei lehetnek.
3. A sérültek számához képest a rendelkezésre álló egészségügyi erők és eszközök elégtelenek.
4. Illetéktelen és felkészületlen emberek ragadhatják magukhoz a vezetést.¹⁵

Kiváltó ok szerint megkülönböztethetünk (közvetlenül vagy közvetetten) ember okozta (civilizációs) és természeti katasztrófákat, tömegszerencsétlenségeket. Ennek megfelelően a tömegszerencsétlenség lehet természeti katasztrófa, elemi csapás, amilyen a földrengés, az árvíz, a vulkánkitörés, a szökőár (cunami) stb. Lehet közlekedési baleset, légikatasztrófa, hajó- vagy vonatszerencsétlenség. Lehet tüzeset szórakozóhelyeken,

⁹ 60/2010. (OT 34.) ORFK utasítás 2. e.) pont; 2011. évi CXXVII. törvény 3. § 5. pont; 1995. évi CXVII. törvény 3. § 70. pont.

¹⁰ Katasztrófák megelőző célú vizsgálatával foglalkozó kutatóközpont.

¹¹ Lásd a CRED honlapját: www.cred.be/projects.

¹² Veszélyhelyzet-nyilvántartó Rendszer.

¹³ Lásd az EM-DAT honlapját: <http://www.emdat.be/country-profile> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 22.)

¹⁴ Polgári Védelem Nemzetközi Szervezete.

¹⁵ NAGY-HALÁSZ 2002, 8–14.

áruházakban vagy szállodákban. Lehet ipari katasztrófa, amelyen a vörösiszap kiömlése volt. Lehet bűncselekmény, terrorcselekmény eredménye is, a robbantásoktól a gépkocsis ámokfutásokig.

Osztályozhatjuk továbbá a katasztrófákat területi kiterjedtségük (több országtól az egyetlen kisbuszig) idő- és hatástartamuk szerint, vagy az áldozatok száma, a katasztrófa által okozott károsodás mértéke szerint is.¹⁶ A paletta tovább színesíthető a járványok, terrorcselekmények, háborúk, genocídiumok külön kiemelésével és így tovább.

A tömegszerencsétlenség kifejezetten DVI-szempontról lehet nyílt vagy zárt; értve ezalatt a lehetséges áldozatok körét. Repülőgépre csak személyi okmánnal és névre szóló beszállókártyával lehet felszállni, így egészen pontosan tudjuk, hogy a katasztrófát szenvedett gépen kik utaztak. Hasonló lehet a helyzet egyes hajókon, de akár a szállodatűzek esetében is. A nyílt helyszín ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy a lehetséges áldozatok száma, köre és kiléte sem ismert: az utca járókelői, egy vonat utasai, egy szórakozóhely vendégei stb.¹⁷

A tömegszerencsétlenségek napjainkban Európában és a világban gyakorlatilag majdnem mindig egynél több állam polgárait érintik. A DVI-tevékenység tehát kizárólag széles és mély nemzetközi együttműködésben valósítható meg hatékonyan. Ennek következménye, hogy bármely állam nagy presztízsveszteséget szenved el, ha nem képes az egységes nemzetközi normáknak megfelelő áldozatazonosítási tevékenység elvégzésére.

Az Interpol DVI jelentőségét az adja, hogy bármely állam DVI-egységei segítséget tudnak nyújtani egymásnak, hiszen „ugyanazt a nyelvet beszélik”, ugyanazokat a protokollokat követik, egységes formanyomtatvánnyal dolgoznak stb.

Mennyiben érint ez bennünket?

Minden évben a katasztrófák emberéletek ezreit követelik, hatalmas vagyoni kárt okozva. 2008-ban például a világban 321 természeti csapás 211 628 166 embert érintett, ebből 235 816 ember veszítette életét, és összességében a gazdasági kár elérte a 181 milliárd amerikai dollárt.¹⁸ Feltételezhetjük, hogy a természeti csapások azért öltek meg világszerte csaknem negyedmillió embert, mert azok nem voltak előre láthatók.

Magyarország csaknem 8000 km-es vasúti hálózatán vonatok ezrei közlekednek, a közel 170 000 km-es úthálózaton buszok, veszélyes anyagot szállító kamionok járnak, az 1366 folyami kilométeren utasszállító hajók viszik az utasokat. Nemzetközi repülőtereinkről szinte percnként szállnak le- vagy fel a repülőök, külföldi látogatók ezreit hozva országunkba vagy repítve haza őket.¹⁹

¹⁶ BERREN–BEIGEL–BARKER 1982.

¹⁷ LEVINSON–DOMB 2016.

¹⁸ SÁFÁR é. n.

¹⁹ ANGYAL 2014a.

2017-ben csak Budapestre közel négymillió külföldi turista érkezett, ami majdnem 10%-os emelkedés az előző évhez képest.²⁰ 2016-ban csak a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren 4,9 millió külföldi utas érkezett hazánkba.²¹

A Budapestre látogató külföldiek általában nem egyenletesen helyezkednek el a főváros közigazgatási határain belül. Nappal a Budai Vár, este a belső-erzsébetvárosi „bulinegyed”, nyáron a Sziget Fesztivál számít vonzó célpontnak. Tömegszerencsétlenség bármikor történhet akár hazánkban is.

A huszonegyedik század második évtizedének végén egyfajta „azonnal-kultúrában” élünk: akármi is történik, azt azonnal feltöltik a közösségi médiába, mikroblogokba, híroldalakra. Szó szerint percekkel egy esetleges robbantás (vagy robbanás) után a legnagyobb nemzetközi híroldalak már tudnak arról, hogy valami történt, mert ennyi idő kell ahhoz, hogy a néhány szavas beszámolókat, illetve elmosódott képeket vagy mobillal készített videókat több ezren megosszák. Ez minden korábbinál komolyabb nyomást helyez a katasztrófa elhárításában, felszámolásában részt vevőkre.

Röviden a DVI-tevékenység állomásairól

A DVI-tevékenység öt elkülönült lépésből áll:

1. *Helyszín (scene recovery)*: a tömegszerencsétlenség helyszínén a holttestek, testrészek és maradványok, illetve a személyes tárgyak dokumentálása, összegyűjtése, csomagolása és szállítása. A lényeg az emberi maradványok minél gyorsabb eltávolítása a helyszínről. A dokumentálás rendszeresített DVI-jegyzőkönyvön történik, célszerűen. A DVI-tevékenység más kriminalisztikai tevékenységekkel, társszervek (baleseti, bűnügyi vagy tűzszerész helyszínelők, tűzvizsgálók stb.) eljárásával történhet, akár egyszerre is.
2. *Bonctermi vizsgálat (PM, post-mortem investigation)*: a holttestek, testrészek, maradványok részletes dokumentálása, az elsődleges és másodlagos azonosító jegyek rögzítése. Ide tartozik a boncolás is, ha sor kerül rá. A dokumentálás a rendszeresített PM-jegyzőkönyvön történik. Minden test, testrész úgynevezett PM-számot kap, lehetőleg már a helyszínen; ez az egyedi szám kíséri végig a testet, testrészt az azonosításig.
3. *Eltűnés bejelentése (AM, ante-mortem investigation)*: a tömegszerencsétlenséggel vélhetően érintett, tehát a „tömegszerencsétlenségben eltűnt” személy adatainak felvétele a családtagoktól, hozzátartozóktól, barátoktól. Ekkor kerülnek beszerzésre az elsődleges azonosító jegyek összehasonlító mintái. A dokumentálás rendszeresített AM-jegyzőkönyvön történik. Minden eltűnt személy úgynevezett AM-számot kap; ez az egyedi szám kíséri végig őt az azonosításig. Az AM-eljáráshoz tartozik a hozzátartozók, a másodlagos áldozatok kezelése, gondozása is.
4. *Összevetés (reconciliation)*: az AM- és PM-adatok összehasonlítása alapján. Történhet a jegyzőkönyvek manuális összevetésével, illetve számítógéppel is.

²⁰ Top 100 City Destinations Ranking 2017.

²¹ KSH 2017.

A szakasz az azonosság fokának vélelmezéséig és véleményezéséig tart. Az összevetendő elsődleges azonosítók a DNS, a daktiloszkópia és a fogazat, a másodlagos azonosítók a (tág értelemben vett) orvosi adatok, illetve a személyes tárgyak.

5. *A személyazonosság deklarálása (identification)*: jogi aktus; az azonosítási szakasz eredményeinek ismeretében kerül kimondásra, általában testületileg.

A DVI Hungary projekt

A hazai DVI-egység felállítására tett törekvések kezdete 2001. év őszére datálható, amikor – nem sokkal az Amerikai Egyesült Államokat ért terrortámadás-sorozat után – az Interpol a 70. közgyűlését Budapesten tartotta. Az egy hétig tartó rendezvényre 140 ország mintegy 650 delegáltja érkezett a magyar fővárosba. A közgyűlés kiemelt témája volt a terrorizmus megelőzése és az ellene való védekezés módszertana. Ennek megfelelően számos ország DVI-egységének képviselője tartott előadást áldozatazonosítási törekvéseikről, a nemzetközi együttműködés és standardizáció előnyeiről. Az azóta eltelt több mint másfél évtizedben Magyarországon is számos egyeztetés, fórum, konferencia zajlott a témában az érintett szervek részvételével.

Általános értelemben a közbiztonságon az állampolgári jogok és kötelezettségek gyakorlati, folyamatos és mindennapi érvényesülésének és érvényesítésének biztonságát értjük. Azt, hogy rendszeres, mindennapi tevékenységében egyetlen polgárnak sem kell előreláthatatlan, súlyos veszélyekre számítania, és ha ezek mégis bekövetkeznek, gyors és biztonságos segítségre lel.²² Az államtól elvárható, hogy garantálja a veszély és a katasztrófa elhárításának magas szintjét, a segítségnyújtás szinte azonnali érkezését, a hathatós előkészületeket és a beavatkozási készséget a természeti, ipari és egyéb katasztrófák elhárítására, a nukleáris veszély minimalizálására. A terrorizmus, a szervezett bűnözés, a kábítószeres terjedése, a fegyver- és embercsempészség, az egyidejű és tömeges migráció, a globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások mind-mind fenyegetik az egyént, a társadalmat és az államhatalmat. E veszélyekkel szemben a személy jogosan vár el az államtól eredményes fellépést: az állampolgár elvitathatatlan joga, hogy ezekkel szemben formális és garanciális védelmet élvezzen nemzeti kormányától.

Az utóbbi években – a jogi szabályozás újragondolásán túl – előremutató, nagy-szabású terrorelhárítási és katasztrófavédelmi intézkedések, változások már történtek hazánkban is. Ezek közé sorolható, hogy a terror- és katasztrófa helyzetekben történő személyi segítségnyújtásra és az anyagi javak védelmére hivatott professzionális nemzeti egységek (TEK, HUNOR, HUSZÁR) kerültek felállításra. A katasztrófáknak ugyanakkor sok esetben halálos áldozata, nemritkán rengeteg halálos áldozata lehet, ezekre a tevékenységekre specializált DVI-egységgel hazánk még nem rendelkezik, noha az Interpol már kidolgozta azokat az ajánlásokat, kézikönyveket és formanyomtatványokat, amelyek segítségével lehetőség nyílna egy kompatibilis nemzeti

²² BÍRÓ 2011.

egység létrehozására. Ráadásul az, hogy rendelkezünk egy ilyen egységgel, az már nem utópia, hanem nemzetközi elvárás.

Úgy véljük, hogy az Interpol által képviselt interdiszciplináris megközelítés és a széles körű társszervi együttműködés bemutatása és a nemzetközi protokoll hazai implementálása olyan vállalás, amely nemcsak szakmai értéket hordoz, hanem biztonságosabbá teszi állampolgáraink mindennapjait is.

Az európai és Európán kívüli példák

Az alábbiakban két szomszédos közép-európai ország és két, katasztrófaveszélyeknek fokozottabban kitett ázsiai ország DVI-egységeit, azok létrejöttének történetét mutatjuk be, amely példák jól szemléltetik a csapatok felépítését és tevékenységét. Emellett rámutatnak azokra a motiváló, valamint akadályozó tényezőkre is, amelyekkel hazai DVI-egység kialakításánál is számolni lehet.

A cseh DVI²³

A korábbi Csehszlovákiában, illetve utána Csehországban hosszú időn keresztül nem merült fel DVI-egység létrehozásának szándéka. A tömegszerencsétlenségek áldozatait ad hoc munkacsoportok azonosították. Az Interpol ajánlásai ellenére nem volt egységes, erre felkészített és bevethető csapatuk. Komoly változást hozott a hozzáállásban a 2004 karácsonyán Délkelet-Ázsiára lecsapó cunami. Az azt követő azonosítási munkákba a prágai Kriminálisztikai Intézet szakértői is bekapcsolódtak. Az eredeti tervek szerint komoly kontingens települt volna Thaiföldre, végül csak két genetikus szakértő utazott ki.

A cseh Kriminálisztikai Intézet 2006 óta építi a nemzeti DVI-egységet. Első lépésként tagjai a Katonai Egyetemi Kórház és a prágai Igazságügyi Orvostani és Toxikológiai Intézet munkatársaival együtt kutatási projektet indítottak az elméleti kérdéskörök megalapozásához. A projekt eredménye részletes ajánlás volt a leendő cseh DVI-egység felépítését és működését illetően. Az egység tényleges létrejöttéhez azonban ez nem lett volna elegendő. 2012–2016 közt Svájc segítségével és részvételével folyt a cseh DVI-egység elméleti és gyakorlati kiképzésére és felszerelésére vonatkozó újabb projekt. Részrehajlás nélkül belátható, hogy a bőkezű svájci segítség pótolhatatlan volt az egység tényleges létrehozásában.²⁴

A cseh DVI-egységet a cseh rendőrség elnökének 150/2016. számú rendelete hozta létre. A szolgálat kellően rugalmas szervezetű, független minden más szervezeti egységtől. Jelenleg mintegy negyven főből áll, a Kriminálisztikai Intézet, a prágai Igazságügyi Orvostani és Toxikológiai Intézet, valamint a Fővárosi Rendőr-igazgatóság munkatársaiból. Bevethetők külföldön is. Nagyon fontos továbbá, hogy a hagyományos

²³ BENDL 2017.

²⁴ Stephan Bamert svájci és Petr Bendl cseh DVI-szakemberek 2017. 06. 02-án Bilbaóban, az ENFSI Scene of Crime Working Group éves ülésén elhangzott előadásai alapján.

AM- és PM-csoportok mellett az egység integráns része a *Back Office Team*, ami logisztikai szakemberekből, IT- és híradós szakemberekből, pszichológiai támogatókból, közönségkapcsolati munkatársakból áll, valamint rendszeresen meghívják a nemzetközi szintérről kapcsolatot tartó munkatársakat a bel- és külügyminisztériumból. A (helyszíni) PM-csapatnak tagja a gépkocsivezető, illetve a GPS-pozicionálást végző szakember is. A boncteremben, ha hatósági vagy igazságügyi boncolásra is sor kerül, a DVI-egység megerősíthető *külsős* orvos szakértőkkel. Az AM-, PM- és *Back Office* csapat mellett a negyedik az azonosító csapat. Ennek vezetője általában a DVI vezetője. Tagjai az AM- és a PM-csoport vezetői, orvos szakértő, ujjnyomszakértő, genetikus szakértő, laborvezető. Tagja lehet még más szakértő (például antropológus) is. Tag továbbá egy olyan rendőrtiszt, aki az eljárás szabályszerűségét kíséri figyelemmel.

Az ausztriai DVI

A 2000-ben a kapruni (Tiro) síparadicsomban történt, 155 ember életét követelő tömegszerencsétlenséget²⁵ követően kezdődtek el Ausztriában egy DVI-egység felállításának előkészületei. A kapruni eset nyomatékosan rávilágított nyugati szomszédunknál is arra a már többször hangoztatott tényre, hogy csak megfelelő felszerelés és tudás, valamint standardizált módszertan alkalmazásával lehet egy nemzetközi katasztrófa esetén esély a gyors és hatékony áldozatazonosításra. Az akkori tiroli csendőrparancsnokot, aki a helyszíni munkát koordinálta, a Belügyminisztérium rövidesen megbízta a DVI Team Austria kialakításával.

2002-ben 4 fővel egy munkacsoportot hoztak létre, amely nemzetközi tapasztalatokat szerzett, kipróbálták a Plass Data cég azonosításra kifejlesztett és az Interpol által preferált szoftverét. 2003-ban a „mag” („Kernteam”) 15 főre nőtt, a vezetőket pedig (3 fő) a Belügyminisztérium adta. Megvásárolták a szoftvert, és kidolgozták a kiképzési modulokat. Megkezdődött a jelentkezők kiválasztása. 2004. január és május között 3 turnusban megtartották az alapképzéseket, megalakultak az AM- és PM-csapatok. A szükséges felszerelést is beszerezték. Úgy tervezték, hogy 2005 áprilisában főpróbát tartanak a schwechati repülőtéren, ám a cunami közbeszólt, így az első bevetésre 2004. december 28-án Thaiföldön főpróba nélkül került sor.

A DVI Team Austria jelenleg több mint 220 tagot számlál. Jelentős részük rendőrségi dolgozó, de több mint 25 fogorvos, 13 pszichológus és 10 orvos szakértő is tagja a csapatnak. A jól kiképzett állomány, csakúgy, mint sok más országban, a mindennapokban a munkahelyén végzi a feladatait. A csapatok csak riasztás esetén *aktíválódnak*, hogy aztán igen rövid idő alatt, a meglévő felszereléssel együtt bevetésre készen álljanak. Az ismeretek szinten tartása miatt minden évben tartanak különböző katasztrófa helyzeteket szimuláló gyakorlatokat.

²⁵ A kapruni 2-es síklóvasút (Gletscherbahn) egy meredeken emelkedő alagútban kigyulladt. A vonatból kimenekülő, síelésre készült turisták jelentős része felfelé indult el az alagútban, ezért szén-monoxid-mérgezésben haltak meg, kisebb részük megégett.

Indonéz DVI

Indonézia három főbb kőzetlemez határán fekszik, így a földrengések, a cunamik, a vulkán- és a forró iszapvulkán-kitörések is gyakoriak. A monszunéghajlat hatalmas esőzései árvizeket, illetve óriási földcsuszamlásokat, sárlavinákat okozhatnak, évente lecsapnak az országra a tájfunok. 2017-ben 378-an haltak meg vagy tűntek el természeti katasztrófák következtében, 180 fő árvíz, 163 fő földcsuszamlás, 5 fő földrengés, 30 fő pedig viharok miatt.²⁶

Mindezek mellett gyakoriak a hajószerecsétlenségek, a repülőgép-balesetek, a vasúti és közúti balesetek, a tűzesetek és az épületek összeomlása is. A hírhedt 2002-es, 202 halálos áldozatot követelő, Balin történt pokolgépes merénylet óta is volt számos terrortámadás, gyakran időben rendkívül közel, egyszerre több helyszínen végrehajtott robbantásos merénylet.

Indonéziában a központi katasztrófavédelmi szerv (BNPB) közvetlenül az elnök alá tartozik, ahogy a Nemzeti Rendőrség (POLRI) is; ez utóbbi 1999-ben vált ki a hadseregből. (Indonéziában számos rendészeti szerv működik még, ezek közül kiemelendők a *helyhatósági rendőrségek– Satpol PP* –, akiknek azonban nincs nyomozati jogkörük.) Mind a katasztrófavédelem, mind az indonéz DVI meglehetősen fejlett, és óriási gyakorlattal rendelkezik – ez a számtalan bevetés miatt érthető is. Ezenkívül megjegyzésre érdemes, hogy a hatalmas országban huszonhat fogorvosi kar található.

Az indonéz DVI-t 1999-ben kezdte kifejleszteni az indonéz Egészségügyi Minisztérium és a Nemzeti Rendőrség. A DVI Nemzeti Központ („Tim DVI Nasionl”) alárendeltségében négy területi egység működik jelenleg. A nyugati egyes Medanban, a nyugati kettős Jakartában, a középső Surabayában és a keleti Makassarban. A tényleges azonosítási tevékenységet a négy regionális egység végzi, a Nemzeti Központ szerepe csak a koordináció.

Az azonosítási tevékenység során nehézséget jelenthet, hogy az indonézek jelentős része nem rendelkezik fogászati előzményi adatokkal, az ujjnyomatuk a vezetői engedélyben szerepel ugyan, de nem mindenki rendelkezik vezetői engedéllyel, a DNS-eljárás pedig költséges. Indonéziában az azonosításhoz egy elsődleges azonosító (ujjlenyomat, fogazat, DNS) vagy kettő másodlagos azonosító (orvosi előzményi adat, személyes tárgy) szükséges, illetve az AM- és PM-adatok összehasonlítása.²⁷

2004. december 26-án délelőtt az indiai-óceáni földrengést követően hatalmas szökőár csapott le Indonéziára is, méghozzá Aceh tartományra. E tartomány Indonézia északnyugati csücskében helyezkedik el, a középkor óta „Mekka Előszobája”, így itt igen erős az iszlám. A tartomány szakadárjai folyamatosan harcoltak az indonéz központi kormányzat ellen, a leghevesebb harcok 2003 tavaszán dúltak. A szakadár törekvések eredményeképpen a tartomány különleges közigazgatási egységként működik, széles körű önállóságot élvez a vallás, a kultúra, az oktatás és a helyi törvénykezés területén. Aceh tartományban 2002 óta a saria, az iszlám jog van érvényben (bár halálbüntetést nem szabhatnak ki, a lehetséges büntetési nemek a szabadságvesztés, a pénzbírság és a botozás.) 2004. december 26-án a tartomány teljes gazdasága és közigazgatása

²⁶ <http://bnpb.cloud/dibi/tabel1a> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 22.)

²⁷ SAHELANGI–NOVITA 2012.

szó szerint percek alatt megsemmisült, és mintegy százhatvanötezer ember halt meg, csak a székvárosban az összlakosság fele. Elpusztult a járműpark, üzemanyag-készlet, élelmiszer, ivóvíz, a gyógyszerek, a kórházak.

A központi kormány által odaküldött katasztrófaelhárító és DVI-egységeknek nem csak a szakadárookra kellett ügyelniük, hanem a lakosság vallási meggyőződésére is. A vallási előírásoknak megfelelően ugyanis a holttesteket szigorúan meghatározott szertartások után, huszonnégy órával a halált követően el kell temetni. Ráadásul a temetetlen holttestek tömege miatt a lakosság rettegni kezdett a fertőzésektől. Tekintve, hogy nem álltak rendelkezésre hűtők (nagy részét megsemmisültek, illetve nem volt áram sem), ideiglenes tömegsírokba kellett temetni a holttesteket. Öt nappal a szökőár után a MUI (Majelis Ulama Indonesia, muszlim vallási vezetők tanácsa) fatvát, vallási döntést bocsátott ki a kérdésben. Lehetővé tette a rendkívüli körülményekre tekintettel, hogy a testeket tömegsírba, szertartásos mosdatás nélkül, halotti lepel nélkül, saját ruhájukba csavarva temessék. Lehetővé tette, hogy férfiak és nők, muszlimok és nem muszlimok közös sírba kerüljenek. A halotti ima elmondható volt a temetés után is. A holttesteket arccal nyugat, Mekka és a Kába-kő felé kellett temetni. Az első három hétben nyolcvanhétezer testet temettek tömegsírokba, a holttestek felkutatása egészen 2005 márciusának végéig zajlott.

Indonézia jelentős külföldi segítséget kapott a mentés és az egészségügyi ellátás terén a szökőár után, de semmilyen segítség nem érkezett a DVI terén. Ennek ellenére mintegy százharmincezer holttest azonosítását elvégezték, nagy többségében másodlagos azonosítók alapján (az elsődleges azonosítókkal AM-adatok nagy részét beszerezhetetlenek voltak a kialakult helyzet miatt), harmincötezer ember eltűntként maradt.

Indonéziában az iszlám mellett néha a hindu vallás is megnehezíti az áldozatazo- nosító tevékenységet. A Balin történt robbantásos merényleteket követően a hindu vallású családtagok megtagadták az összehasonlító DNS-minta adását, mivel a rituális égetést és a maradványok tengerbe szórását elvégezték (ez a Ngaben),²⁸ és így részükről befejezettek nyilvánították az eljárást.²⁹

A szingapúri DVI

Szingapúr csaknem hatmillió lakosságú, apró területű, gazdag városállam Malajzia déli csücskénél. Lakossága háromnegyedét kínaiak, csaknem 15%-át malájok, majdnem 10%-át indiaiak, néhány százalékát arabok és európaiak alkotják. A városállam nagy része a fő szigeten terül el, ami körül hatvan kisebb sziget is található. Angol gyarmatként indult fejlődésnek, majd csatlakozott Malajziához, ahonnan 1965-ben kivált, azóta önálló államként létezik.

Szingapúr rendelkezik DVI-egységekkel, ami a rendőrség (SPF, Singapore Police Force), a kormányzati egészségügyi hatóság (HSA, Health Science Authority) és a szingapúri hadsereg (SAF, Singapore Armed Forces) egészségügyi alakulatainak tagjaiból áll.

²⁸ HAYS 2015.

²⁹ SAHELANGI–NOVITA 2012.

Ezeket az egységeket telepíti is, a szökőarat követően Thaiföldre,³⁰ az AirAsia Flight 8501 2014 decemberében bekövetkezett szerencsétlenségét követően pedig Indonéziába,³¹ a 2015-ös földrengést követően Nepálba³² (érdekesség: a szingapúri rendőrségnél léteznek a GC, Gurkha Contingent, nepáli gurkhákból álló csapatszolgálati egység). A 2011. február 22-ei, az új-zélandi Christchurch városban pusztító, 185 halálos áldozatot követelő földrengést követően Új-Zélandon is bevetették a szingapúri DVI-csapatot.

A DVI-csapat felépítése általában úgy néz ki, hogy a személyzet nagy részét a rendőrség biztosítja az orvos és fogorvos szakértőket kivéve, akiket a HSA vagy a hadsereg egészségügyi alakulata választ ki. A szállítást általában ugyancsak a hadsereg repülőgépei végzik. A kiutazó csapatok létszáma általában nyolc-kilenc fő.

A magyar Áldozatazonosítási Szolgálat gyakorlati megvalósításának útján

Hazánkban a Budapesten tartott Interpol nagygyűlés után (amelynek kiemelt témája volt a tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítása), 2001-ben merült fel először kérdésként, hogy szükség lenne-e egy hasonló csapatra. Érdemben ugyanakkor sokáig semmi nem történt, majd 2003 májusában, a Siófokon történt tragikus buszbaleset után, amikor 33 német állampolgár lelte halálát, kezdett el ismét a hazai szakmai közvélemény foglalkozni azzal, hogy az adott feltételrendszer elégséges-e hasonló tömegszerencsétlenségek esetén a nemzetközi elvárásoknak megfelelő intézkedésre és eljárásra. Ekkor már az orvos szakértői társadalom felhívta a katasztrófavédelmi és rendőri hatóságok figyelmét arra, hogy az Interpol egységes, a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő, minőségbiztosított, természettudományos megalapozottságú csapatmunkát vár el az áldozatazonosítási tevékenységek során.³³

2005. január elején, a délkelet-ázsiai cunamit követően egy orvos szakértőt küldtek a lehetséges magyar áldozatok felkutatására és azonosítására. A szakértő az osztrák DVI-csapat tagjaival együtt dolgozott.

2006-ban, a szlovák légierő AN-24-es gépének Hejce mellett, a Borsó-hegyen történt katasztrófája után a magyar bűnügyi technikusok és szakemberek heroikus küzdelem árán, havas, erdei, meglehetősen zord körülmények között tettek tanúbizonyságot arról, hogy nem ismernek lehetetlent. Az infrastruktúra, felszereltség elégtelensége azonban nagyon gyorsan kiütközött. Az áldozatazonosítási munkát – a határ közelsége és az áldozatok szlovák állampolgársága miatt – a szlovák fél vállalta magára.

2008-ban a MEPA (Mittleuropäische Polizeiakademie)³⁴ keretében az ausztriai Burgenlandban tartottak egy kurzust a témakörben, ahol a MEPA kifejezte abbéli

³⁰ LAU et al. 2005.

³¹ HSA Release 2015.

³² CrimeWatch 2015.

³³ A siófoki helyszínen jelen voltak a német Bundeskriminalamt DVI-szakértői, szakemberei is. (BKA IdKo)

³⁴ Közép-európai Rendőr Akadémia.

javaslatát, hogy a régió országaiban (is) szükséges lenne hasonló nemzeti egységek felállítása. A kurzuson a magyar rendőrséget két orvos szakértő képviselte. A *Bűnügyi Szemle* című lapban összefoglaló cikk jelent meg hazai szerző tollából az Interpol DVI-tevékenysége hazai implementálásának kívánalmáról.³⁵

2010-ben a Semmelweis Egyetem Igazságügyi és Biztosítás-orvostani Intézetének közreműködésével egy szakmai egyeztetés történt, ahol a szakértők, rendőrségi résztvevők (NEBEK,³⁶ Interpol Magyar Iroda, ORFK) tájékoztatást kaphattak az Interpol DVI-csapatának tevékenységéről, és konkrét javaslatok hangzottak el egy hazai áldozatazonosítási szolgálat felállításáról.

2010 májusában – egy elnyert, kétoldalú, interregionális pályázat részeként – a Debreceni Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete rendezett konferenciát *Tömegszerencsétlenségek áldozatainak azonosítása jobb feltételekkel* címmel, ahol a részt vevő előadók felhívták a figyelmet arra, hogy milyen irányba kellene és lehetne javítani a magyarországi áldozatazonosítási tevékenységet.

2011 novemberében, az egyiptomi Hurgadában történt egy szomorú buszbaleset, amely során 11 magyar állampolgár lelte halálát. Az egyiptomi hatóságok a súlyosan roncsolódott áldozatok azonosításához magyar segítséget kértek. Bár a kiküldött bűnügyi technikus és az orvos szakértő a feladatot gyorsan és sikeresen végrehajtotta, ismét jelezniük kellett, hogy szakmailag – felszerelés és kellő létszámú, kiképzett csapat hiányában – a munka nem volt kompatibilis az Interpol DVI-elvárásokkal.

2012 májusában a franciaországi Lyonban tartották az Interpol DVI Állandó Bizottság 23. ülését. Az ülésen Magyarországot egy orvos szakértő és egy bűnügyi technikus képviselte. A résztvevők az elmúlt év történéseit vették számba. Előadás hangzott el többek között a Costa Concordia tragédiájáról, a belga gyerekeket szállító busz svájci balesetéről, az Air France 447-es járatának tragédiájáról (a 3900 méter mélyen fekvő repülőgéprészek és holttestek kiemeléséről), a 2011-es oslói terrortámadásról. Az orvos szakértői, genetikai és fogorvos szakértői, valamint rendőrségi munkacsoportok megvitatták tudományterületük jelenlegi helyzetét, és meghatározták a fejlesztések irányát.

2012 óta hazánk egy orvos szakértővel és egy rendőrtiszttel képviselteti magát az Interpol DVI Állandó Bizottság éves ülésein. 2014-ben egy tudományos közlemény jelent meg a *Belügyi Szemlé*ben a témához kapcsolódó javaslatokról.³⁷ 2015-ben a holttest-azonosítás hazai jogi szabályozását tárgyaló cikk jelent meg a témában.³⁸ 2017-ben az olaszországi Verona mellett, az A4 autópályán történt buszbalesetben 17 magyar állampolgár veszítette életét. A súlyosan megégett áldozatok azonosítására Olaszországban került sor.

A KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15. „*A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés*” támogatásával kutatóműhely alakult a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar (NKE RTK) Kriminálisztikai Intézetében, amelynek egyik kutatási alprojektje célul tűzte ki egy hazai áldozatazonosítási szolgálat elméleti alapjainak kidolgozását. Ennek keretében együttműködési megállapodás született DVI

³⁵ ANGYAL 2008.

³⁶ Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ.

³⁷ ANGYAL 2014b.

³⁸ KORMOS 2015.

témában a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ, valamint a Semmelweis Egyetem Igazságügyi és Biztosítás- orvostani Intézete között.

2018-ban rendőrségi vezetői döntés született arról, hogy Magyarországon a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda égisze alatt megalakul az Áldozatazonosítási Szolgálat (DVI Hungary).

A KR NNI Bűnügyi Technikai Főosztályának vezetői és az NKE RTK kutatói megkezdtek a DVI-csapatba önként jelentkező rendőrök kiválasztását. A PM-csoportba kiválasztott 25 rendőr, valamint 10 orvos szakértő és 5 fogorvos részvételével, a Semmelweis Egyetem Igazságügyi és Biztosítás- orvostani Intézetének hathatós közreműködésével háromnapos Interpol DVI elméleti és gyakorlati alapképzés valósult meg az NKE RTK-n, illetve a SE IBOI-n, Interpol DVI kiképzők vezetésével. A képzés résztvevői nemzetközi DVI-munkára jogosító tanúsítványt kaptak.

Befejezés

A magyar DVI-csapat kialakítása tehát elindult, és a kezdő lépések biztatóak. A végső cél, azaz egy önkéntes, jól kiképzett szakemberekből álló, a szükséges eszközökkel és logisztikával rendelkező, jogszabályi felhatalmazással bíró, bevetésre kész áldozatazonosítási szolgálat létrejötte azonban még sok munkát és jelentős investíciót igényel. A cél eléréséhez az kell, hogy továbbra is legyen meg a hatékony együttműködés az egyes résztvevő szervezetek között, és folytatódjanak az Interpol DVI-szakemberek által megkezdett képzések (AM, PM, szakértők). Végül pedig ki kell alakítani a DVI-munkához szükséges infrastruktúrát, valamint ki kell dolgozni a hazai DVI-egység és működésének jogszabályi és normatív alapjait is.

Korunk védelemmel foglalkozó szakembereinek, jogalkotóinak, gazdasági és társadalmi vezetőinek feladata a biztonsági védelmi funkciók differenciált harmonizációjának megteremtése. A biztonságon legegyszerűbb megközelítésben a fenyegetettség nélküli állapotot vagy bármiféle veszélyeztetettség hiányát értjük. A biztonság tágabb, átfogó értelmezésben a társadalmi (jogi, szociális), politikai (diplomáciai), gazdasági, környezeti (ökológiai, katasztrófavédelmi), katonai (honvédelmi), informatikai, pénzügyi, egészségügyi (járványügyi), belügyi (rendészeti, katasztrófavédelmi) biztonságot jelenti. Meggyőződésünk, hogy a hazai Áldozatazonosító Szolgálat alapkövének lerakása napjaink globális biztonsági helyzetében olyan eredmény, ami országunk biztonságát erősíti, a rendkívüli események okozta megrázkódtatásokat valamelyest enyhíti. Nem felejthetjük el továbbá, hogy a NATO és az EU értékes tagállamaként kötelességünk is a megfelelő színvonalú áldozatazonosító kapacitás készenléten tartása, hogy szükség esetén akár szövetségeseink segítségére is lehessünk.

A DVI olyan, mint az ejtőernyő. Ha minden jól megy, nincs rá szükség. De ha kell, és nincs, akkor nagyon tud hiányozni...

Felhasznált irodalom

- ANGYAL Miklós – KRICKOVICS Antal (2014): *Helyszíni halottvizsgálat. Elméleti alapok és gyakorlati útmutató*. Pécs, Korszerű Családorvos Képzésért Alapítvány.
- ANGYAL Miklós (2008): Orvosszakértői feladatok katasztrófák és halálos tömegszerecséklenségek áldozatainak azonosításában. *Bűnügyi Szemle*, 1. sz. 78–84.
- ANGYAL Miklós (2014a): *Ismeretlen személyazonosságú holttestek kriminalisztikai és szakértői azonosítása*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK.
- ANGYAL Miklós (2014b): Javaslat egy hazai áldozatazonosítási szolgálat létrehozására. *Belügyi Szemle*, 62. évf. 11. sz. 52–68.
- BEBESI Zoltán (2009): *Kábítószer-bűnözés és terrorizmus*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE.
- BENDL, Petr (2017): Chec Republic DVI Team. *Kwartalnik Policyjny*, No. 1. 54–62.
- BERACZKAI Antal (2009): *A nemzetközi terrorizmus elleni harcban részt vevő szövetséges és magyar katonai biztonsági erők felkészítése és műveleti tevékenysége*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE.
- BERREN, Michael R. – BEIGEL, Allan – BARKER, Gypsy (1982): A typology for the classification of disasters. Implications for interventions. *Community Mental Health Journal*, No. 2. 120–134. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00754456>
- BÍRÓ Gyula (2011): *A közbiztonság és közlekedésbiztonság egyes kérdései, különös tekintettel a baleset-megelőzésre*. Pécs, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XII. 89–103.
- DVI Guide (2013) Elérhető: www.Interpol.int/Media/Files/Interpol-Expertise/DVI/DVI-Guide-new-version-2013 (A letöltés dátuma: 2018. 09. 22.)
- HAYS, Jeffrey (2015): *Funerals and Death in Bali*. Elérhető: http://factsanddetails.com/indonesia/Minorities_and_Regions/sub6_3h/entry-4025.html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- HSA Release (2015) Elérhető: www.hsa.gov.sg/content/dam/HSA/News_and_Events/Press_Releases/2015/Media_Release_SPF_HSA_DVI%20TEAM%20RETURNS.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KHOO, Lay See – AZIZ, Sarah – MAHMOOD, Mohd Shah (2016): Beyond DVI. Future identification, research and archiving. *Forensic Science and Criminology*, No. 1. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.15761/FSC.1000101>
- KORMOS Tímea (2015): A többé már nem maceráló jog, avagy van-e a holttest-azonosítás hazai szabályozásának evolúciója? *Belügyi Szemle*, 63. évf. 6. sz. 104–111.
- LAU, Gilbert – TAN, Wai Fun – TAN, Puay Hoon (2005): After the Indian Ocean Tsunami. Singapore’s Contribution to the International Disaster Victim Identification Effort in Thailand. *Annals Academy of Medicine*, No. 5. 341–351.
- LEVINSON, Jay – DOMB, Avi (2016): Applying New Police Technologies to Disaster Victim Identification. *Forensic Research & Criminology International Journal*, No. 5. DOI: <https://doi.org/10.15406/frcij.2016.02.00068>
- NAGY Károly – HALÁSZ László (2002): *Katasztrófavédelem*. Egyetemi jegyzet. Budapest, ZMNE.

- NÉMETH József (2010): *A Rendőrség feladatai az illegális migráció és a nemzetközi terrorizmus elleni fellépés terén, különös tekintettel a Balkán biztonsági helyzetére*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE.
- SÁFÁR Brigitta (é. n.): *A vöröskereszt és vörösfélhold társaságok nemzetközi szövetségének katasztrófavédelmi rendszere*. Elérhető: www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/246-a-voroskereszt-es-vorosfelhold-tarsasagok-nemzetkozi-szovetsegenek-katasztrofavedelmi-rendszere.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SAHELANGI, Peter – NOVITA, Masniari (2012): Role of Dentists in Indonesian Disaster Victim Identification Operations. Religious & Cultural Aspects. *Journal of Forensic Odonto-Somatology*, Vol. 30. No. 1. 60–71.
- SCHULIAR, Yves – JAM, Didier (2007): Organisation de l'unité gendarmerie d'identification des victimes de catastrophes (UGIVC) exemples de mise en oeuvre. *Revue Francophone des Laboratoires*, No. 392. 59–68. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1773-035X\(06\)80640-4](https://doi.org/10.1016/S1773-035X(06)80640-4)
- SPIEKERMANN, Raphael – KIENBERGER, Stefan – NORTON, John – BRIONES, Fernando – WEICHELGARTNER, Jürgen (2015): The Disaster-Knowledge Matrix. Reframing and evaluating the knowledge challenges in disaster risk reduction. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, No. 13. 96–108. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.05.002>

Czene Gréta¹

Oroszország mint geopolitikai entitás az amerikai geopolitikai szakértők szemszögéből

*Russia as a Geopolitical Entity – From The Perspective Of
American Geopolitical Experts*

Láthatóan a világ napjainkban a nemzetközi rendszer múltból megörökölt sémáinak progresszív eróziójában él. A bipoláris világrend felbomlása után több tektonikai lemez, amelyen a nemzetközi rend és annak alapelvei nyugodtak, mozogni kezdett, és a ma még ismert nemzetközi intézményrendszer is lassan mállani, erodálódni látszik. A világnak ma nem kettő vagy három, de legalább öt, a mainstream politikai kultúráról eltérően gondolkodó, a világ berendezkedését a legkülönbözőbb módon elképzelő kulcsszereplője van, amelyek nemzeti érdekeik mellett kiállva akarva-akaratlanul is hozzájárulnak a bevett szabályok és gyakorlatok deformálódásához. A világ, amelyhez az atlanti világ tagjai hozzászoktak, és a világ, amelyre vágnak, lassan eltűnni látszik, és mint ilyen, Oroszország egyaránt oka is és szimbóluma is ennek.

Tanulmányom számos világhírű amerikai geopolitikai gondolkodó Oroszországról és Oroszország geopolitikai jövőjéről vallott nézeteit vizsgálja. E gondolatok megismerése betekintést nyújthat jövőnk lehetséges szegmenseibe, amely különösen fontos Magyarország mint a Heartland határán fekvő ország számára, mert hozzájárulhat a „nagy sakktabla” mechanizmusainak megértéséhez és szabályainak elsajátításához.

Kulcsszavak: új nemzetközi rend, Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, geopolitika, geopolitikai gondolkodók

Apparently the world nowadays lives in the progressive erosion of the schematic patterns of the international system, and after the disintegration of the bipolar world order, several tectonic plates on which the international order and its principles were based began to move, and the international institutional system, which is still known today, is slowly stagnating and eroding.

¹ Dr. Czene Gréta, hadtudományok doktora (PhD). ORCID-azonosító: 0000-0002-2330-0271.

The world today has at least five key players, who think differently from the mainstream political culture in a variety of ways, contributing to the deformation of established rules and practices, in support of their national interests. The world to which the Western elites are accustomed, and the world they wish to see slowly disappears, and Russia is both a cause and a symbol of the process.

My paper examines the ideas of several world famous American geopolitical thinkers about Russia and the geopolitical future of Russia. Getting to know these ideas can give you an insight of the possible segments of our future, because for Hungary, being a country on the border of the Heartland, it is particularly important to know the mechanisms of the "Big Chessboard".

Keywords: new world order, Russia, United States of America, geopolitics, geopolitical thinkers

Előszó

A mai Oroszország jelentős mértékben különbözik a Szovjetuniótól, de a cári Oroszországtól is a hatalmi viszonyok tekintetében. Az elmúlt negyedszázad során Oroszországnak az Egyesült Államokkal, valamint a nyugat-európai országokkal való kapcsolata többször is megváltozott. Túlzott várakozások, illuzórikus politikai elképzelések, kiábrándulások, ideológiailag is motivált, konfrontatív nézetrendszerek és az egymásrautaltság megértése nyomán kialakult együttműködés felismerése keveredett a kapcsolataikat meghatározó döntésekben.²

Oroszország a Szovjetunió széthullásával elveszítette a hidegháborús versenyt, és ahelyett, hogy szorosan integrálták volna a nyugati katonai és gazdasági rendszerbe, határain kívül minden komoly befolyástól megfosztották. Amíg a nyugati győztes hatalmak a nyugati rend újratervelésével, az Európai Unió és a NATO bővítésével voltak elfoglalva, addig Oroszországot a saját gazdasági és politikai problémái középette magára hagyták.

Oroszország a Szovjetunió szétesését követő gazdasági, bel- és külpolitikai válságból a kétezres évek közepére állt talpra, és a 21. század első évtizedétől a nemzetközi politikai életben is egyre erőteljesebben kezdte el képviselni a nemzeti érdekeit. Az öntudatában megerősödött Oroszország az elmúlt tíz évben már ismét elérkezettnek látta az időt arra, hogy jelentős geopolitikai tényezőként térjen vissza a világpolitikába, és a 2008-as ötnapos grúzai háborúval, majd 2014-ben a Krím elcsatolásával befolyási övezetének újrarajzolásába kezdett.³

A 21. század második évtizedében Oroszország és az Egyesült Államok viszonya jelentősen megromlott, ebben az ukrainai fejlemények és Oroszország reagálása nyomán a kelet-ukrainai polgárháború és a Krím Oroszországhoz való csatolása jelentős szerepet játszott. Donald Trump amerikai elnök választási ígérete az orosz–amerikai viszony javításáról az USA törvényhozásának és más politikai csoportok akciói nyomán

² SIMAI 2017.

³ DEÁK 2011, 25.

meghiúsult. Az újabb szankciók Oroszország ellen, valamint az Egyesült Államokban kibontakozott oroszellenesség, majd erre az orosz politika válaszlépéseinek következményei veszélyes világpolitikai válsággócokat indukáltak. Az elmúlt években globális szinten kialakult hatalmi versengés új fejezetet nyitott a nemzetközi viszonyok feltételrendszerében, amelynek kimenetele még nem ismert. Dolgozatom ezért annak feltárására vállalkozik, hogy a világ geopolitikai viszonyrendszerében Oroszországgal kapcsolatban milyen motivációi vannak az Egyesült Államoknak, illetve napjaink amerikai geopolitikusai hogyan gondolkodnak Oroszországról és annak a nemzetközi rendszerben betöltött státuszáról és jövőjéről.

Eurázsia, a nagy saktábla

A tavaly előtt elhunyt, zseniális geopolitikus, Zbigniew Brzezinski⁴ egy mára klasszikusnak számító, *Nagy saktábla* című publikációjában a bipoláris világrend felbomlását követő friss helyzetértékelésként írta meg az Egyesült Államok számára a 21. század politikai lehetőségeinek forogatókönyvét. Oroszországgal kapcsolatban az írás többnyire még bizakodó, a szerző reméli, hogy a kontinensnyi országot partnerségi alapon a fejlett Európához lehet kapcsolni.

Az elemzésben Brzezinski úgy véli, hogy egy hatalmi vákuum keletkezett Eurázsia szívében, Oroszország geopolitikai helyzete súlyos kárt szenvedett, határai délen és nyugaton visszaszorultak, aminek következtében Oroszország geopolitikai befolyási övezete drámai mértékben összezsugorodott. A legfájdalmasabban az érintette Oroszországot, hogy nemzetközi státusza jelentős mértékben meggyengült, és az az Oroszország, amely a legutóbbi időkig egy hatalmas területű birodalmat tartott össze, és vezetője volt egy Európa szívéig, másrészt egykoron a Dél-Kínai-tengerig terjedő, csatlós államokból álló ideológiai tömbnek, problémákkal küszködő nemzetállammá vált.

Brzezinski kategóriája alapján Oroszország aktív geopolitikai játékos,⁵ amelynek már pusztán jelenléte is nagy hatással van az eurázsiai térségében található, nemrégiben függetlenné vált államokra. Emellett Oroszországnak ambiciózus geopolitikai

⁴ Zbigniew Brzezinski (1928. március 28. – 2017. május 26.) lengyel származású amerikai politológus, politikus, geostratégia, 1977–1981 között Jimmy Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója. Tevékenysége az Egyesült Államok külpolitikájának számos kérdésében irányt adott, többek közt a kínai kapcsolatok normalizálásában, a SALT-2 megállapodásokban és nem utolsósorban a kelet-európai reformtörekvések támogatásában. Munkássága a politikatudományban is jelentős. Brzezinski politikaszemléletét jelentősen befolyásolta Halford Mackinder magterület-elmélete, amelynek lényege, hogy az Egyesült Államokból nézve nem lehet elkülöníteni egymástól Európát és Ázsiát, mivel az egy egybefüggő kontinenst, Euráziát alkotja. Ehhez képest Amerika egy sziget, amelynek biztonsága attól függ, hogy Euráziában egyetlen hatalom hegemon helyzetbe kerül-e vagy sem. Az Egyesült Államok kormányának emiatt az a feladata, hogy kiálljon minden olyan hatalommal szemben, amely hegemoniára törekszik Euráziában. Euráziában léteznek kritikus földrajzi egységek: ezek azok a területek, amelyeket a hegemoniára törekvő hatalmak igyekeznek megszerezni azért, hogy ezek erőforrásait felhasználva a maguk javára billentsék a hatalmi egyensúlyt. Az Egyesült Államok fő feladata tehát, hogy megakadályozza, hogy a stratégiaileg fontos térségek egy hegemon fennhatósága alá kerüljenek.

⁵ Brzezinski szerint az az állam tekinthető aktív geopolitikai játékosnak, amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet megváltoztatására. Lásd BRZEZINSKI 1999, 57.

céljai is vannak, és ahogyan a szerző könyve írásakor megjósolta, amint visszanyeri erejét, nyugati és keleti szomszédaira is egyre nagyobb befolyást igyekszik majd gyakorolni. Az orosz külpolitikai vezetésben Brzezinski szerint mélyen mindig ott munkált egy különleges eurázsiai szerep utáni vágy, és az a tény, hogy az ország nagyon jelentős területet tudhat magáénak Euráziában, már régen hajlamossá tette az elitet a geopolitikai kategóriákban való gondolkodásra. Az orosz állam soha nem tartotta magát a nyugat-európai hagyomány szellemében kizárólag csak a nemzet eszközeknek, hanem egy különleges, nemzetek felett álló küldetés végrehajtójaként határozta meg önmagát, hol vallási, hol geopolitikai, hol ideológiai értelemben.

Oroszország számára főleg Ukrajna elvesztése jelentett alapvető geopolitikai visszalépést, mert nagymértékben leszűkítette Moszkva geostratégiai mozgásterét. Ukrajna elvesztésével Oroszország egy több mint 300 éve hozzá tartozó, potenciálisan gazdag ipari és mezőgazdasági területtel, valamint 52 millió fővel lett szegényebb, amely megfosztotta Oroszországot a Fekete-tengeren gyakorolt egyeduralgó pozíciójától is, ahol Odessza jelentette Moszkva számára azt a létfontosságú kijáratot, amelyen keresztül kereskedni tudott a földközi-tengeri, sőt távolabbi országokkal is. Ukrajna mindig is különleges jelentőséggel bírt Oroszország számára, és majdani újraintegrálása továbbra is az orosz politikai elit jelentős számú tagjának a hittétele.⁶

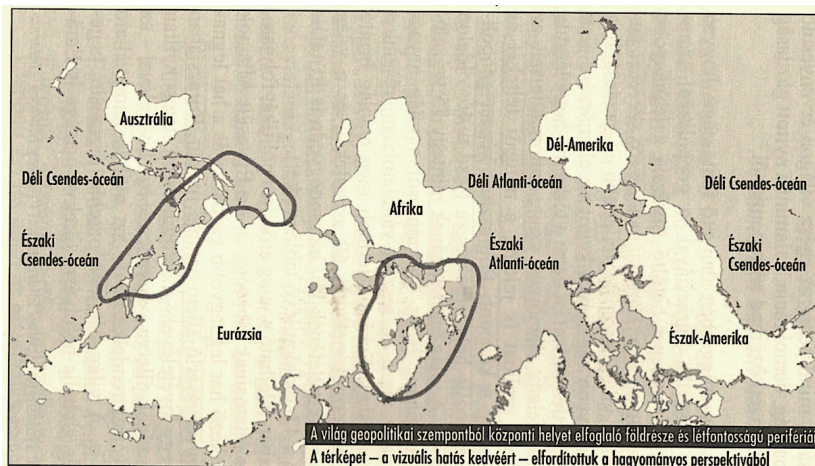
Brzezinski kategóriája szerint Ukrajna geopolitikai pillérnek⁷ tekinthető, mivel független országgént való pusztá léte is alkalmas Oroszország átalakítására. Ukrajna nélkül Oroszország nem eurázsiai birodalom, viszont amennyiben Moszkva visszanyerné az 52 milliós, erőforrásokban gazdag Ukrajna feletti uralmát, akkor újra birtokába kerülnének azok az eszközök, amelyek egész Európára kiterjedő hatalommá tennék. Emellett Ukrajna függetlenségének elvesztése azonnali következményekkel járna Közép-Európára nézve is, mert Lengyelország geopolitikai pillérré lépne elő az egyesült Európa keleti határán.

Amerika és Oroszország kapcsolatának viszonylatában Brzezinski szerint Oroszország túl gyenge ahhoz, hogy Amerika tényleges partnere lehessen, de még mindig erősebb annál, semhogy gyógyíthatatlan betegként bánjon vele.⁸

⁶ BRZEZINSKI 1999, 126.

⁷ Brzezinski szerint geopolitikai pilléreknek azok az államok nevezhetők, amelyek jelentősége nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből, illetve abból, hogy esetlegesen kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésére. BRZEZINSKI 1999, 126.

⁸ BRZEZINSKI 1999, 163.

1. ábra

A világ geopolitikai szempontból központi helyet elfoglaló földrész és létfontosságú periferiái

Forrás: BRZEZINSKI 1999, 46.

Az Egyesült Államokra nézve a legveszélyesebb forgatókönyv az lenne, ha létrejönne egy Oroszországból, Kínából és esetleg Iránból álló nagykoalíció, egy hegemonia-ellenes szövetség, amelyet nem az ideológia, hanem az egymást erősítő sérelmek tartanának össze. Ez nagyságában és kiterjedésében az egykori kínai–szovjet tömb fenyegetésére emlékeztetne.

Brzezinski ugyan távoli lehetőségnek tartja, de mégsem zár ki teljesen egy nagy európai átrendeződést, ha az európai egyesülési folyamat megfeneklik, valamint Európa és Amerika kapcsolata súlyosan megromlik, benne német–orosz közeledéssel vagy francia–orosz antanttal. A szerző szerint ekkor előállhatna az a helyzet is, hogy Európa és Oroszország összefog annak érdekében, hogy Amerikát kizárják a kontinensről, ezt azonban egy sikeres geostratégia és a politikai erőknél az eurázsiai saktáblán való gondosan kiszámított mozgatása megakadályozhatja, és hosszú távon biztosíthatja Amerika globális hegemoniáját.

Véget ér-e az amerikai évszázad?

Joseph S. Nye⁹ *Véget ér-e az amerikai évszázad?* című könyve a Szovjetunió összeomlása után rivális nélkül maradt amerikai szuperhatalom lehetőségeit veszi górcső alá, vagyis hogy Amerika megtarthatja-e világhatalmi hegemoniáját, vagy egy történelmi léptékű hatalomváltás szemtanúi vagyunk-e éppen. Nye emellett könyvében

⁹ Joseph S. Nye amerikai politológus, a nemzetközi kapcsolatok egyik legismertebb kutatója, a Harvard Egyetem professor emeritusa, a Trilaterális Bizottság észak-amerikai ágazatának elnöke és az Aspen Intézet társelnöke.

kiemelten foglalkozik az Egyesült Államok Oroszországgal való kapcsolatával is, mert az egyetlen olyan országnak tartja, amely potenciális veszélyt jelenthet az Egyesült Államok biztonságára.

Az 1950-es évektől a bipoláris rendszer felbomlásáig sok amerikai félt attól, hogy a Szovjetunió megelőzi az Egyesült Államokat, és a világ vezető hatalmává válik. A Szovjetunió rendelkezett a világ legnagyobb területével, a harmadik legnagyobb népességével, a második legerősebb gazdaságával, és több olajat és gázt állított elő, mint Szaúd-Arábia. A világ nukleáris erőinek is több mint a fele a tulajdonában volt, többen szolgáltak a fegyveres erőiben, mint az Egyesült Államokéban, és a világon a legtöbb embert foglalkoztatta a kutatás és fejlesztés területén. Mindezek ellenére azonban a Szovjetunió 1991-ben összeomlott.

A felbomlás után Oroszország a lakosság és a gazdaság valamivel több mint felét örökölte meg, megtartotta a nukleáris fegyverezést többségét, azonban globális erőketelési képességei nagymértékben csökkentek.

Joseph Nye szerint Oroszország még mindig potenciális fenyegetést jelent az Egyesült Államokra nézve, elsősorban azért, mert az egyetlen olyan ország, amely elegendő rakétával és nukleáris robbanófejjel rendelkezik az Egyesült Államok elpusztítására, és viszonylagos hanyatlása csak még vonakodóbbá tette, hogy lemondjon a nukleáris arzenállal elfoglalt státuszáról.

Gazdasági erőforrásait tekintve Oroszország 2,5 billió dolláros bruttó nemzeti terméke egyhetede, 18 000 dolláros egy főre eső jövedelme (vásárlóerő-paritáson számolva) nagyjából egyharmada az Egyesült Államokénak. A gazdaság jelentős mértékben az energiától függ, az olaj és a gáz adja az orosz export kétharmadát, az állami bevételek felét és a GDP 20%-át. A gazdaságot az erőforrások nagyon rossz hatékonyságú elosztása jellemzi, és a magánbefektetések sem igazán életképesek a korrupt intézményi és jogi struktúra miatt.¹⁰

Nye rámutat arra is, hogy Oroszországnak gyenge a softpower-képessége, viszonylag kevés külföldi néz orosz filmet, és mindössze egyetlen orosz egyetem kapott helyet a világ legjobb száz felsőoktatási intézménye között. A hatékony piacgazdasághoz szükséges politikai intézmények is többnyire hiányoznak, az oligarchisztikus állami kapitalizmus pedig híján van mindazon szabályozó rendszereknek, amelyek bizalmat teremtenének.

Nye szerint sok alternatív jövő képzelhető el, de a jelek szerint Oroszország hanyatlik, amelynek okai az egydimenziós gazdaság, a korrupt intézményrendszer és a megoldhatatlan demográfiai és egészségügyi problémák. Egyes elemzők szerint Oroszország képes lesz felülkerekedni ezeken a problémákon, Nye szerint azonban Oroszország birodalom utáni átalakítása kudarcot vallott, és a politikusokat továbbra is az országnak a világban elfoglalt helye foglalkoztatja, miközben még választani sem tud európai és szlavofil identitása között.

Oroszország szerinte nem rendelkezik stratégiával a hosszú távú felemelkedéshez, és időnként rövid távon sikeresen, opportunista módon reagál a bizonytalanságra, a vélt külső fenyegetésekre, valamint a szomszédok gyengeségeire. Oroszország ily

¹⁰ NYE 2017, 36.

módon a status quo revizionista bajkeverőjévé válik, és arra törekszik, hogy az amerikai primátussal szemben elégedetlen más revizionista hatalmak katalizátora legyen.

Nye úgy gondolja, hogy bármilyen eredmény is születik Putyin elnök revizionizmusából, Oroszország a megmaradt nukleáris ereje, olaja és gáza, kibertechnológiai jártassága, Európához való közelsége, valamint Kínával való potenciális szövetsége miatt rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek gondot okozhatnak az Egyesült Államoknak, azonban úgy véli, e képességek nem lesznek elegendők ahhoz, hogy a hidegháborús időkhöz hasonlóan, világszinten ellensúlyozza az Egyesült Államokat.

Nye tisztában van azzal, hogy egy birodalom sem marad fenn örökké, ám vitatkozik az amerikai hanyatláselemélet híveivel, és azt a következtetést vonja le, hogy az amerikai évszázad még több évtizedig nem ér véget, habár a világ sokkal komplexebb és talán zűrzavarosabb is lesz.

Nyugtalan határvidék

Mint ahogyan az előzőkben bemutatott könyvek, Jakub J. Grygiel¹¹ és Aaron Wess Mitchell¹² *Nyugtalan határvidék* című könyve is a globális geopolitika változásaival és a nemzetközi rendszer átalakulásával foglalkozik. A szerzők szerint a globális geopolitika Egyesült Államok által felépített és fenntartott rendszere még mindig működik, de nagyon törekeny állapotban van, a hidegháború utáni korszakban pedig először fordul elő, hogy a rendszer túlélése egyáltalán nem bizonyos, és alapjának minden részlete egyre kérdésesebb.

Grygiel és Mitchell egy átfogó, aktív stratégia alkalmazására hívja fel az Egyesült Államokat, amely kelet-európai, közel-keleti és kelet-ázsiai szövetségesek hálózatával képes elriasztani a feltörekvő hatalmakat az agressziótól, és nem adja meg magát a multipoláris világrend önbeteljesítő jóslatának.

Grygiel és Mitchell szerint Kína, Oroszország és Irán abban érdekeltek, hogy kijebbn tolják a határaikat, de nem tudják, hogy meddig mehetnek el anélkül, hogy a másik hatalom szilárd ellenállásába ne ütköznenek.

A szerzők könyvükben Oroszországot, Kínát és Iránt felemelkedő revizionista hatalomnak nevezik, amelyek abban a reményben gyakorolnak nyomást a határvidék országaira (például Oroszország Ukrajnára, Magyarországra és Lengyelországra), hogy Amerika hatalma visszaszorulóban van, és valójában hanyatlik. A csapdahelyzetet azonban abban látják, hogy ha az Egyesült Államok a revizionista hatalmak akcióira nem tesz érdemi válaszlépéseket, a szövetségesei, csalódva az egykori szuperhatalomban, közeledni kezdenek a feltörekvő revizionista szomszédok felé.

¹¹ Jakub J. Grygiel az Amerikai Katolikus Egyetem docense és a Humán Ökológia Intézet munkatársa. 2017 és 2018 között az európai ügyekért felelős Politikai Tervezési Hivatal államtitkárának vezető tanácsadója, doktori disszertációját a Princeton Egyetemen szerezte meg, több jelentős geopolitikai könyv szerzője.

¹² Aaron Wess Mitchell politikai elemző és kormányzati tisztviselő, az európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkár az Egyesült Államokban. Jelenlegi pozíciójának megszerzése előtt az Európai Politikai Elemzés Központjának elnök-vezérigazgatója, 2017. július 19-én Donald Trump elnök Mitchellt nevezte ki az európai és az eurázsiai ügyekért felelős államtitkárság élére, e tisztségét azóta tölti be.

Gryegel és Mitchell Oroszországot revansista hatalomként írja le, amelynek azonban nem célja a globális rendnek való ellenszegülés, mert nem rendelkezik olyan univerzális ideológiával, amely fent tudna tartani egy egész világrendet, és nincs elég ereje ahhoz sem, hogy szavatolni tudná annak létét. Ehelyett hódítással, vagy még inkább a politikai kontroll kiterjesztésével akarja visszaszerezni elveszített területeit.

Oroszországot a szerzők történelmileg is ragadozó államnak aposztrofálják, amely befolyási szférájába vonná a szövetséges országokat, ha azok veszítenének stratégiai függetlenségükből, vagy éppen teljesen megfosztatnának attól.

A közép-kelet-európai államokat a szerzők kulcsfontosságú területnek tekintik, Magyarországot az európai gazdasági tér kapcsaként szolgáló, energia- és tranzitútvonalakkal rendelkező országnak nevezik.

A szerzők úgy vélik, hogy az idők során a közép-európai területek birtoklása vagy semlegesítése szükséges feltétele volt Oroszország nagyhatalmi státuszának, és ereje csúcspontján, amikor ezek a közvetlen irányítása alatt álltak, Oroszország több volt egy egyszerű hatalomnál: olyan eurázsiai szuperhatalom volt, amely elegendő forrással rendelkezett ahhoz, hogy formálja külső környezetét, és territoriális kapuin keresztül a nagyvilágba is ki tudja vetíteni ezt az erőt. Oroszország így az egyetlen hatalom volt, amely veszélyt jelentett az Egyesült Államokra, mindezen területek nélkül azonban Oroszország csak egyike a nagy ázsiai országoknak. Mivel az amerikai szövetségesek beékelődnek Oroszország nyugati felvonulási területei elé, geopolitikai növekedése pedig határok közé van szorítva, így egy nagy, időnként bonyolult, de végső soron karanténba helyezett országról beszélhetünk.

Napjainkban látható, hogy Oroszország hevesen érvényesíteni kívánja befolyását, és el akarja nyerni a méltányosnak érzett pozícióját a régióban és a világban, de közben az Egyesült Államokkal való direkt konfrontációt is el szeretné kerülni, és abból a célból, hogy új erőterképet készítsen, vagy hogy minimális befektetéssel átrajzolja azt, Washington szondázásába kezdett.

Grygiel és Mitchell szerint Oroszország kreatívan méri fel az Egyesült Államok hajlandóságát hatalmának fenntartásával kapcsolatban, és alacsony intenzitású teszteket hajt végre a hegemon erőpozíciójának külső határain, azért, hogy ha lehetséges, fokozatos területi vagy reputációs nyereséget szerezzen az amerikai hatalom kárára.

Oroszország agresszív viselkedése részben abból fakad, hogy gyengébbnek és megosztottabbnak látja a Nyugatot, egyre megengedőbb környezetet érzékel, és mindez akkor történik, amikor kisebb szomszédainak az Egyesült Államok erejébe és hitelességébe vetett bizalma sosem volt ennyire csekély.

A szerzők kiemelik, hogy bár Oroszország súlyos demográfiai, gazdasági és politikai problémáktól szenved, egyre csak fegyverkezik, és többévnnyi tapasztalatszerzés után komoly jártasságot szerzett különféle hadviselési technikákban, amelyek révén megkérdőjelezi a világ stabilitását biztosító amerikai elsőbbséget. Oroszország arra azonban nem képes, hogy felkínáljon egy olyan alternatív rendet, amely az elpusztítani kívánt, jelenlegi rendhez hasonlóan stabil és virágzó lenne, ezért az Egyesült Államok erejét úgy akarja megroppantani, hogy nem áll elő semmiféle alternatívával.¹³

¹³ JAKUB-MITCHELL 2017, 242.

Az Egyesült Államok tehát roppant nagy versenyben van Eurázsia kulcsfontosságú régióiban Oroszországgal, Kínával és Iránnal, amelyek szívesen átírnák az utóbbi hat évtized nyugati politikai és gazdasági elvekre épülő rendjét, ezért a szerzők azt javasolják Amerikának, hogy küzdjön szövetségesi rendszerének fenntartásáért és védelmezéséért, mert csak ezáltal képes biztosítani a stabil és prosperáló világrendet.

2. ábra

Az Egyesült Államok határvidéki szövetségesi a világban

Forrás: GRYGIEL–MITCHELL 2017, 20.

Made in America

Robert Kagan,¹⁴ napjaink egyik legtöbbet idézett amerikai geopolitikai gondolkodója *Made in America* című könyvében azt a kérdést járja körül, hogy valóban hanyatlásnak indult-e az amerikai világrend, és érdemes-e megvédeni a jelenlegi világrend eddig elért eredményeit. A szerző véleménye szerint, ha egy nagyhatalom hanyatlásnak indul, az mindig magával rántja az általa kiépített gazdasági rendszert, az általa felállított normákat és intézményeket. Egy birodalom bukása akár évszázadokkal is

¹⁴ Robert Kagan egy neokonzervatív amerikai történész és külpolitikai kommentátor. Az Új Amerikai Évszázad nevű neokonzervatív projekt társalapítója, a Brookings Intézet munkatársa és a Külkapcsolatok Tanácsa tagja. Havonta publikál a világ ügyeiről a *Washington Post*-ba, valamint a *The New Republic* és a *The Weekly Standard* közreműködő szerkesztője.

képes visszavetni a kulturális és művészeti életet, de a tudományos és technológiai fejlődést is. A történelem során már előfordult, hogy a fennálló világrend egyszerűen összerokadt, teljes zűrzavart hagyva maga után.

A szovjet rendszer bukása Moszkva szemszögéből nézve katasztrofális folyamat volt: bármi is valósult meg addig a pontig a szovjet világrendből, az mind odaveszett. Robert Kagannek lesújtó véleménye van Oroszországról, szerinte Oroszországot ma olyan autokraták uralják, akik látszólag nem érdekeltek abban, hogy feladják a hatalmukat, vagy az általuk uralt rendszer nyitottabbá tételével szabad választásokat tegyenek lehetővé. Oroszország külpolitikája pedig országának belpolitikai megfontolásaihoz igazodik, vagyis nem járul hozzá olyan mértékű politikai nyitáshoz, amely a leváltásukat eredményezheti. Oroszország szerinte arra használja energiaforrásait, hogy befurakodjon a szomszédos országok belpolitikájába, és a neki tetsző jelölteket és pártokat támogassa.

Robert Kagan azonban úgy véli, hogy az alkalmi neoimperialista retorika ellenére Oroszország vezetőinek egyelőre nem áll szándékában visszaállítani az Orosz Birodalmat, és kiterjeszteni befolyásukat Litvániára, Lettországra és Észtországra, vagy újra egyesíteni a volt szovjet köztársaságokat, mint Ukrajna, Moldova, Grúzia és Fehéroroszország. De vajon azért van ez így, mert ösztönösen nem vágnak ezekre a dolgokra, vagy mert a globális erőviszonyok olyan mértékben korlátozzák ilyen irányú ambíciójukat, hogy inkább visszafogják őket? Kagan szerint ezt nem tudhatjuk biztosan, de a történelem azt mutatja, hogy a nemzetek viselkedését tanulmányozva, azok motivációit és ambícióit megvizsgálva, Oroszország ma nem látja megvalósíthatónak az Orosz Birodalom visszaállítását.

A balti, kaukázusi és kelet-európai országok jórészt azért dacolhatnak Moszkvával, mert a kérdéses államok mögött ott van egy erős szövetséges. Az Amerika által képviselt hatalom hiányában Oroszország sokkal jobban hajlana arra, hogy akarát rákényszerítse a szomszédaira, akik pedig sokkal jobban hajlanának rá, hogy meghajoljanak előtte. Ha Putyin, aki a Szovjetunió összeomlását egy alkalommal a 20. század legnagyobb geopolitikai katasztrófájának nevezte, úgy gondolná, hogy biztonsággal visszaállíthatná a birodalmat, vajon ellen tudna állni a kísértésnek? – teszi fel a kérdést a szerző.¹⁵

Kagan szerint a katonai beavatkozást leszámítva Oroszország máris minden eszközzel (energia, kereskedelem, helyi pártok támogatása) azon munkálkodik, hogy a korábbi szovjet államokra a lehető legnagyobb mértékben kiterjessze befolyását. A szerző úgy véli, hogy amikor Oroszország 2008-ban Grúziában a katonai beavatkozás mellett döntött, akkor csapatai jó eséllyel meg sem álltak volna Tbilisziig, ha az Egyesült Államok és a NATO el nem tántorítja őket. Mindez szerinte nem gonosz megfontolásokat sejtet, hanem a normalitást. Minden nagyhatalom ugyanis reagál a nemzetközi rendszer adta lehetőségekre és korlátokra, Oroszország pedig, ha nagyobb hatalomra tenne szert, megnövekedett nemzetközi befolyásának megfelelően komolyabb ambíciókat kezdene el dédelgetni, és újból benyújtaná igényét bizonyos befolyási övezetekre, még ha csak a többi nagyhatalommal szembeni biztosíték gyanánt is.

¹⁵ KAGAN 2015, 97.

Kagan úgy véli, hogy a nagyhatalmak egyre inkább a nagyhatalmak hagyományos útját járják, védelmezik meglévő befolyási övezeteiket, és növekvő erejüknek megfelelően megpróbálnak majd újakat megkaparintani. Az Egyesült Államoknak pedig Kagan szerint meg kell értenie, hogy hatalom nélkül nem lesz képes semmiféle világrendet fenntartani, és egy nap talán majd nem is lesz más választása, mint nézni, ahogy hegemoniája a semmibe vész, de ez a nap még nem jött el.

Befejezés

Grygiel és Mitchell szerint a geopolitika újra aktuálisabb, mint valaha, mert ha az ellenfelek tényleges fizikai térre vágnak – például a tengeri útvonalak megszerzésére és a légtér ellenőrzésére –, akkor kénytelenek visszatérni a hatalmi kérdések több ezer éve kialakult koncepcióihoz.

Oroszországról alapvetően a tanulmányban idézett amerikai geopolitikusok majdnem mindegyike sötét képet fest, az országot gazdaságilag fejletlennek, politikailag korruptnak, befelé fordulónak és revizionistának írják le, amely előbb utóbb ismét a határainak tágításába kezd.

Világhatalomként a jövőben azonban egyik szerző sem számol vele, mert Oroszország tele van olyan problémával, amely megakadályozza felemelkedését. Az ország legnagyobb problémájának gazdasági fejletlenségét tartják, vagyis hogy a világ gazdaságba még mindig a primer szektor exportcikkeivel integrálódik, és kiszolgáltatott a nyugati országok szekunder, terciér és a kvaterner szektorai által előállított importjavaknak. Oroszország katonailag erős, de gazdaságilag gyenge, a modernizáció rendkívül lassan halad előre, tőkepiaca nem elég fejlett, a hitelezés és a beruházások nagyon alacsony szinten vannak. Az orosz gazdaság nagymértékben támaszkodik az energiaszektorra a gazdasági növekedésben, amely rendkívül szoros összefüggésben van az olajárral és az ország GDP-jével. Emellett az orosz államszervezési modell sem vonzó, az ország softpower-képességét pedig Kína után mérik.¹⁶

Említik a romló demográfiai mutatóit, az elöregedő népességet, valamint a társadalom végtelen polarizáltságát, és majdnem mindegyik szerző kitér a hiányos és korszerűtlen infrastruktúrára, a túlzott környezetterhelésre és az elavult technológiák használatára.

Pozitívumként értékelik, hogy Oroszország bőven rendelkezik természeti erőforrásokkal, valamint eladósodottsága is nagyon alacsony szinten van.

A dolgozatban idézett geopolitikusok szerint Oroszországnak belső problémái szabják a legnagyobb gátat politikai befolyása kiterjesztésének és az ország jövőbeni sikerességének.

Oroszországot azonban mindegyik szerző potenciális veszélyforrásnak tartja az Egyesült Államok geopolitikájának érvényesítése szempontjából, és bár nem a közeljövőben, de visszaerősödésétől mindannyian tartanak.

Ezzel egy időben ugyanakkor aggodalmukat fejezik ki a befelé koncentráló Egyesült Államok külpolitikájával kapcsolatban, amely már kevesebbet tud adni

¹⁶ Portland Communications, *The Soft Power* 30.

a világnak, mint a bipoláris világrend alatti időszakban lévő szuperhatalom. Amerika az elmúlt évtizedben már kevésbé hajlandó a saját és a nyugati érdekért fegyveresen beavatkozni, amely sokakban azt a benyomást kelti, hogy az USA egy hanyatló szuperhatalom, még ha ez így objektíve nem is igaz.

Láthatóan a világ napjainkban a nemzetközi rendszer múltból megörökölt sémáinak progresszív eróziójában él, a bipoláris világrend felbomlása után több tektonikai lemez, amelyen a nemzetközi rend és annak alapelvei nyugodtak, mozogni kezdett, és a ma még ismert nemzetközi intézményrendszer is lassan mállani, erodálódni látszik.

A világnak ma nem kettő vagy három, hanem legalább öt, a mainstream politikai kultúráról eltérően gondolkodó, a világ berendezkedését a legkülönbözőbb módon elképzelő kulcsszereplője van, amelyek nemzeti érdekeik mellett kiállva, akarva-akaratlanul is hozzájárulnak a bevett szabályok és gyakorlatok deformálódásához. A világ, amelyhez a nyugati elitek hozzászóttak, és a világ, amelyre vágnak, lassan eltűnni látszik, és mint ilyen, Oroszország egyaránt oka is és szimbóluma is ennek.

Mindegyik szerző szerint a geopolitikai téren, a gazdasági és szociális szférában jelen levő feszültség a kultúrák egymáshoz viszonyulásában várhatóan növekedni fog. Ezt a bizonytalanságot csak fokozza a technológia forradalmi átalakulása és a környezet gyors változása, azonban mindig megvan az esély arra, hogy az új rend ne kataklizmákon, háborúkon keresztül, hanem evolúciós módon szülessen meg.¹⁷

S hogy mi vár ránk, az Egyesült Államok által irányított geopolitikai rendszer, káosz, multipoláris világrend vagy valami teljesen új berendezkedés, egyelőre nem látható, így aztán ahelyett, hogy szép lassan kirajzolódna az új világrend körvonalai, a kép mind nehezebben értelmezhető.

Felhasznált irodalom

- BÁRDOS-FÉLTORONYI Miklós (2000): Geopolitikai gondolkodás a Szovjetunió utáni Oroszországban. *Eszmélet*, 12. évf. 46. sz. 67. Elérhető: www.eszmelet.hu/bar-dos-feltoronyi_miklos-geopolitikai-gondolkodas-a-szovjetu/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BENDARZSEVSZKIJ, Anton (2017): Oroszország 2050. www.geopolitika.hu, 2017. 07. 05. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2017/07/05/oroszorszag-2050/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1999): *A nagy saktábla*. Budapest, Európa Könyvkiadó. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- DEÁK Anita (2011): Az Oroszországi Föderáció és az európai térség biztonsági viszonyrendszere. *Felderítő Szemle*, 10. évf. 3–4. sz. 23–32. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2011-3-4-2012-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- FRIEDMAN, Meredith (2016): *Mapping Russia's Strategy*. Elérhető: www.mauldineconomics.com/this-week-in-geopolitics/mapping-russias-strategy (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

¹⁷ STIER 2018.

- Geopolitical Futures: *US–Russia Relations*. Elérhető: <https://geopoliticalfutures.com/us-russia-relations/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GRYGIEL, Jakub J. – MITCHELL, A. Wess (2017): *Nyugtalan határvidék. Felemelkedő riválisok, sebezhető szövetségesek és az amerikai hatalom válsága*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- HAUSAR Szabina (2018): A földrajz fogságában. Ezek a geopolitika örök adottságai. *Mandiner*, 08. 22. Elérhető: http://mandiner.hu/cikk/20180822_foldrajz_fogsagaban (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KAGAN, Robert (2015): *Made in America, avagy kitart-e az amerikai világtrend?* Budapest, Antall József Tudásközpont.
- NYE, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Portland Communications: *The Soft Power 30*. Elérhető: <https://softpower30.com/country/russian-federation/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SIMAI Mihály (2017): *Oroszország és az USA viszonya és a lehetséges globális következmények*. Elérhető: https://vilaggazdasagi.blog.hu/2017/08/10/oroszorszag_es_az_usa_viszonya_es_a_lehetseges_globalis_kovetkezesmenyek (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SISELINA, Ljubov – GAZDAG Ferenc (2004): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- STIER Gábor (2018): *Az egoizmus lett a vezérlő elv*. Elérhető: <https://moszkvater.com/az-egoizmus-lett-a-vezerlo-elv-a-vilagban/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- United Nations (2017): *World Population Prospects: Key findings & advance tables*. 2017 revision. Elérhető: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- VASZARI Tamás (2018): *Oroszország geogazdasági és geopolitikai dilemmái a XXI. század elején, valamint ezek történelmi előzményei*. Doktori értekezés. Győr, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Elérhető: https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/fokozatszerzesi_anyagok/Vaszari%20Tam%c3%a1s%20Andr%c3%a1s%20-%20Disszert%c3%a1ci%c3%b3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- World Bank Group (2018): *Russia Economic Report 2018*. Elérhető: <http://pubdocs.worldbank.org/en/162681527086868170/RER-39-Eng.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

Csizner Zoltán¹

A tömeges adatgyűjtés kérdései

The Questions of Mass Surveillance

Az USA és egyes európai országok tömeges adatgyűjtésének kérdése évek óta a figyelem középpontjában áll. A technikai eszközök, az informatikai programok fejlődése és a telekommunikációs szolgáltatók támogatása olyan mértékűvé tette ezt a fajta megfigyelést, amely a jogvédők komoly aggodalmára adott okot. Ugyancsak aggályos az a tervzet, melyet technikai eszközökkel végzett megfigyelésekkel a kínai kormány tervez bevezetni a közeljövőben.

Kulcsszavak: tömeges adatgyűjtés, Snowden, NSA, Kína, térfelügyelő kamera

The mass data collection of the United States and some European countries is in the focus of attention for years. Technology, the development of the IT programs and the support of the telecommunication service providers have developed this monitoring to a level which cause a serious concern within the defenders of the law. That plan is also solicitous, which is intended to be introduced by the Chinese Government regarding the technical monitoring in the near future.

Keywords: mass surveillance, Snowden, NSA, China, CCTV cameras

A tömeges adatgyűjtés

Tavaly ősszel a híradásokban vezető helyet kapott a Belügyminisztérium azon törvényjavaslata,² amely szerint a kormány által kijelölt, egységes tárhelyen kerülnének tárolásra a közterületen, illetve tömegközlekedési eszközökön működő kamerák felvételei. A kezdeményezés nem új keletű. Sok esetben nyert bizonyosságot már, hogy a különböző rendszerek, eltérő tárolási módok és technikai megoldások miatt értékelhetetlen és pár nap múlva már hozzáférhetetlen felvételek készültek egy-egy

¹ Csizner Zoltán r. ezredes, doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola; Teroelrháritási Információs és Bűnügyi Elemző Központ. ORCID-azonosító: 0000-0002-1867-8560.

² T/2930. számú törvényjavaslat.

bűncselekmény helyszínén vagy az elkövető menekülési útvonalán. Természetesen a rögzített felvételek tárolásának és hozzáféréseinek részletes szabályozása elengedhetetlen, amely nélkül joggal lenne támadható az elképzelés.

De ez a kérdés nemcsak hazánkban aktuális. Gyakorlatilag Snowden óta mindenki előtt világos, hogy az orwelli „1984” sokkal közelebb lehet, mint azt valaha gondoltuk; a színes fantázia valóságközelivé vált. Az informatika fejlődése, a telekommunikációs eszközök elterjedése, a hírközlés robbanásszerű átalakulásának eredményeként kijelenthető, hogy a totális megfigyelés rémképe már rég nem technikai kérdés.

A hírszerzéssel – akár bűnügyi, akár titkosszolgálati szakterületről beszélünk – foglalkozó szakemberek szerint két esetben van baj: amikor nincs információ, vagy amikor túl sok az információ. A technikai fejlődés által elért információrobbanás ráébresztett mindenkit arra, hogy bármennyire is hatalom az információ, annak előzetes szűrése, értékelése nélkül elveszünk a tengerben.

Egy amerikai tanulmány szerint³ már 2012-ben is naponta 2,5 billió gigabyte (GB) adat keletkezett. Az információ keletkezése soha nem látott módon gyorsul; 2020-ra az előjelzések szerint minden másodpercben személyenként 1,7 megabyte adatmennyiséget állítunk majd elő a Földön.

A titkosszolgálatok hamar felismerték ennek a hasznát, és elkezdték konkrét cél nélkül begyűjteni az adatokat. Addig, amíg ez az adatgyűjtés a mindenki számára elérhető nyílt forrásokat érintette, egyszerű OSINT-tevékenységről⁴ beszélhattünk, de amint a magánszférát érintő adatokat, kommunikációt vonták megfigyelés alá, ennek jogszerűsége már erőteljesen megkérdőjeleződött. Az pedig tényszerű, hogy a megfigyelések, ellenőrzések és adatgyűjtések sok esetben túlléptek a célirányos, konkrét felderítéseken, mint ahogy ezt Edward Snowden, az NSA⁵ és a CIA⁶ egykori munkatársa 2013-ban nyilvánosságra hozta.

Edward Snowden és az NSA-szivárogtatás

Edward Snowden Észak-Karolinában született 1983-ban, és 30 évesen olyan ismertté vált a világon, hogy ilyen hírnevet kevesen érnek el. Édesanyja Baltimore-ban a szövetségi bíróságon dolgozott mint az informatikai hálózat vezetője, édesapja a Parti Őrség állományában teljesített szolgálatot.⁷

Iskolái után 2004-től az NSA biztonsági őreként dolgozott, majd 2006-ban felvették a CIA-hez informatikai területre. Később Hawaiira költözött a munkája miatt, de már ekkor elkezdte másolni és gyűjteni azokat az általa elérhető titkos dokumentumokat, amelyek később az angol *The Guardian* újságban jelentek meg 2013 júniusában. *Az elsők között nyilvánosságra hozott és az NSA által PRISM fedőnéven⁸ folytatott*

³ ARORA 2019.

⁴ Open Source Intelligence, nyílt forrású hírszerzés.

⁵ NSA: National Security Agency, Nemzetbiztonsági Ügynökség.

⁶ CIA: Central Intelligence Agency, Központi Hírszerző Ügynökség.

⁷ Biography.com: *Edward Snowden* címszó.

⁸ PRISM: Planning tool for Resource Integration, Synchronization, and Management, erőforrás-integráció, az összehangolás és management tervezési eszköze.

adatgyűjtési program feltárása olyan lavinát indított el a titkosszolgálatok tömeges adatgyűjtésével kapcsolatban, amely alapjaiban megváltoztatta ezt a fajta hírszerzést.

Snowden a titkos adatokat szisztematikusan gyűjtötte, azokról másolatokat készített. Mikor elérkezettnek látta az időt, titkosított csatornákon felvette a kapcsolatot Glenn Greenwalddal, a *The Guardian* brit lap újságírójával, valamint Laura Poitras dokumentumfilmessel. 2013 májusában egy hongkongi hotelben találkoztak, ahol több napot töltöttek el. Közben a *The Guardian*-ben részletekben jelentek meg a leleplező cikkek, majd később a *The Washington Post*-ban, illetve más elektronikus és nyomtatott sajtótermékben is egyre több részlet jelent meg.

A kiszivárogtatás miatt Snowdent az amerikai igazságügyi szervek több törvénysértéssel, közte az 1917-es kém törvény⁹ megsértésével vádolják. Egyes vélemények szerint hazájában 30 éves börtönbüntetés várna rá, és nem sok reményt fűznek az általa benyújtott – jogvédők, civil szervezetek, művészek által is támogatott – kegyelmi kérvényhez.

Snowden az újságokban több részletben mutatta be az NSA, illetve a társszervek által végzett, valójában konkrét cél nélküli adatgyűjtés folyamatait, eszközeit és vizsátságait. A leleplezés újdonsága nem abban állt, hogy a távközlési szolgáltatók együttműködtek a titkosszolgálatokkal, és lehetőséget biztosítottak az adatok megszerzésére, hanem abban, hogy ez a megfigyelés minden konkrét ok és cél nélkül zajlott, és gyakorlatilag minden elérhető adatot érintett.

A cikksorozat első részében ismertetett PRISM-program az egyik legnagyobb visszhangot váltotta ki. A programban az NSA bírósági végzés alapján felhatalmazást kapott a távközlési szolgáltatók által kezelt metaadatok begyűjtésére. A dokumentumok között szerepelt az a bírósági végzés is, amely az amerikai Verizon telekommunikációs céget kötelezte az adatok átadására és a titoktartásra. Ugyan a közzétett végzés csak ezt a céget nevesítette, de a többi dokumentum szerint a másik két legnagyobb amerikai telekommunikációs cég, az AT&T és a Sprint Nextel is érintett volt.

A végzés értelmében mind az USA-n belüli, mind az azon kívüli hívások adatait (hívó és hívott szám, cellainformációk, IMSI-adatok, hívás időtartama) át kell adnia, és így ezzel a három céggel az NSA az amerikai telefonforgalom jelentős részét megismerte. A telefonszolgáltatókon kívül az általa kezelt metaadatok megismeréséhez közvetlen hozzáférést biztosított többek között a Facebook, a Google, a Microsoft, a Yahoo, az AOL, a Skype vagy a YouTube is, akik a felhasználók adatain túl e-mailek adatait vagy a böngészési előzményeket is megosztották.

A második közzétett terület az NSA-vel szorosan együttműködő brit szervezet, a GCHQ¹⁰ által végzett Tempora program volt. Eszerint a brit ügynökség a transzatlanti száloptikás kábel megcsapolásával gyűjtött információkat e-mailekről, hívásokról, üzenetekről vagy böngészési előzményekről. A begyűjtött adatokat a GCHQ megosztotta az NSA-vel. A botrány kirobbanása előtti évben, 2012-ben napi 600 millió hívást kezelt az ellenőrzött 200 kábelen, ami mintegy 21 petabyte¹¹ napi adatmennyiségnek felel

⁹ Espionage Act of 1917, az USA törvényhozása által 1917. június 15-én elfogadott jogszabály.

¹⁰ GCHQ: Government Communications Headquarters, technikai hírszerzést végző brit ügynökség.

¹¹ 1 petabyte = 10¹⁵ = 10000⁵ byte.

meg. Ezzel a teljesítménnyel a GCHQ a *Five Eyes koalíció*¹² egyik legeredményesebb tagja lett.

A harmadik rész a TAO-ról¹³ szól, ami egy NSA-n kívüli, elit hackercsapat tevékenységét takarja. Ennek bevetésére akkor került sor, amikor az NSA nem volt képes feltörni egy titkosítási kódot. Az informatikai rendszerek védelmének feltörése, vírusok bejuttatása vagy a tárolt adatok megszerzése ennek a specialistákból álló csoportnak nem jelentett gondot.

A Dishfire program az összes, az NSA által hozzáférhető szöveges üzenetet begyűjtötte a világ minden tájáról, és értékelte. Egyes becslések szerint közel 200 millió üzenet került az adatbázisba. Így erre természetesen nem kizárólag a célszemélyek vonatkozásában került sor, hanem véletlen, törvénysértés gyanúja nélküli személyekkel szemben is. A begyűjtött adatok (hitelkártyaadatok, kapcsolati háló, tartózkodási adatok) alapján többek között tervezett utazásokról, pénzügyi tranzakciókról, érdeklődési köréről vagy akár az aktuális tartózkodási helyről nyerhettek értékes információkat. Ebben nyújtott segítséget a Prefer nevű elemző program, amely mintegy 1,6 millió határátlépési és 800 ezer pénzügyi tranzakciós adatot szűrt ki.¹⁴

A következő részletezett technológia, a SOMALGET – amely része az NSA 2009-ben indított MYSTIC-programjának – a világ több országában (Fülöp-szigetek, Mexikó, Kenya és a Bahama-szigetek kerültek nevesítésre) a telefonforgalmak metaadatainak, továbbá egyes országok tekintetében a forgalmazások tartalmának megismerését biztosította. Az adatok és a tartalmak szinte már valós időtől rendelkezésre álltak, és 30 napig voltak elérhetők.¹⁵

Egy újabb fejezet volt a Xkeyscore program bemutatása, amelyet az NSA egyik legátfogóbb internetes ellenőrző rendszereként jellemeztek. Kiterjedt minden olyan lényeges mozzanatra, amit egy hétköznapi felhasználó a világhálón végez. Képes volt adatot gyűjteni e-mailekről, online csevegésekről vagy a böngészési előzményekről.¹⁶ Az NSA ugyan elismerte a program létezését, de állításuk szerint az a külföldi jelek elfogását végző és jogszerűen működő rendszer része, továbbá korlátozott a hozzáféréssel rendelkező személyek köre.

Voltak olyan programok is, amelyekkel kapcsolatban az NSA nem adott választ, sőt a snowdeni információk birtokában lévő *The Guardian*, *The New York Times* és a *ProPublica* újságokat állítólag arra akarták rávenni, hogy ne is közöljék le az azokról szóló cikkeket. Ezek közé tartozott például a Bullrun, ami a hírek szerint egy olyan dekódoló program, amelynek célja, hogy feltörjön egyes elterjedten használt titkosító programokat. Ezután az NSA már a titkosítás kikerülésével férhetett hozzá online tranzakciókhoz és e-mailekhez.¹⁷

Joggal gondolhatnánk, hogy a sajtóban megjelent hírek valóságtartalma csekély, és valójában sem az amerikai, sem más országok titkosszolgálatára nem sértette

¹² Az NSA vezetése alatt álló, 1941-ben alapított közösség. Tagjai: USA, Egyesült Királyság, Új-Zéland, Ausztrália és Kanada, amely biztosítja a jelhírszerzés (SIGINT) során begyűjtött adatok közös felhasználását, átadását.

¹³ TAO: Tailored Access Operations, Speciális Hozzáférést Biztosító Művelet.

¹⁴ BALL 2014.

¹⁵ GELLMAN–SOLTANI 2014.

¹⁶ GREENWALD 2013.

¹⁷ PERLROTH–LARSON–SHANE 2013.

oly mértékben az alapvető jogokat. Azonban figyelemre méltó körülmény, hogy a szivárogtatást követően az Európai Unió Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottsága (LIBE)¹⁸ *Az egyesült államokbeli NSA megfigyelési programjáról, a különféle tagállamokban megfigyelést végző szervekről és az uniós polgárok alapvető jogaira gyakorolt hatásokról, valamint a transzatlanti bel- és igazságügyi együttműködésről* címen egy vizsgálatot folytatott le, amelynek eredményét 2014 tavaszán ismertették.

A végleges jelentést¹⁹ 2014. február 12-én fogadta el az EU Parlament. A jelentés – az újságírói információkkal, a vizsgálat során szerzett szakértői bizonyítékokkal és az egyes hatóságok beismerésével alátámasztva – az újságokban megjelenteket bizonyítottan értékelte. Emellett olyan további tömeges megfigyelésekre is felhívta a figyelmet, amelyeket európai országok folytattak. Így adatok merültek fel a német, a francia és svéd titkosszolgálatok ilyen irányú tevékenységére vonatkozóan is.

A LIBE-jelentésben foglalt megállapítás a tömeges megfigyelés jogszerűségével kapcsolatban egyértelmű: „A nem célirányos, tömeges megfigyelés és az EU polgáraitra vonatkozó adatok tömeges gyűjtése legalábbis az igazságosság alapelvének megsértése veszélyével járhat, különösen a büntetőeljárások során, az »ártatlanság vélelme« tekintetében, amely szintén mindenkire vonatkozik, nemzetiségre való tekintet nélkül.”²⁰

A tömeges megfigyelés szerepe azt eredményezi, hogy a büntetőjog, amelynek eredeti szerepe az egyedi cselekmények személyes felelősség alapján történő szankcionálása, eltolódik a kockázatcsökkentés és a lehetséges bűnözők azonosítása irányába, és ez ahhoz vezethet, hogy minden állampolgárt folyamatos megfigyelés alatt tartanak, és gyanús személyként kezelnek.”²¹

Snowden megítélése és a következmények

Már a szivárogtatást megelőzően Snowden tisztában volt azzal, hogy az Egyesült Államokba nem térhet vissza, ezért egy olyan országot keresett menedékként, amelynek értékrendje hasonlított az általa preferálthoz. A választása Írországra esett, de az ottani menekülttörvény miatt a kérelme elutasításra került. Ezután több országban keresett menedéket, szóba került Venezuela is, de végül Moszkvától kapott segítséget.

Snowden tette ellentmondásos véleményeket eredményezett. Míg a jogvédők, a civilek egyértelműen üdvözik a tevékenységét, addig az USA kormányzata és a titkosszolgálatok az amerikai nemzet történelmének legnagyobb és legkárosabb árulóját látják benne, és bűnözőnek tekintik.

Ugyan a Fehér Ház vizsgálata azt állapította meg, hogy a tömeges megfigyelésnek nincs érzékelhető haszna a terrorizmus elleni fellépésben, a CIA mégis azzal vádolta meg, hogy Iszlám Állam tagjai a kiszivárogtatásnak köszönhetően tudták

¹⁸ LIBE: Civil Liberties, Justice and Home Affairs, Európai Unió Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottsága.

¹⁹ A7-0139/2014. számú jelentés.

²⁰ Az ártatlanság vélelme a büntetőjog alapelvének tekintendő, és azt mind az Emberi Jogok Európai Egyezménye, mind pedig az Európai Unió Alapjogi Chartája elismeri.

²¹ A7-0139/2014. számú jelentés.

észrevétlenül megszervezni a 2015-ös párizsi mézárilást, míg az NSA állítása szerint közel 1000 célszemélyük tűnt el az ellenőrzött felületekről.

Ennek ellenére a tömeges megfigyelésre felhatalmazást adó és 2015-ben lejáró – 9/11 okán elfogadott – *USA Patriot Act*²² 215-ös cikkelyének alkalmazását a kongresszus nem hosszabbította meg. Helyette megkezdődött az *úgynevezett Freedom Act* tervezése²³, amelyet 2015. június 2-án fogadtak el. Az új törvény véget vetett a tömeges adatgyűjtésnek, egészen pontosan a végrehajtás jogi felhatalmazásának. A távközlési kommunikáció megfigyelésének lehetősége nyitott maradt, de a kormányzati szervek számára tiltott lett a hosszú távú adatbázis cél nélküli építése, továbbá a szolgáltatók által maximum másfél évig őrzött adatok csak szövetségi bíró engedélyével kérhetők ki.

Míg az USA-ban szigorítást eredményezett a kiszivárogtatás, addig Nagy-Britanniában a korábbi törvény módosítása inkább bővítette a hatóságok jogosítványait. A 2016. november 29-én elfogadott *Investigatory Powers Act 2016*²⁴ (közismerten a *Snoopers' Charter*) 48 szervezetnek, közte a GCHQ-nak adott felhatalmazást a távközlési szolgáltatók által kezelt adatok tömeges begyűjtésére, tárolására. A törvény egyes rendelkezései ellen a National Council for Civil Liberties²⁵ (NCCL) civil jogvédő szervezet keresetet nyújtott be, amelynek eredményeként az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága megállapította, hogy a törvény sérti az Egyesült Királyság állampolgárainak magánélethez való jogát, továbbá összeegyeztethetetlen az Emberi Jogok Európai Egyezményével. Ennek alapján 2018. november elsejéig a kormányzatnak törvénymódosítást kellett eszközölnie.²⁶

Mindezt annak ellenére állapította meg a brit legfelsőbb bíróság, hogy a kifogásolt törvény végrehajtásának külső kontrollját egy 2000-ben létrehozott független bírói testület, az IPT²⁷ biztosítja, amely a vélt vagy valós titkos felderítésekkel kapcsolatos panaszok kivizsgálására hivatott. A szervezet független a többi bírói testülettől, döntéséhez előzetesen semmilyen jóváhagyást vagy engedélyt nem kell kérnie. A működés alapelvei között kiemelt helyen szerepel, hogy nem sértheti, veszélyeztetheti az Egyesült Királyság köz- vagy nemzetbiztonsági érdekeit. Amennyiben a vizsgálatuk nem állapít meg visszaélést, és a panaszt alaptalannak találják, a panaszos csak arról kap tájékoztatást, hogy nem történt jogsértés. A vizsgálat részleteiről, a megállapított körülményekről (így sem arról, hogy folyt-e ténylegesen titkos felderítés, sem arról, hogy az milyen részletekben felelt meg a jogi szabályozásnak) nem kap adatot.

Amennyiben az eljárás a panaszt megalapozottnak találja, úgy elrendelheti a jogsértő ellenőrzés, megfigyelés azonnali megszüntetését, a keletkezett adatok megsemmisítését, és kártérítést is megítélhet a panaszos számára. Ebben az esetben az adott ügytől függ, hogy a kap-e részletesebb tájékoztatást a körülményekről.

²² Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001; 2012. október 26-án Bush elnök által aláírt törvény.

²³ H.R.2048 – USA FREEDOM Act of 2015.

²⁴ A nyomozó (beleértve a felderítő és hírszerző) hatóságok eljárását szabályozó törvény.

²⁵ NCCL: National Council for Civil Liberties, Polgári Szabadságjogok Nemzeti Tanácsa.

²⁶ ZORZ 2018.

²⁷ IPT: Investigatory Powers Tribunal, Nyomozati Hatóságok Bírósága.

Az IPT mind a nemzetbiztonsági szolgálatok (SIS,²⁸ MI5²⁹, GCHQ), mind a rendőrség, a vámőrség vagy a fegyveres erők tevékenységét jogosult vizsgálni, sőt a skót bűnügyi és kábítószer-ellenes ügynökség³⁰ tevékenységére is hatáskörrel bír.

A sors fintora, hogy a Snowdennek menedéket nyújtó Oroszországban 2016. júliusban Vlagyimir Putyin orosz elnök is aláírta azt a törvényt, amely felhatalmazza a titkoszolgálatokat a tömeges megfigyelésekre és lehallgatásokra.³¹ Az orosz törvény szerint a szolgáltatóknak a hívások metaadatait 3 évig, míg a közlemények, üzenetek tartalmát (beleértve a videókat is) fél évig kötelesek megőrizni. Ugyancsak kötelesek lesznek átadni az esetleges titkosítás esetén a „hátsó ajtóhoz” való kulcsot is, azaz biztosítani a hozzáférést.

Az úgynevezett „hátsó ajtó” máshol is visszatérő kérdés. A techcégek álláspontja szerint nem garantálható, hogy a nyitva hagyott hátsó bejárat és az ahhoz kiadott „kulcs” mindig jó kezekbe kerül, vagy mindvégig ottmarad. E félelem mellett óvatosságra inti a cégeket maga a snowdeni kiszivárogtatás is, hiszen ezzel mind az együttműködés titkossága, mind az átadott adatok védelme jelentősen sérült. Sokkal inkább felvállalják a harcot a hatalom ellen, ha garantálják a kommunikáció védelmét az általuk kifejlesztett titkosítással, speciális appokkal. Nem melleleg ez az üzleti politikájukat is jobban szolgálja. A Snowden által nyilvánosságra hozott legnagyobb együttműködő cégek, mint a Facebook, a Google vagy a Yahoo például az „end-to-end”-szolgáltatást hirdetik, amely gyakorlatilag a két végfelhasználó közötti teljes titkosítást jelenti. De a bizalom már megtört, így a teljes biztonságra vágyó felhasználók egyre inkább a még makulátlan szolgáltatásokhoz fordulnak, mint amilyen a Signal vagy a Telegram. Utóbbinak sajátos reklámot jelent, hogy a titkoszolgálati jelentések szerint a dzsihadisták is előszeretettel használják a megbízhatósága és ellenőrizhetetlensége miatt.

A hatalommal vívott küzdelem egyik ismertté vált példája a FBI³² vs. Apple vita, amely a San Bernardinóban elkövetett terrorcselekmény elkövetőjének mobiltelefonját érintette. 2015. december 2-án Syed Farook és Tashfeen Malik az iszlám nevében lövöldözni kezdett az Inland Regional Center szociális intézményben, amely során 14 személy meghalt, és további 21 megsebesült. A helyszínre érkező rendőrök a menekülő elkövetőkkel tűzpárbajt vívtak, amelyben mindkettőt lelőtték. A náluk talált iPhone5 telefon adatai az esetleges terrorista kapcsolataik felderítése érdekében nélkülözhetetlenek voltak, de a titkosítás feltörése sem az FBI-nak, sem az NSA-nek nem sikerült. Az Apple a kérést azzal tagadta meg, hogy ha biztosítaná a „hátsó kaput” az iPhone-hoz, nem látna garanciát arra nézve, hogy azt csak ebben az ügyben és csak a kérdéses mobilkészülékre alkalmazzák. Az elhúzódozó jogi vita végén az FBI végül az izraeli Cellebration céget bízta meg a telefon tartalmának kinyerésével. Egy 2018-as hír szerint a telefonban a terrorcselekménnyel kapcsolatban releváns adat nem volt.

²⁸ SIS/MI6: Secret Intelligence Service, Hírszerző Szolgálat, kormányügynökség.

²⁹ MI5: Security Service, Biztonsági Szolgálat, kormányügynökség.

³⁰ SCDEA: Scottish Crime and Drug Enforcement Agency, skót bűnügyi és kábítószer-ellenes ügynökség.

³¹ Putyin rábólintott: indul a tömeges lehallgatás Oroszországban 2016.

³² FBI: Federal Bureau of Investigation, Szövetségi Nyomozó Iroda.

Kína-szindróma

A kínai ipart a legtöbb ember a silány, jellemzően hamisított termékek legnagyobb kibocsátójaként azonosítja. Hihetetlen, de ugyanez az ipar a világ egyik legfejlettebb informatikai rendszerét építette fel, és az elkövetkező években ezt további dollármilliárdokkal igyekeznek bővíteni. A tervek szerint 2030-ig 150 milliárdos piacot fejlesztenek ki.

Ugyanakkor ehhez egy olyan felhasználási környezet csatlakozik, amely az alapvető jogokat, a polgárok magánéletének sérthetetlenségét szinte semmibe veszi. Ezt a nemzetközi politikai közvélemény kifogásolása mellett erőteljesen támadja több civil jogvédő szervezet is, mint például az ACLU³³ vagy a HRW.³⁴

Kínában jelenleg 176 millió térfigyelő kamera pásztázza a közterületek, boltok, közintézmények területét, de az óvodák, iskolák, hotelek sem maradnak ki. Az egyik legszélsőségesebb példa szerint még a nyilvános vécékben sem lehet elrejtőzni; a pekingi Ég Temploma (*Temple of Heaven*) mosdóiban be kell szkennelni az arcot, hogy a gép kidobja a vécépapírt.³⁵

Az utóbbi évek fejlesztéseinek eredményeként 2017 szeptemberében indult útjára Kínában egy olyan, 20 millió okoskamerából álló hálózat,³⁶ ami az AI-rendszerének³⁷ köszönhetően nemcsak megfigyel és rögzít, hanem egy központi adattárhoz kapcsolva elemez, kiértékel és jelzéseket ad.

A videoadatokat kiegészíti a tervek szerint egy, az azonosítást is elősegítő hangadatbázis is, amelybe eddig közel 70 000 minta került már felöltésre. De ez a pár tízezer minta eltörpül az ország összes (!) állampolgáráról rögzített DNS- és daktiloszkópiai nyom, illetve a nyilvántartások fotóadatai mellett.

Az elemző szoftvert gyártó CloudWalk nevű helyi cég egy olyan programot is tesztl, amely a megfigyelt adatokból (mozgás, viselkedés) végzett elemzéssel meghatározza, reális-e az esélye bűncselekmény elkövetésének.

Ez fontos eleme a 2014-ben bejelentett, elképzelések szerint 2020-ig bevezetésre kerülő értékelési rendszernek (*Social Credit System*),³⁸ amely a kamerák és más tömegesen begyűjtött adatok feldolgozására alapozva a polgárok megbízhatóságát, antiszociális viselkedésüket vagy a kormányellenes, kritikus megnyilvánulásait vizsgálja. De természetesen a hivatalos közleményekben a felhasználás elsődleges céljaként a bűnmegeelőzés és a bűncselekmények felderítése szerepel.³⁹

A kínai kormány által közzétett tervezetet Rogier Creemers⁴⁰ fordította le angolra és publikálta. Eszerint a kormány négy fő fókuszterületen értékelné a polgárokat:

- őszinteség a kormányzati ügyekben,
- üzleti becsületesség,

³³ ACLU: American Civil Liberties Union, Amerikai Polgári Szabadságjogokért Szövetség.

³⁴ HRW: Human Rights Watch, Emberi Jogok Felügyelete. *China: Voice Biometric Collection Threatens Privacy* 2017.

³⁵ TAN 2017.

³⁶ Lo 2017.

³⁷ AI: artificial intelligence, mesterséges intelligencia.

³⁸ Social Credit System: tervkörvonalazás egy társadalmi kreditrendszer kivitelezésére.

³⁹ *Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014–2020)* 2014.

⁴⁰ Rogier Creemers holland születésű (Susteren, 1972), Hollandiában élő internet- és médiakutató, kiemelten kezeli Kína kérdését.

- társadalmi becsületesség,
- igazságügyi hitelesség.

Minden polgár egy középszintű pontértékről indul, és a tevékenysége alapján ehhez gyűjt, vagy ebből veszít. A tervek szerint a pontérték 350 és 950 között mozogna, és a személyi azonosítóhoz rendelnék hozzá. Mivel az egyes egyének besorolása, pontértéke mindenki számára megismerhető lesz, az sem meglepő, hogy a tervek szerint az is negatív értékelést eredményez, ha valaki alacsony pontszámú személlyel tart kapcsolatot, ami már önmagában megbélyegzést és szegregációt jelent majd.⁴¹

A rendszer a modern kor minden lehetséges eszközét (a már említett kamera-felvételeket, az elektronikus fizetési adatokat, a közösségi hálókat, az algoritmikus szűréseket, állami adatbázisokat) felhasználná ahhoz, hogy teljesüljön a totális kontroll. Figyelemmel kísérik többek között a hobbit, az érdeklődési kört, a vásárolt árukat és azok mennyiségét, a felkeresett helyeket, intézményeket, a munkahelyre érkezés-távozás adatait.

És ugyan a rendszer a kínai állampolgárokra vonatkozna elsősorban, azonban a külföldiek sem maradnak ki teljesen. Az országban működő összes külföldi céget kötelezik arra, hogy a kínai felhasználók adatait olyan helyi szerveren (is) tárolniuk kell, amelyhez hozzáférést kell biztosítaniuk. Mindemellett pedig a kínai kormány szeretné az értékelési rendszert minden Kínában működő üzletre is kiterjeszteni.⁴²

Összegzés

Tény, hogy nagyon csábító az az adathalmaz, amely szerte a világban körülvesz minket, mint ahogy különösen nehéz elfogadni azt a körülményt, amikor ez az adat elveszik a szükséges felhasználást megelőzően. De ez nem eredményezheti azt, hogy azok a jog korlátait átlépve kerüljenek felhasználásra. Ahogy Finszter Géza fogalmazott: „A jogsértések ellen nem lehet jogsértő módon felvenni a küzdelmet, az esetleges eredménytelenség következményeit pedig az államnak magának kell viselnie, mert a történelmi tapasztalatok szerint ez kevesebb kárt okoz a közösségnek, mintha maga az állam kezdene el bűnöző módjára cselekedni.”⁴³

Ugyanakkor szükséges lenne megtalálni azt a technikai és normatív megoldást, amely az adatok személytelenné tétele mellett hosszabb időn át biztosítaná az elérhetőségüket, akár az idő múlásával arányos fokozott jogi garanciák beépítése mellett. Hiszen nem az adat megőrzése sérti igazán az alapvető jogokat, hanem a nem megfelelő felhasználás. Ezzel szemben az elveszett adat már megismételhetetlen, az esetek többségében már egy vissza nem fordítható folyamat vége.

Véleményem szerint egy ilyen megoldás mellett a hazai központi tárhely kialakítása is úgy lehet hasznos eleme a bűnüldözésnek és a nemzet biztonságáért felelős szervezetek munkájának, hogy azt az adatvédelem területéről sem kérdőjelezhetik meg.

⁴¹ STANLEY 2015.

⁴² MEISSNER 2017.

⁴³ FINSZTER 2007, 12.

Felhasznált irodalom

- A7-0139/2014. számú LIBI-jelentés. Elérhető: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0139+0+DOC+XML+V0//EN (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BALL, James (2014): *NSA collects millions of text messages daily in 'untargeted' global sweep*. Elérhető: www.webcitation.org/6OHZxSmLT?url=https://www.theguardian.com/world/2014/jan/16/nsa-collects-millions-text-messages-daily-untargeted-global-sweep (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Biography.com: *Edward Snowden* címszó. Elérhető: www.biography.com/people/edward-snowden-21262897 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- FINSZTER Géza (2007): Rendvédelemről szóló alkotmánybíróági határozatok elemzése. In VIRÁG György szerk.: *Kriminológiai Tanulmányok*, 44. kötet. Budapest, OKRI.
- GELLMAN, Barton – SOLTANI, Ashkan (2014): *NSA surveillance program reaches 'into the past' to retrieve, replay phone calls*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/national-security/nsa-surveillance-program-reaches-into-the-past-to-retrieve-replay-phone-calls/2014/03/18/226d2646-ade9-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html?noredirect=on&utm_term=.1171a30bb2d5 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GREENWALD, Glenn (2013): *XKeyscore. NSA tool collects 'nearly everything a user does on the internet'*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2013/jul/31/nsa-top-secret-program-online-data (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- H.R.2048 – USA FREEDOM Act of 2015, 114th Congress (2015–2016). Elérhető: www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2048 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- LO, Tiffany (2017): *Big brother is watching you! China installs 'the world's most advanced video surveillance system' with over 20 million AI-equipped street cameras*. Elérhető: www.dailymail.co.uk/news/article-4918342/China-installs-20-million-AI-equipped-street-cameras.html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- MEISSNER, Mirjam (2017): *China's Social Credit System: A big-data enabled approach to market regulation with broad implications for doing business in China*. Elérhető: www.merics.org/sites/default/files/2017-09/China%20Monitor_39_SOCS_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- PERLROTH, Nicole – LARSON, Jeff – SHANE, Scott (2013): *N.S.A. Able to Foil Basic Safeguards of Privacy on Web*. Elérhető: www.nytimes.com/2013/09/06/us/nsa-foils-much-internet-encryption.html?_r=0 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014–2020)* (2014). Elérhető: <https://chinacopyrightandmedia.wordpress.com/2014/06/14/planning-outline-for-the-construction-of-a-social-credit-system-2014-2020/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- ARORA, Shivam (2019): *Data Science vs. Big Data vs. Data Analytics*. Elérhető: www.simplilearn.com/data-science-vs-big-data-vs-data-analytics-article (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- STANLEY, Jay (2015): *China's Nightmarish Citizen Scores Are a Warning For Americans*. Elérhető: www.aclu.org/blog/privacy-technology/consumer-privacy/chinas-nightmarish-citizen-scores-are-warning-americans (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

- TAN, Kenneth (2017): *Face recognition scanners installed at Temple of Heaven bathrooms to wipe out toilet paper theft*. Elérhető: http://shanghaiist.com/2017/03/20/toilet_paper_theft_cameras/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- ZORZ, Zeljka (2018): *UK High Court rules part of Snoopers' Charter incompatible with EU law*. Elérhető: www.helpnetsecurity.com/2018/04/30/snoopers-charter-eu-law/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

Mátyás Szabolcs¹ – Bói László² – Frigyer László³ –
Nyitrai Endre⁴

Településszerkezet és kriminalitás

Settlement Structure and Crime

A bűnözést befolyásoló tényezők vizsgálata során a földrajzi tényezők sajnos a legtöbb esetben nem kellő súllyal kerülnek ismertetésre. Jelen tanulmány a bűnözésre hatással lévő geográfiai tényezők közül a településszerkezettel kíván foglalkozni. (Ezen belül pedig fókuszál a településszerkezet és az egyes nemzetbiztonsági kockázatok közötti összefüggésre.) E tényező fontosságát jelzi, hogy már közel száz esztendővel ezelőtt is egyes kutatók szoros összefüggést véltek felfedezni a településszerkezet és a bűncselekmények száma és struktúrája között. A hazai településeink közül kiterjedésénél fogva a főváros az a település, amely esetében a legérzékletesebben lehet bemutatni a városszerkezeti és a kriminalitás összefüggéseit.

Kulcsszavak: településszerkezet, bűnözésföldrajz, bűnözés, nemzetbiztonság

While examining the factors affecting crime, in most cases the geographical factors are not stressed enough. The current study aims to focus on the settlement structure as one of the geographical factors affecting crime. (Within this it will focus on the connection between the settlement structure and certain national security factors.) The importance of this factor is clearly underlined by the fact that even a hundred years ago, certain researchers seemed to discover close connections between the settlement structure and the number and structure of crimes. Among our settlements by its extension the capital is the 'settlement' on which we can show most vividly the connection between settlement structure and criminality.

Keywords: settlement structure, criminal geography, crime, national security

¹ Dr. Mátyás Szabolcs tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Stratégiai Tanszék. ORCID-azonosító: 0000-0001-9529-7596.

² Dr. Bói László mesteroktató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminálisztikai Intézet. ORCID-azonosító: 000-0001-7784-3215.

³ Dr. Frigyer László tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Stratégiai Tanszék. ORCID-azonosító: 0000-0002-3507-3352.

⁴ Dr. Nyitrai Endre tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Stratégiai Tanszék. ORCID-azonosító: 000-0001-5060-5516.

Bevezetés

A bűnözés vizsgálata meglehetősen hosszú időre tekint vissza. Már évszázadokkal ezelőtt is a kutatók megpróbálták összefüggéseket keresni a bűncselekmények szerkezte, száma, eloszlása stb. között, ezt pedig olykor térképen is ábrázolták, hogy még inkább szemléletes legyen, és minél több összefüggést tudjanak felfedezni.⁵ A bűnözés szociológiai és geográfiai aspektusú vizsgálata azonban jóval rövidebb időre nyúlik csak vissza. Ezek a kutatások viszont már egyértelmű összefüggést mutattak ki a település-szerkezet, valamint az ezzel szoros összefüggésben lévő szociális környezet, illetve a bűnözői magatartás mértéke és minősége között. Az esetek többségében ezért csak a település szerkezetét megismerve lehet megérteni azt a kettősséget, amely egy terület bűnözési helyzetét jellemzi, így egy település kriminálgeográfiai elemzésének megkezdésekor nélkülözhetetlen a település szerkezetének a vizsgálata is.⁶

A dolgozat a főváros városfejlődésének főbb szakaszait mutatja be, ezzel összefüggésben pedig arra a kérdésre kíván választ adni, hogy az egyes tipikusnak mondható településszerkezetek esetében mindenhol a tipikus bűncselekmények figyelhetők-e meg. További kutatási kérdésként fogalmazható meg, hogy a városfejlődés egyes szakaszai érdemben befolyásolták-e (és jelenleg befolyásolják-e) a bűncselekményi struktúrát.

Miért is tartjuk szükségesnek tanulmányunk megírását? Azért, mert a bűnözést befolyásoló tényezők vizsgálata során a legtöbb esetben egyáltalán nem vagy nem kellő súllyal veszik a kutatók figyelembe a geográfiai tényezők hatását. Úgy érezzük, hogy azt különösebben nem kell indokolni, hogy miért a főváros példáján kerül bemutatásra a városszerkezet és a kriminalitás kapcsolata. A hazai településeink közül kiterjedésénél fogva a főváros az a település, amely esetében a legérzékenyebben lehet szemléltetni e két tényező közötti kapcsolatot. Itt rajzolódnak ki a legmarkánsabban a szociális, a település- és térszerkezeti, illetve kriminális különbségek. Mindezen jellemzők mellett sajnos itt a legnagyobb a valószínűsége annak is, hogy egy olyan esemény következik be, amely nemzetbiztonsági szempontból is relevanciával rendelkezik.

Nem hagyhatjuk továbbá azt sem figyelmen kívül, hogy Budapest esetében a város területén nemcsak egy centrum figyelhető meg (mint a legtöbb városunk esetében), hanem a város fejlődésének sajátságából következően számos centrum-, alcentrum- és perifériaterület is megfigyelhető. Ami pedig különösen érdekessé teszi a fővárosi vizsgálatokat, az az, hogy az egyes városrészek a városfejlődés különböző szakaszaiban vannak.

A kutatást rendkívül érdekessé teszi továbbá az a semmiképp sem elhanyagolható tény, miszerint az egyes kerületek között igen jelentős társadalmi, gazdasági, népességföldrajzi stb. különbségek fedezhetők fel, ami gyökeresen eltérő kriminálgeográfiai viszonyokat teremt, és sok esetben akár nemzetbiztonsági aspektusból is alaposabb elemzésre szorul. Épp ezért a Budapesti Rendőr-főkapitányság egységes (az összes kerület kriminálstatisztikai adatait tartalmazó) adatbázisát nem célszerű

⁵ GUERRY 1833.

⁶ SÓVÁGÓ 2006, 46.; LELESZ 2000, 39.

homogén módon kezelni, mivel az egyes kerületek rendszerint nagyvárosnyi lakosság-számmal rendelkeznek.⁷ Ha Budapest bűnözésföldrajzát vizsgáljuk, akkor feltétlenül érdemes megvizsgálni az ott kialakult szubkultúrákat, vagyis az olyan kultúrát, amely eltér az adott környezetben megszokottól. Egy Budapest méretű városnál már megvannak azok az elkülönült településrészek, amelyek eltérő értékrenddel és társadalmi státuszú lakossággal rendelkeznek. Itt már kimutathatók a kriminalitási különbségek, vagyis az, hogy a bűncselekmények megoszlása igazodik a lakóterület jellegéhez.

A bevezetés végén pedig mindenképp meg kívánjuk említeni, hogy jelen tanulmány egy hosszabb lélegzetvételű kutatás egyik fele. Az első rész tekinthető az elméleti bevezetésnek és a történelmi áttekintésnek, a tanulmány második részében pedig az egyes kerületeket és a főbb városrészeket mutatjuk be részletesen.

A városszerkezet és a bűnözés vizsgálatának történelmi előzménye

A településszerkezet és a bűnözés kapcsolatának első jelentősebb vizsgálatai az amerikai egyesült államokbeli Chicago városához köthetők (lásd: Chicagói Iskola), ahol már az 1900-as évek elején folytattak ilyen irányú vizsgálatokat. Miért volt szükség a vizsgálatokra? Chicago városa a 19. század elején egy mindössze néhány ezer fős kis település volt (1840: 4470 fő), amely a század végére egy több mint egymillió lakosú világvárossá vált (1890: 1,09 millió fő). A rövid idő alatt bekövetkezett népességyarapodásnak azonban nemcsak jótékony hatásai voltak, hanem számos negatív következménye is lett, így többek között a bűnözés növekedése. A magyar főváros esetében ugyan a népességáramlás mértéke nem volt olyan mértékű, mint Chicagóban, azonban párhuzamok keresésére mindenképp alkalmas lehet.

Mit állapítottak meg a Chicagói Iskola kutatói?⁸ Többek között azt, hogy „a bűncselekmény elkövetésének helye egyértelműen meghatározza az adott kriminológiai esemény vagy eseménysor és általában annak lényeges körülményei hovatartozását”.⁹ „1925-ben megjelent munkájukban rámutatnak, hogy a városi társadalom és általában a társadalom jelenségeinek megértésében a környezeti viszonyok, az élet tárgyi feltételei és kiváltképpen a tér szerkezete, fizikai struktúrája magyarázó erővel bírnak; a társadalom térbeli szerveződésében törvényszerűségek mutathatók ki.”¹⁰ Elsősorban Burgess volt az, akinek kutatásai ismertté tették a zónaelmélet (avagy a koncentrikus körök elmélete) fogalmát (1926). Ebben az elméletben rámutatott a bűncselekmények száma és a városközponttól való távolság fordított arányosságára.

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy a Burgess-féle zónaelméletet részletesen elemezze, azonban az mindenképp előremutató lehet, ha bizonyos kutatási

⁷ MÁTYÁS 2014, 93–103.

⁸ A városszociológiai (kriminálökológiai) kutatások kezdetben a Chicagói Egyetem Szociológiai Tanszékének vezetőjéhez, R. E. Park nevéhez köthetők, majd a későbbiekben E. W. Burgess, R. D. McKenzie is csatlakozott hozzá.

⁹ MICHALKÓ 2002, 68.

¹⁰ SZIRMAI 1995.

eredményeivel párhuzamosan vizsgáljuk, még akkor is, ha tudvalevő az, hogy a zóna-elmélet már évtizedekkel ezelőtt is számos bírálatot kapott. A bírálatok részint azért születtek – az úttörő jellegű eredmények egyöntetű elismerése mellett –, mivel egy idő után a chicagói kutatók egyes társadalmi jelenségekre már nem tudtak egzakt magyarázatot adni, így a második világháborút követően többen is kritikával illették az elméletet.¹¹

Budapest kriminálgeográfiai aspektusú elemzése továbbra is várat magára. Számos kutatás érintette már a magyar fővárost,¹² azonban teljes egészében még nem végeztek ilyen irányú vizsgálatot. A főváros esetében az egyik legteljesebb körű elemzést Kobolka István és Sallai János (2008) végezte, akik Budapest egészét vizsgálták az 1960–1985 közötti időszakra vonatkozóan.¹³ A kutatás fő adatbázisát a mai kor igényeihez mérten rendkívül adathiányos BRFK-jelentések és a KSH statisztikai adatai szolgáltatták, amelyek között számszakilag kimutatható eltérések voltak megfigyelhetők. Ezek nagyban befolyásolták a korabeli bűnügyi folyamatok nyomon követését, ennek ellenére számos olyan, évtizedek óta jelen lévő probléma merült fel, amelyek napjainkban is megoldásra várnak (futballhuliganizmus, szervezett bűnözés, fiatalkori bűnözés stb.).¹⁴ Kérdésként merülhet fel, hogy vajon miért nem történt még meg Budapest teljes körű elemzése bűnözésföldrajzi aspektusból? A válasz igen egyszerű. A főváros olyan komplex és sokrétű területnek tekinthető, amelynek vizsgálatára nem „mertek” a kutatók vállalkozni. Jelen tanulmány sem vállalkozik a főváros teljes körű elemzésére, csupán a településszerkezet és a kriminalitás viszonyát kívánja megismertetni.

Térszerkezet és kriminalitás

Számos társadalomtudományi irányzat egyértelmű összefüggést mutatott ki a településszerkezet, az ezzel szoros korrelációban lévő szociális környezet, illetve a bűnözői magatartás mértéke és minősége között. Az esetek többségében ezért csak a település szerkezetét megismerve lehet megérteni azt a kettősséget, amely egy terület bűnözési helyzetét jellemzi, így egy településszintű analízis megkezdésekor nélkülözhetetlen a településszerkezet vizsgálata.

A település szerkezetének strukturális vizsgálata elsősorban nagyobb települések esetében hozhat látványos eredményt, ott, ahol a település méretéből és településszerkezetéből adódóan a bűnözés duális jelleget mutat: egyaránt jelen van a nagyvárosi és a falusias – helyenként pedig a tanyásias – településekre jellemző bűnözés. A nagyvárosi bűnözés elsősorban az ősi településmagra és a lakótelepi övezetre jellemző, míg az utóbbi főként a kertvárosi és kertségi területekre, ahol teljesen más elkövetési módok és bűncselekménytípusok jelentkeznek. Az egymástól elkülönülő

¹¹ Többek között azért, mivel a zónaelmélet elsősorban a régebbi alapítású észak-amerikai nagyvárosokra volt csak alkalmazható. A kutatásoknak új lendületet L. Wirth adott, aki a korábbi kutatásokat a klasszikus szociológiával ötvözte.

¹² KERESZSI–RITTER 2000, 20–53.; KERESZSI–KÓ 2001, 100–124.; MICHALKÓ 1996, 11., 12–30.

¹³ KOBOLKA–SALLAI 2008, 86–102.

¹⁴ MÁTYÁS–SALLAI 2014, 335–353.

területeken eltérő értékrendű és társadalmi státuszú emberek laknak, akik között szignifikáns kriminalitási különbségek figyelhetők meg.

A fentiekben leírtak Budapest esetében fokozottan igazak. Ahhoz, hogy megértsük a főváros jelenlegi bűnözési helyzetét, elsőként a település természeti földrajzi viszonyait és a kialakulását kell megismernünk, amely a későbbiekben egyfajta mankóként szolgálhat a jelenlegi kriminalitási és településszociológiai folyamatok tisztánlátásához. Budapest esetében kimagasló szerepe volt – Cholnoky Jenő és Mendöl Tibor szóhasználatával élve – a helyi és helyzeti energiáknak. A város legfontosabb telepítő tényezői közül azt emeljük ki, hogy a főváros eltérő természetföldrajzi ismerévekkel rendelkező tájak találkozásánál fekszik (vásárvonal), a budai Várhegy jól védhető helyen fekszik, illetve a Duna fontos közlekedési útvonal.¹⁵ A folyón a legkedvezőbb átkelési lehetőséget eleink a mai Budapest környékén találták meg, amely egyben kijelölte a város mai helyét is.

Geográfiai értelemben nem beszélhetünk egységes Budapestről, hisz Buda és Pest két, egymástól gyökeresen eltérő természetföldrajzi adottságokkal rendelkező terület. Már e sokak által jelentéktelennek vélt tényező is jelentős különbségeket eredményez. Gondoljunk csak a településszerkezet kialakulására! A pesti oldalon gyakorlatilag szabadon fejlődhetett az úthálózat, míg a Duna jobb partján erősen determinálva volt az úthálózat fejlődése (lásd például a fővárosi körutak elhelyezkedését). Ennek egyik következménye a jelentősen eltérő népsűrűség, amely a bűnözés szempontjából releváns tényezőként veendő figyelembe.

Ami pedig a főváros esetében különösen indokolja, hogy a településszerkezet és a kriminalitás viszonyát vizsgáljuk, az az, hogy a település méretéből adódóan az egyes centrumok, alközpontok és periférikus területek a városfejlődésnek jelenleg is különböző szakaszaiban vannak, ami különösen érdekessé teszi a vizsgálatot.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy Budapest esetében nem szabad kizárólag magát a várost vizsgálni. Szükséges a vele szerves egységben élő agglomerációt is tanulmányozni, hisz az nagymértékben befolyásolja a főváros bűnözési viszonyait.

Természetesen a fentiekben leírtak más, kisebb méretű települések esetében is megfigyelhetők, azonban ilyen élesen, már-már tankönyvi példába illően kevésbé fedezhetők fel a kisebb lélekszámú és kiterjedésű településeken.

Budapest városfejlődésének főbb állomásai és ezek kriminál-geográfiai vonatkozásai

A tanulmány a szűkre szabott terjedelmi korlátok miatt nem térhet ki részletesen a város kialakulására, morfológiai fejlődésére, azonban a legfontosabb, a jelenkorban is relevanciával bíró fejlődési szakaszokat, még ha vázlatosan is, de feltétlenül meg kell említeni. A főváros egyesítését megelőzően (1873 előtt) a város három nagy részből állt (Pest, Buda és Óbuda), amely a későbbiekben a több évszázados, szerves városfejlődés hatására nőtt egybe és a vált a „Duna királynőjévé”.

¹⁵ SZŰCSNÉ KERTI–SZŰCS 2007, 103.

A funkcionálisan ma is meglévő városrészek közül a Várnegyed az, amely a legkisebb változáson esett keresztül az elmúlt évszázadok alatt. Részben a domborzati viszonyok jelölték ki a helyét, amely a későbbiekben nem tette lehetővé a további bővítést. Ezért a várnegyedet közel hét évszázada a budapesti városszerkezet egyik legszilárdabb pontjának tekinthetjük.¹⁶

A város fejlődését Buda 1541-es török kézre kerülése akasztotta meg, amely a településszerkezetben és a lakosság számában egyaránt jelentős pusztítást végzett. A várost 1686-ban foglalták vissza, azonban a több mint százéves török uralom után nehezen talált magára a város, évtizedeken keresztül a lakosság és az épületállomány is alig gyarapodott. A 17. század végén azonban a Víziváros (Buda) területén a fejlődés új csírái bontakoztak ki, amely néhány évtized múlva a város újjászületésének motorja és magterülete lett. A pesti rész szintén fokozatosan éledt csak újjá. Kezdetben a középkori városfalon belül, majd a 18. század első felében már a városfalon kívül is kezdtek városrészek kialakulni. A népesség számának jelentős gyarapodása, az épületállomány, az úthálózat bővülése, az egyéb infrastruktúrák kiépülése pedig megalapozta Pest és Buda egyesítését.¹⁷

Az időben néhány évtizedet ugorva jutunk el a kiegyezésig (1867), amely olyan lendületet adott a főváros fejlődésének, amely valóban párját ritkítja az európai városok fejlődési ütemét tekintve. Néhány évtized alatt gyakorlatilag megszületett a ma ismert Budapest. Megépültek az elsődleges összeköttetést biztosító infrastrukturális hálózatok, a városképet kialakító és meghatározó épületek és közintézmények, a Dunán átjutást biztosító hidak, és ne feledjük a népesség számának gyarapodását sem megemlíteni (1851: 151 016 fő, 1873: 296 867 fő). E bámulatos városfejlődési szakasz elején a döntéshozók Pest, Buda és Óbuda egyesítéséről döntöttek (1873), amely további lendületet adott a fejlődésnek. A város terjeszkedése természetesen nem állt meg a középkori falak mögött, hanem olyannyira dinamikus volt, hogy megindult a környező települések „bekebelezése” is. Így vált néhány évtized múltán az immáron egységes Budapest szerves részévé számos település (például Kispest, Újpest, Erzsébetfalva, Pestszentlőrinc stb.). A főváros történetének ez a fejezete tekinthető a városfejlődés (urbanizáció) szakaszait tekintve a *városrobbanás* időszakának, amikor nemcsak maga a város, de az agglomeráció is jelentős fejlődésen ment keresztül.

A „boldog békeidők” utáni évtizedek sajnos relatíve kevés pozitív nyomot hagytak a város térszerkezetén. A második világháború óriási pusztítást végzett a főváros településállományában és népességében, aminek következményei mind a mai napig nyomon követhetők. Részben ennek következménye a központi kerületek egyes részeinek slumosodása is. E területek lakossága között nagyszámban voltak zsidó származásúak, akik a világháború alatt vagy meghaltak, vagy a hazatérést követően a kivándorlás mellett döntöttek.¹⁸ Ennek következtében az általuk jó gazda módjára karbantartott ingatlanok gazdátlanokká váltak, és néhány év alatt – részben a háború pusztításának következtében – fizikailag erőteljesen leromlottak. A világháborút követően az önkormányzat (tanács) jelentős összeget soha nem tudott befektetni

¹⁶ GÁBOR é. n.

¹⁷ GÁBOR é. n.

¹⁸ KOVÁCS 2007, 79.

e területek rehabilitációjába, amelyek ezért évtizedek óta a belváros neuralgikus pontjainak számítanak. Az üres ingatlanokat sok esetben kedvezőtlen társadalomstatisztikai mutatókkal és átlagon felüli termékenységi együttthatóval rendelkező személyek vették birtokba, ami jelentős bűnügyi fertőzöttséget eredményez jelenleg is ezeken a területeken.

A második világháborút követően a főváros településszerkezetére nagy hatással volt Nagy-Budapest létrehozása (1950. január 1.). Ennek során Budapestet és másik 23 települést egyesítettek, amelynek következtében szükségszerűen új központok és alközpontok sokasága alakult ki, aminek hatása mind a mai napig jelentkezik a város bűnügyi térképén. A főváros ilyen mértékű növekedése feltehetőleg befejeződött, azonban a hozzácsatolt települések teljes körű integrálása máig tartó térbeli kohéziós folyamat.¹⁹

Szintén a második világháború utáni időszak „termékei” a lakótelepek, amelyek a város térszerkezetének meghatározó elemei. A lakótelepek építésének szükségessége Európa számos nagyvárosában jelentkezett. A második világháborút követő konjunktúra hazánkban elsősorban a fővárosban jelentkezett. Az erőltetett iparfejlesztésnek Budapest volt az egyik centruma, így ez a szervesnek nem nevezhető fejlődés a városban jelentős munkaerőhiányt eredményezett. Természetesen a főváros – különösen a második világháborút követően – nem tudta megoldani a nagyszámú embertömeg lakhatását, ezért a kormányzat a hatvanas és hetvenes években a lakótelepek építését határozta el. A lakótelepek esetében kijelenthetjük azt a már számos szociológiai aspektusú kutatás során megállapított tény, hogy e mesterséges és erőltetett városfejlesztésnek az egyik negatív következménye a városi átlagot számos esetben meghaladó bűnözési fertőzöttség.

A fenti időszakokban nem csak a nagy kiterjedésű lakótelepek módosították a főváros térszerkezetét. A hatvanas évektől kezdve kapott új lendületet a fővárosi infrastruktúra-fejlesztés. Ekkor épült számos autópálya, gyorsforgalmi út, és több olyan infrastrukturális beruházás történt, amelyek jelentős hatással voltak az egyes városi funkciók térbeli áthelyeződésére, és mind a mai napig fontos részei a főváros térszerkezetének.

A népesség mozgásával kapcsolatban megemlíthetjük, hogy a külső népességmozgáson kívül egy igen jelentős belső mozgás is megfigyelhető a hatvanas és hetvenes évektől kezdve: a tehetősebb emberek Budára, a környező településekre, illetve a városszéli, újjépítésű lakóparkokba költöztek. A városfejlesztés szakaszai alapján ezen időszak tekinthető a szuburbanizáció időszakának, amikor a városon belül elsősorban a nyugodtabb, egészségesebb életfeltételeket biztosító városrészekbe, elővárosi övezetbe költöznek az emberek. A rendszerváltozást követően ismét felgyorsult a népességmozgás. Ez elsősorban a gazdasági recesszió következménye volt, számos nagy foglalkoztatónak számító fővárosi gyár zárt be véglegesen, ezért romlottak a budapesti megélhetési feltételek, aminek következtében egyre többen hagyták el a fővárost, és a környező településeken telepedtek le. Ennek következtében a környező települések többsége jelentős fejlődést könyvelhetett el (gazdasági, népességszámbeli stb.). A jelentős mértékű kiáramlásnak köszönhetően a főváros

¹⁹ BP2030 Helyzetelemzés. Budapest társadalma. 2011.

közel kétmillió népesége napjainkra 1,7 millió főre csökkent.²⁰ A rendszerváltozás hozta meg tehát a dezurbanizációs szakaszt. Ennek eredményeként a központi város népesége csökken, és a periféria, az agglomeráció népesége indul gyarapodásnak. A városfejlődés legutolsó szakasza a reurbanizáció, amelynek korai csírái már a főváros esetében is megfigyelhetők. Ennek során a slumosodott, szegregálódott belvárosi területeket a mai kor igényeinek megfelelően rehabilitálják (például a VII., VIII. és IX. kerület egyes részeit), és minőségi lakosságnövekedés következik be, amely minden esetben a bűncselekmények számának csökkenését eredményezi.

Ne felejtjük továbbá megemlíteni azt, hogy Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájában [1035/2002. (II. 21.) Korm. határozat] számos olyan nevesített veszélyforrás található, amelyek az egyes városszerkezeti övekben eltérő gyakorisággal fordulhatnak elő. Ezek közül is említsük meg a terrorizmust mint korunk egyik legjelentősebb globális fenyegetettségét (lásd bővebben: utolsó bekezdés). Minél nagyobb egy adott terület népsűrűsége, annál nagyobb a különféle egészségügyi kockázatok lehetősége (például járványok megjelenése), és koncentráltabban jelentkeznek a természeti és ipari katasztrófák okozta szennyezések is. Nagy nemzetbiztonsági kockázatot rejtenek továbbá a szervezett bűnözői csoportok, amelyek sok esetben a belvárosi, sűrűn lakott területeken „dolgoznak”. Gondolhatunk többek között a kábítószer-kereskedelemre; a belvárosi szórakozóhelyek közönsége a kábítószeresek fő felvevőpiaca.

És nem felejtkezhetünk meg napjaink egyik legnagyobb problémájáról, a migrációról sem. A sok esetben már-már multikulturális környezetet biztosító, külföldiek által nagy számban lakott belvárosi területek ideális búvóhelyet biztosítanak az illegális migránsok részére.

Legvégül pedig a városszerkezettel kapcsolatban mindenképp meg kell említeni egy olyan tényezőt, amivel elvétve szoktak csak foglalkozni. Ez a városszerkezet és a fegyveres, harci cselekmények (például terrorcselekmények) közötti szoros kapcsolat. A bűnözés ilyen vetületű vizsgálata sokakat foglalkoztató terület, azonban a befolyásoló földrajzi tényezők feltérképezetlenek.

Budapest esetében az első jelentősebb csapás a belváros épületeit a II. világháborúban érte. A belvárosi területeket a fegyveres harcok gyakorlatilag a földdel tették egyenlővé. A sűrű beépítés, a többemeletes házak „megfelelő” alapot nyújtottak a hosszan elhúzódó fegyveres harcokra. Az újonnan épült épületek és a romok helyén maradt üres területek jelentős erodáló hatást okoztak a városszerkezetben, megbontva ezzel egy több évszázados egységet. Az 1956-os forradalom és szabadságharc esetében a fegyveres harcok ugyancsak a sűrű beépítésű, belvárosi területeket érintették, amelynek nyomai sok esetben még most is látszanak. Amennyiben pedig a városszerkezet és fegyveres konfliktus viszonyát vizsgáljuk, nem mehetünk el napjaink kedvezőtlen jelenségei, a radikalizáció és a terrorizmus mellett sem. Az etnikai alapú szegregáció számos nagyvárosban megjelenik a sűrű beépítésű belvárosi és belváros közeli területeken, azokon a helyeken, ahol a legnagyobb potenciális népsűrűséggel kell számolnunk.²¹ E területeken rendkívül nehéz a razziaszerű rendőri intézkedések

²⁰ A főváros lakosságszámának csökkenése 2007 után állt csak meg, amely elsősorban a nemzetközi bevándorlással, a halandóság javulásával és a növekvő várható élettartammal függ össze. *Budapest városfejlesztési koncepciója* 2011.

²¹ NÉMETH 2012, 207–214.

foganatosítása, hisz a zegzugos utcák, az olykor többszáz éves épületek, a nagy nép-sűrűség stb. sok esetben megnehezítik a sikeres intézkedéseket. Párhuzamot vonva a tényleges fegyveres konfliktusok és napjaink radikalizálódott csoportjai között, megállapíthatjuk, hogy ugyanaz a motivációs tényező mindkét esetben. A sűrű beépítésű városi környezetre rejtekhelyként tekintenek, ahonnan jelentős csapást lehet mérni az ártatlan civil lakosságra is. Rendkívül fontos ezért e területek esetében a fizikai és a szociális rehabilitáció, mivel így jelentősen csökkenthető a radikalizálódó személyek (főként a radikalizálódó fiatalok) száma. A városfejlődés negyedik szakaszának, a reurbanizációs folyamatok gyorsításának tehát kulcsszerepe lehet a szerzők véleménye szerint a slumosodott és etnikai alapon szegregálódott területek rehabilitálásában (lásd például Nyugat-Európa egyes nagyvárosait).

Felhasznált irodalom

- 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról BP2030 Helyzetelemzés. Budapest társadalma. (2011) Elérhető: http://budapest.hu/Documents/varosfejlesztesi_koncepcio_2011dec/04_Tarsadalma.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- DÁVID Lóránt – MOLNÁR Ferenc – BUJDOSÓ Zoltán – DERESKEY Anna (2007): Biztonság, terrorizmus, turizmus. *Gazdálkodás*, 51. évf. Klnsz. 20. 160–166.
- GÁBOR Anikó (é. n.): *A budapesti agglomeráció története*. Gödöllő, Szent István Egyetem. Elérhető: <http://interm.gau.hu/miau/22/ga/mernok.htm> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GUERRY, André-Michel (1833): *Essai sur la Statistique Morale de la France*. Paris, Crochard.
- KEREZSI Klára – RITTER Ildikó (2000): Budapest V. kerületének bűnözési térképe. *Belügyi Szemle*, 48. évf. 10. sz. 20–53.
- KEREZSI Klára – KÓ József (2001): A IX. kerület bűnözési térképe. *Belügyi Szemle*, 49. évf. 7–8. sz. 100–124.
- KOBOLKA István – SALLAI János (2008): Budapest kriminálgeográfiája 1960–1985 között. *KBH. Szakmai Szemle*, 4. évf. 3. sz. 86–102.
- KOVÁCS Tamás (2007): Menni vagy maradni? Zsidó kivándorlás a DEGOB-jegyzőkönyvek fényében. In BOTOS János – KOVÁCS Tamás szerk.: *Visszatérés-újrakezdés. Tudományos emlékülés 2006. november 23., Budapest, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány*. 73–78.
- LELESZ György (2000): *Jelentés a Debreceni Rendőrkapitányság 1999. évi munkájáról*. Debrecen, évvértékelő jelentés.
- MÁTYÁS Szabolcs (2014): Budapest bűnözésföldrajzi vizsgálata 2009 és 2012 között. *Magyar Rendészet*, 14. évf. 3. sz. 93–103.
- MÁTYÁS Szabolcs – SALLAI János (2014): Kriminálgeográfia. In RUZSONYI Péter szerk.: *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Budapest, NKE RTK. 335–353.
- MICHALKÓ Gábor (1996): A nemzetközi turizmus bűnözésföldrajzi aspektusai Budapesten. *Belügyi Szemle*, 24. évf. 11. sz. 12–30.

- MICHALKÓ Gábor (2002): Magyarország turizmusának kriminálgeográfiája. *Belügyi Szemle*, 50. évf. 10. sz. 68–85.
- NÉMETH József (2012): „Mérföldkövek” a terrorizmus elleni tevékenységben. In HAUTZINGER Zoltán – VERHÓCZKI János szerk.: *Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság. 207–214.
- SÓVÁGÓ Sándor (2006): Jelentés a Debreceni Rendőrkapitányság 2005. évi tevékenységéről. Debrecen, évértékelő jelentés.
- SZIRMAI Viktória (1995): *A településszociológia alapjai*. Településtudományi Felsőoktatási Füzetek. Elérhető: www.policy.hu/flora/szirmai.htm (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SZŰCSNÉ KERTI Anita – SZŰCS István (2007): *Településföldrajz*. Debrecen, DE AMTC AVK.

Répási Krisztián¹

Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között

Connection Points between the January and November 2015 Paris Attacks and the 22 March 2016 Brussels Bombings

A 2015. januári párizsi támadások, a 2015. november 13-i párizsi merényletsorozat és a rá következő évben történt brüsszeli robbantások elkövetőinek radikalizálódásához jelentősen hozzájárult a vallási szélsőséges hálózatokon belül végzett tevékenység, valamint az Európán kívüli konfliktusövezetbe tett utazás. A támadássorozatok közül egyik sem köthető kizárólag egyetlen „értelmi szerzőhöz”, ugyanis a merényletek megtervezése és kivitelezése sokkal inkább egy csapatmunka eredménye volt.

Kulcsszavak: Iszlám Állam, Al-Káida az Arab-félszigeten, Buttes-Chaumont-csoport, Zerkani-hálózat, Katibat al-Muhajirin

Community activities carried out within religious extremist networks as well as the travel to conflict zone outside Europe largely contributed to the radicalization of the perpetrators of the January 2015 Paris attacks, the series of attacks committed in Paris on 13 November 2015 and the Brussels bombings in the next year. None of the series of attacks can be linked exclusively to a single ‘mastermind’ because the planning and implementing of the attacks were much more the result of a team process.

Keywords: Islamic State, Al-Qaeda in the Arabian Peninsula, Buttes-Chaumont group, Zerkani network, Katibat al-Muhajirin

¹ Dr. Répási Krisztián külső munkatárs, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet. ORCID-azonosító: 0000-0003-1416-5001.

Bevezetés

Talán túlzás nélkül állítható, hogy a 2015. január 7-e és 9-e között Párizsban, a *Charlie Hebdo* szerkesztőségénél és a *Hyper Cacher* bevásárlóközpontban lezajlott lövöldözés és túsdráma, a november 13-i párizsi merényletsorozat, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások nemcsak Franciaország és Belgium, hanem egész Európa legsúlyosabb terrortámadásai között tarthatók számon. A brüsszeli és a 2015. novemberi támadássorozatokot követő nyomozások rávilágítottak arra, hogy a merénylőket egy komplex, széles, jól kiépített és megfelelően koordinált kapcsolatrendszer segítette a terrorcselekmények sikeres végrehajtásában, mindamellett hasonlóan fontosnak tekinthető az is, hogy az elkövetők radikalizálódását elősegítő hálózaton, közösségeken és egyéb csoportokon keresztül mindhárom merényletsorozat kapcsolatba hozható egymással.

A merényletek kitervelői és segítői mellett fontosnak számít maguknak az elkövetőknek a személye is, ezért az alábbiakban a merényletek rövid, lényegre törő ismertetését követően megvizsgáljuk, hogy kik voltak az akciók végrehajtói, továbbá hogy milyen radikális iszlamista hálózatok, illetve „harci egységek” hozhatók kapcsolatba a támadássorozatokkal. Írásunkkal szeretnénk tovább gazdagítani az elkövetők profiljával és egyes vallási fanatikus hálózatokkal kapcsolatos információkat, ugyanakkor nem célunk, hogy részletesen feltárjuk az említett terrorcselekmények minden egyes szegmensét, sem pedig az, hogy közelebbről megvizsgáljunk minden Franciaországhoz és Belgiumhoz kötődő, vallási indíttatású, szélsőséges hálózatot és sejtet, ugyanis mindezek vizsgálata szétfeszítené cikkünk kereteit.

A Charlie Hebdo szerkesztőségénél végrehajtott támadás és az Hyper Cache-ban lezajlott túsdráma

2015. január 7-én Said és Chérif Kouachi behatolt a *Charlie Hebdo* satirikus lap párizsi szerkesztőségébe, és megpróbáltak meggyilkolni mindenkit, akit az épületben találtak, köztük a magazin munkatársait, a biztonsági személyzetet és az épületben dolgozó munkásokat, majd elmenekültek a helyszínről.

A Kouachi testvérpár utáni hajtóvadászattal párhuzamosan január 8-án Amédy Coulibaly rálőtt egy rendőrnőre és egy civil járőelőre Párizs külvárosi részén, Montrouge-ban. Másnap Coulibaly, a Porte de Vincennes-nél lévő kóser terméket áruló Hyper Cacher áruházban túsul ejtette a vásárlókat és az ott dolgozókat, azzal fenyegetőzve, hogy ha bármi bajuk esik a Kouachi testvéreknek, akkor megöli a túsokat. Nem sokkal azután, hogy a rendőrök végeztek a Kouachi fivérekkel, megrohmozták a kóser boltot is, megölve a túszejtőt.²

A gyilkosságok után az al-Káida jemeni szárnya, az *Al-Káida az Arab-félszigeten*³ vállalta magára a merényleteket. A nagy világvallásokat, így az iszlámot is kigúnyoló

² TE-SAT 2016, 22.

³ A szervezet neve angolul: Al Qaeda in the Arabian Peninsula (AQAP).

karikatúráiról elhíresült lap főszerkesztője, Stéphane Charbonnier már egy ideje rajta volt az al-Káida „halállistáján” olyan karikatúrarajzolókkal, írókkal, közéleti személyiségekkel egyetemben, mint Kurt Westergaard, Lars Vilks, Salman Rushdie vagy Ayaan Hirsi Ali.⁴

A Kouachi testvérpár radikalizációjában fontos szerepet játszott, hogy a kétezres évek elején muszlim radikálisokkal kerültek kapcsolatba Párizsban, és részt vettek az Irakba készülőkönkéntes harcosok felkészítésében, illetve az Irakba történő kiutazás megszervezésében. Az ezt követő években Chérif Kouachi többször is volt börtönben, ott találkozott a piti bűncselekmények miatt rácsok mögé került Coulibalyval, aki később ugyanannak a radikális iszlamista hálózatnak lett a tagja, mint a Kouachi testvérek. A börtönben mindketten a párizsi amerikai nagykövetség elleni 2001-es merényletkísérletért börtönbüntetését töltő Djamel Beghal befolyása alá kerültek.

Said Kouachi 2011 és 2012 között jórészt Jemenben tartózkodott, ahol a gyanú szerint vallási szélsőségekkel is találkozott, és feltételezhetően Chérif is utánament 2011-ben. A merénylet terve minden bizonnyal a Jemenből történő visszatérést követően kezdett körvonalazódni, és tervükbe bevették a 2014-ben szabadult Coulibalyt, valamint élettársát is, Hayat Boumeddiene-t, aki később segített az Hyper Cacher-ban történt túszejtés megszervezésében. Nyilvánosságra került videóüzenetében Coulibaly hűséget fogadott az Iszlám Államnak,⁵ ugyanakkor az Iszlám Állam a mai napig nem erősítette meg, hogy Coulibaly az ő emberük lett volna, és nincs nyoma annak sem, hogy Coulibaly valaha járt volna Szíriában vagy Irakban.

Nem lehet tudni biztosan, hogy a jemeni radikálisok felkészítették-e a Kouachi fivéreket arra, hogy hazautazásuk után terrorista cselekményt hajtsanak végre. Bereczki Dávid cikkében kihangsúlyozza, hogy a merénylet után „három napig a dzsihádisták fórumokon is nagy káosz uralkodott azt illetően, hogy vajon ki állhat a támadások mögött”.⁶ Ugyanakkor vélhetően arról lehetett szó, hogy a fegyveres kiképzés valóban megtörtént, ezt követően pedig a döntést, hogy milyen célpont ellen hajtják végre a támadást, az AQAP rábízta a testvérpárra.

Mumbai-típusú merénylet Párizsban

A 2015. november 13-án Párizsban végrehajtott, koordinált merényletsorozat a 2004-es madridi robbantások után Európa második legtöbb halálos áldozatot követelő terrortámadása volt. A támadássorozat több helyszínt is érintett, köztük éttermeket, bárókat, a Stade de France stadiont és a Bataclan koncerttermet.⁷

A nyomozás jelenlegi állása szerint a támadássorozatot elkövető terroristákból álló különítmény háromfős osztagokban támadta meg a célpontokat. Az egyik osztag a stadionnál robbantott. Az öngyilkos merénylők közül eddig egyedül Bilal Hadfi személyazonossága tisztázott, ugyanis a másik két támadóról jelenleg nem lehet tudni, kik voltak. Egyikük mellett egy Ahmad al-Mohamed névre kiállított hamis

⁴ WARD 2015.

⁵ BEREZKI 2015, 142–144.

⁶ BEREZKI 2015, 147.

⁷ TE-SAT 2016, 22.

szíriai útlevelet találtak, a másik pedig Mohamad al-Mahmud néven szerepelt a híradásokban. A Bataclannál lövöldöző fegyveresek közül mindegyiküknek ismerjük a kilétét: Omar Ismail Mostefai, Foued Mohamed-Aggad és Samy Amimour voltak az elkövetők. A bárónál és éttermeknél lövöldözők közül az egyikük Abdelhamid Abaaoud, a másik kettő pedig Chakib Akrouh és Ibrahim Abdeslam voltak. Utóbbi felrobbantotta magát a *Comptoir Voltaire*-nél, míg Akrouh és Abaaoud életüket vesztették a november 18-án Seine-Saint-Denis-ben végrehajtott rendőrségi razzia során Abaaoud unokatestvérével, Hasna Aitboulahcennel együtt, amikor feltételezhetően Akrouh működésbe hozott egy robbanószerkezetet.⁸

Ibrahim Abdeslam testvére, Salah Abdeslam elsősorban logisztikai feladatokat látott el. Ő szállította el kocsival biztonságos helyre a párizsi és brüsszeli merénylők közül azokat, akik 2015 folyamán a menekültek és bevándorlók hullámaival érkeztek Közép-Európába, továbbá szállást foglalt nekik, illetve detonátort szerzett a robbanószerkezetekhez. Abdeslam fuvarozta el a Stade de France-hoz az öngyilkos merénylőket, ezután kocsijával tett egy kitérőt a 18. kerületbe – ebben a kerületben azonban nem történt támadás –, majd elmenekült az országból.⁹

A merényletekért az Iszlám Állam vállalta a felelősséget, az elkövetők közül Abaaoud, Amimour, Mohamed-Aggad, Akrouh és Hadfi biztosan harcoltak Szíriában, míg Mostefai kapcsán nem tisztázott, hogy járt-e a közel-keleti országban. Az Abdeslam testvérek és Abaaoud büntetett előéletűek voltak, Mostefait nyolcszor tartóztatták le, de egyszer sem ítélték el, Mohamed-Aggadról pedig tudta a rendőrség, hogy köztörvényes bűncselekményeket követ el, de őt sem ítélték el egyszer sem.¹⁰

A november 13-i terrortámadások irányításáért elsősorban Abaaoud felelt, de feltételezik, hogy nem ő volt a merényletsorozatot végrehajtó sejt vezetője, hanem Mohamed Belkaid, aki kapcsolatban állt a brüsszeli merénylőkkel is. Belkaidot 2016. március 15-én lőtték le a rendőrök egy rajtaütés során, három nappal Salah Abdeslam elfogása előtt.¹¹

Az összehangoltan, egyszerre több helyszínen végrehajtott, fegyveres támadással egybekötött öngyilkos merényleteket a szakirodalom Mumbai-típusú terrortámadásnak hívja, utalván arra, hogy a 2008. november 26-án az indiai Mumbaiban a párizsihoz hasonló módon követték el a 164 halálos áldozatot követelő terrortámadást.

A brüsszeli merényletek

2016. március 22-én egy összehangolt robbantásos akció keretében három öngyilkos merényletet hajtottak végre Brüsszelben. Az öngyilkos támadók az első két merényletet

⁸ WEBB–SUTTON 2016, 18–27.

⁹ WEBB–SUTTON 2016, 28–29.

¹⁰ WEBB–SUTTON 2016, 18–30. A feltehetően iraki származású *Ahmad al-Mohameddel* és *Mohamad al-Mahmuddal* kapcsolatosan csak annyit tudunk, hogy az Európába tartó menekültek közé elvegyülve érkeztek a görögországi Lerosz szigetére 2015. október 3-án, majd a Balkánon és Közép-Európán keresztül jutottak el Franciaországba. Lásd: WEBB–SUTTON 2016, 24–25.

¹¹ WEBB–SUTTON 2016, 31.; OSTAËYEN 2016.

a Zaventem nemzetközi repülőtéren hajtották végre, a harmadik öngyilkos akció pedig egy metrószerelvényen, a Brüsszel belvárosában lévő Maalbeek állomásnál történt.¹²

Az elkövetők közül Ibrahim el-Bakraoui és Najim Laachraoui a repülőtéren robbantotta fel magát, a metrón pedig Ibrahim testvére, Khalid el-Bakraoui hajtotta végre a merényletet. A repülőtéren találtak egy harmadik, fel nem robbant robbanóeszközt is, amelynek „gazdája” Mohamed Abrini volt, aki a merénylet végrehajtása helyett elmenekült a repülőtérrel, a merénylőknek a repülőtérre pedig Osama Krayem segített eljuttatni a robbanószerkezeteket. A brüsszeli merényletek végrehajtói közül Laachraoui és Krayem biztosan jártak, Abriniről pedig feltételezik, hogy járt Szíriában. Az ötfős sejt közül az el-Bakraoui fivérek és Abrini voltak büntetett előéletűek.¹³

A nyomozás fényt derített arra, hogy ahhoz a terrorista sejthez tartoztak, amelyek a 2015. novemberi párizsi támadást is végrehajtotta, továbbá mind a párizsi, mind a brüsszeli merényletekhez a robbanószerkezeteket a korábban műszaki tanulmányokat folytató Najim Laachraoui állította össze.¹⁴

A brüsszeli merényletnek feltételezhetően köze volt Mohamed Belkaid halálához és Salah Abdeslam március 18-i elfogásához, vagyis a merényletet mindenféleképpen végrehajtották volna, de valószínűleg előbbre kellett hozni az akciót, nehogy a néhány nappal korábban letartóztatott Abdeslam leleplezze a készülő brüsszeli támadást.

Abdelhamid Abaaoud¹⁵ szerepe megkerülhetetlen mindkét merénylettel kapcsolatosan, ugyanis fontos szerepet játszott több, 2015-ben történt franciaországi és belgiumi támadásban és merényletkísérletben. A 2015. november 13-i támadássorozatban a helyszínen koordinálta a terrorcselekmények sikeres végrehajtását, valamint ő volt az irányítója a belgiumi Verviers-ben 2015. január közepén leleplezett terrorista sejtnek is.¹⁶ A sejt valószínűsíthetően civilek vagy rendőrök ellen készült támadásra, és a nyomozás szerint a csoport egyik célpontja a zaventemi repülőtér lehetett,¹⁷ ami egyben azt is jelenti, hogy már több mint egy évvel a 2016. március 22-i merénylet előtt célkeresztbe került Abaaoudék számára a repülőtér.

¹² TE-SAT 2017, 24.

¹³ WEBB–SUTTON 2016, 8–15. Abrini testvére, Souleymane a szíriai harcok során esett el. Lásd: WEBB–SUTTON 2016, 13.

¹⁴ GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016.

¹⁵ Abaaoud 2013-ban csatlakozott az Iszlám Állam úgynevezett Katibat al-Battar alakulatához, amelyet Szíriában harcoló líbiaiak hoztak létre 2012-ben, és a líbiaiak mellett tunéziai, francia és belga szélsőségesek is megtalálhatók voltak benne, köztük Abaaoud mellett Bilal Hadfi is. Az egység összekötőként funkcionált Líbia, Brüsszel és a szíriai-iraki hadszíntér között. Lásd: SZALAI–WAGNER 2016, 5.; VAN OSTAEYEN 2016; WEBB–SUTTON 2016, 23.

¹⁶ Bár a rendőrség a *Charlie Hebdo* szerkesztőségénél és az Hyper Cacher-ban történt merényletek utáni nyomozás során bukkant rá a verviers-i terrorista sejtire, a sejtnek nem volt köze a januári támadássorozathoz. Abaaoud a 2015. november 13-i merénylet után egy további támadást is tervezett a Párizsban található La Défense üzleti negyedben, továbbá az ő nevéhez köthető egy áprilisi és egy augusztusra tervezett támadás, valamint a szintén augusztusban (augusztus 21-én) a Thalys expresszvonaton történt merényletkísérlet is. Ez utóbbi merényletek esetében is elsősorban koordinátori feladatot látott volna el. Lásd: BRISARD–JACKSON 2016; BRISARD 2015; HOLMAN 2015; WEBB–SUTTON 2016, 20–21.

¹⁷ BRISARD–JACKSON 2016.

Frankofón szélsőségeket tömörítő csoportok Franciaországban, Belgiumban és Szíriában

Az Európai Unión belüli terrorizmussal foglalkozó, évente megjelenő Europol-jelentések (*Terrorism Situation and Trend Report*, TE-SAT) Franciaországra és Belgiumra vonatkozó adataiból azt a tendenciát lehet kiolvasni, hogy 2011 és 2016 között az iszlám szélsőséges értelmezéséhez köthető, vallási indíttatású terrorizmust érintően mindkét ország terrorfenyegetettségében jelentős változás következett be. 2016-ban nagyszámú rendekkel több vallási indíttatású terrorizmussal összefüggő letartóztatás és bírósági ítélet született mindkét nyugat-európai országban, mint 2011-ben. Franciaországban például az évtized elejétől, vagyis 2011-től kezdődően évről évre nőtt az őrizetbe vett gyanúsítottak száma.

1. táblázat

A sikeres, a sikertelen és a hatóságok által leplezett terrorcselekmények (incidensek), a letartóztatások és a bírósági ítéletek (elmarasztaló és felmentő ítéletek összesen) száma Franciaországban a vallási indíttatású terrorizmussal összefüggésben 2011 és 2016 között

Évszám	Incidensek	Letartóztatások	Ítéletek
2011	0	46	9
2012	4	91	12
2013	0	143	20
2014	1	188	33
2015	15	377	5
2016	5	429	68

Forrás: a TE-SAT 2012–2017 alapján saját szerkesztés

2. táblázat

A sikeres, a sikertelen és a hatóságok által leplezett terrorcselekmények (incidensek), a letartóztatások és a bírósági ítéletek (elmarasztaló és felmentő ítéletek összesen) száma Belgiumban a vallási indíttatású terrorizmussal összefüggésben 2011 és 2016 között

Évszám	Incidensek	Letartóztatások	Ítéletek
2011	0	2	4
2012	2	8	25
2013	0	19	8
2014	1	71	35
2015	0	60	120
2016	4	62	138

Forrás: a TE-SAT 2012–2017 alapján saját szerkesztés

Az adatokból kikövetkeztethető, hogy a vizsgált időszak alatt mindkét országban megsokszorozódott a vallási indíttatású szélsőségesek száma, ami egybeesik a Szíriában és Irakban zajló fegyveres konfliktus elmélyülésével, illetve az Iszlám Állam felemelkedésével és befolyásának növekedésével. Ennek kapcsán szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a The Soufan Group kutatóintézet 2015 decemberében megjelent tanulmánya szerint az uniós országokból Szíriába és Irakba utazó önkéntes harcosok háromnegyede (körülbelül 3700 fő) Franciaországból, az Egyesült Királyságból, Németországból és Belgiumból érkezett.¹⁸ Véleményünk szerint ez a tényező katalizátorként funkcionálhatott a merényletek végrehajtásával kapcsolatosan.

A dzsihádistának nevezett hálózatok a 2000-es és a 2010-es években számos európai muzulmánt radikalizáltak, és rendszeresen toboroztak szélsőségeket a szíriai és az iraki harcokhoz. A vizsgált támadássorozatokot illetően elsősorban a franciaországi Buttes-Chaumont- és a belgiumi Zerkani-hálózatot, valamint az Iszlám Állam Szíriában működő Katibat al-Muhajirin nevű egységét kell közelebbről szemügyre vennünk.

A Buttes-Chaumont-hálózat

Jean-Pierre Filiu az 1980-as évektől napjainkig terjedő időszakot vizsgálva négy hullámra, jobban mondva szakaszra osztotta fel a Franciaországot célkeresztbe állító, vallási indíttatású terrorizmushoz köthető fenyegetést. A legutóbbi, jelenleg is tartó szakasznak fontos állomása volt a Párizs 19. kerületében, a Buttes-Chaumont Park vonzáskörzetében létrejött *19. kerületi hálózat* vagy ismertebb nevén *Buttes-Chaumont-hálózat* működése. A hálózat kulcsfigurája a tunéziai származású Boubaker al-Hakim volt, aki jó kapcsolatot ápolt a szalafista nézeteket valló hitszónokkal, Farid Benyettou-val. Ők ketten váltak később a Buttes-Chaumont-hálózat vezetőivé: Benyettou volt a szellemi vezető, de a csoport tevékenységét ténylegesen al-Hakim irányította. Ehhez a csoporthoz csatlakozott többek között Said és Chérif Kouachi, Amédy Coulibaly, valamint Peter Cherif és Mohammed al-Ayouni is.

A Buttes-Chaumont-hálózat részben Boubaker al-Hakim korábbi szíriai és iraki kapcsolatait felhasználva Irak 2003-as amerikai megszállását követően kezdett el Franciaországból a harcokra önként jelentkező szélsőségeket toborozni a közel-keleti országba. Al-Hakim nemcsak a toborzási folyamatban vett részt, hanem a fegyveres küzdelemben is: 2004-ben Boubaker al-Hakim testvérével, Redouane-nal, valamint Peter Cheriffel és Mohammed al-Ayounival együtt Falludzsaiba ment harcolni az amerikai csapatok ellen.

2005 januárjában a francia hatóságok felszámolták a hálózatot, és a legtöbb tagját, köztük Mohammed al-Ayounit is letartóztatták.¹⁹

¹⁸ The Soufan Group 2015, 12.

¹⁹ FILIU 2016.

A Buttes-Chaumont-hálózat utóéletével kapcsolatban két fontos eseményt említenék meg:

- A börtönben al-Ayouni befolyása alá vont egy piti bűnözőt, a gyilkossági kísérlet miatt börtönbüntetését töltő Salim Benghalemet.²⁰
- Egyes források szerint Chérif Kouachi és Benghalem 2011-ben Jemenbe utaztak. A hálózat korábbi tagja, Peter Cherif ekkor már Jemenben tartózkodott, és elképzelhető, hogy a közreműködésével az AQAP tagjai fegyveres kiképzésben részesítették Chérif Kouachit és Benghalemet. Cherifet tartják a *Charlie Hebdo* elleni merénylet értelmi szerzőjének, ugyanis a francia nemzetbiztonsági szolgálatok szerint ő hívta a Kouachi testvéreket Jemenbe azért, hogy felkészülhessenek a párizsi merényletre, ugyanakkor Cherifnek a merényletben játszott pontos szerepe egyelőre nem tisztázott. Peter Cherifet 2018 decemberében vették őrizetbe Dzsiszibutiban.²¹

A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy a Buttes-Chaumont-hálózat felszámolásával körülbelül egy időben a francia rendőrség leleplezett egy másik, szintén Irakba önkénteseket toborzó szélsőséges csoportot is, az úgynevezett Artigat-hálózatot.²² Az Artigat-hálózat tagjai között megtalálhatjuk a Toulouse környékén 2012-ben több támadást és gyilkosságot elkövető Mohamed Merahot, az Iszlám Államnak egy kivégzést bemutató videójában felbukkanó Sabri Essidet, valamint azt a Fabien Claint is, akinek a nevéhez köthető egy 2009-es, a Bataclan koncertterme ellen tervezett merénylet, amiért börtönbe került. Szabadulása után 2014-ben Clain Szíriába utazott, majd az Iszlám Állam külső műveletekért felelős részlegéhez csatlakozott. Tőle származhatott a Bataclan megtámadásának ötlete, így minden bizonnyal ezért választották ki őt arra, hogy a 2015. novemberi merényletsorozat után beolvassa azt a nyilatkozatot, amelyben az Iszlám Állam magára vállalta a terrorcselekményt.²³

A Sharia4Belgium és a Zerkani-hálózat

Annak ellenére, hogy Franciaországgal ellentétben Belgium egészen a közelmúltig nem számított a vallási indíttatású terrorizmus célpontjának, az iszlamista szélsőségesek évtizedek óta jelen van a nyugat-európai országban. Minderre példaként hoznánk fel egyrészt, hogy az afganisztáni tálibok egyik legerősebb ellenfelének tartott Ahmed Sah Maszuddal Molenbeekből érkezett szélsőségesek végeztek 2001. szeptember 9-én, másrészt a belga Muriel Degauque volt az első, nyugati országból érkezett női öngyilkos merénylet Irakban, aki 2005-ben férjével együtt kísérlete meg egy öngyilkos akció végrehajtását.

A 2010-es évek szíriai és iraki háborújához kapcsolódó egyik legfontosabb belgiumi vallási fanatikus tömörülés a Sharia4Belgium volt. Az Egyesült Királyságban működő Islam4UK (korábbi nevén Al-Muhajiroun) mintájára szerveződött Sharia4Belgium

²⁰ FILIU 2016; GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016.

²¹ GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016; WEBB–SUTTON 2016, 42.; WILLISHER 2018.

²² FILIU 2016.

²³ HOLMAN 2015; GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016.

vezetője, Fouad Belkacem szélsőséges nézeteit az utcán és az interneten nyíltan hirdetve számos antwerpeni és Moleenbekben élő muzulmánt radikalizált. Emellett a Sharia4-hálózat belgiumi szervezete összekötő kapocsként szolgált a hálózat brit, holland és olasz tagszervezetei között. A szervezetet 2012-ben betiltották, és az ezt követő években jórészt felszámolták, azonban tagjai közül több tucatnyian Szíriába mentek harcolni, akik később megpróbálták rávenni a Belgiumban élő rokonaikat, ismerőseiket, hogy csatlakozzanak hozzájuk.²⁴

A legveszélyesebb belgiumi vallási fanatikus szerveződés azonban a Zerkani-hálózat volt. Vezetője, a marokkói származású Khalid Zerkani lényegében bűnbandaként működte a részben Molenbeek területéről toborzott, túlnyomórészt munkanélküliekből és alacsony iskolázottságú egyénekből álló csoportját, amelynek tagjai különböző bűncselekményekből biztosították a csoport működését. A hálózat azonban nem egy sima bűnbanda volt, ugyanis Zerkani, valamint az „anyafiguraként” jelen lévő Fatima Aberkan vallási szélsőséges nézetekkel fanatizálta a csoport tagjait. A Zerkani-hálózat a köztörvényes bűncselekmények elkövetése mellett önként jelentkező radikálisokat toborzott Szíriába és Irakba: egyes számítások szerint 2012 és 2014 között a Zerkaniék által beszervezettek közül legalább hatvanan utaztak harcolni a két közel-keleti országba.²⁵ A Zerkani-hálózat tevékenysége a brüsszeli és a 2015. novemberi párizsi merénnyel kapcsolatosan azért számít jelentősnek, mert ehhez a hálózathoz tartozott Abdelhamid Abaaoud, Chakib Akhroud és Najim Laachraoui, emellett fontosnak tekinthető az is, hogy Fatima Aberkan az Abdeslam családdal áll rokonságban, továbbá Mohamed Abrini testvére a hatóságok szerint a Zerkani-hálózat segítségével jutott ki Szíriába.²⁶

Belgiumban az említett két vallási szélsőséges csoport mellett létezett még egy Resto du Tawhid elnevezésű tömörülés is, ami 2013-as felszámolásáig számos önkéntest toborzott a szíriai és az iraki harcokhoz. Vezetője Jean-Louis Denis volt, de az általa vezetett hálózat jelentőségét tekintve elmaradt a Zerkani-csoportéhoz képest. A nyomozások és a bírósági eljárás során napvilágra került információk szerint legalább 174 Belgiumból Szíriába vagy Irakba utazó radikálisnak volt kapcsolata a három szélsőséges hálózat valamelyikével.²⁷ Mindehhez hozzátennénk, hogy a Szíriába utazó belgiumi szélsőségesek közül nem mindenki az Iszlám Államhoz ment harcolni, ugyanis többen inkább a rivális Jabhat al-Nusra (jelenlegi nevén Hayat Tahrir al-Sham) szervezetét választották. Khalid Zerkanit 2015-ben letartóztatták, jelenleg 12 éves börtönbüntetését tölti.²⁸

²⁴ SZALAI–WAGNER 2016, 4.; VAN OSTAEYEN 2016.

²⁵ VAN OSTAEYEN 2016.

²⁶ VAN OSTAEYEN 2016; HIGGINS–DE FREYTAGS–TAMURA 2016. Kevés információ van arról, hogy a brüsszeli és a párizsi merénnyel többi elkövetője milyen körülmények között radikalizálódott Franciaországban, Belgiumban, illetve Svédországban.

²⁷ VAN OSTAEYEN 2016.

²⁸ VAN VLIJERDEN 2016.

Az Amn al-Kharji és a Katibat al-Muhajirin

A külföldről érkező harcosokkal kapcsolatosan fontos kiemelni, hogy az Iszlám Államon belül annak az országnak megfelelően osztották be közös szállásra, közös egységbe az önkénteseket, ahonnan érkeztek.²⁹ 2013-tól kezdődően a Franciaországból és Belgiumból érkező önkéntesek elsősorban a közös nyelv miatt igyekeztek ugyanabba az alakulatba kerülni, így egy idő után a francia nyelvű közösség területéről, vagyis a frankofón nyelvterületről érkező radikálisok szoros kapcsolatot építettek ki egymással, hozzátevé, hogy az önkéntesek közül néhányan már korábbról, a Szíriába utazásuk előtti időszakból ismerték egymást.

Az Iszlám Állam külső műveletekkel, így többek között a Franciaország és Belgium területén folytatott terrorista tevékenységgel foglalkozó részlegének struktúrája meglehetősen szerteágazó képet mutat. Gartenstein-Ross és Barr közös cikke, valamint a Webb–Sutton szerzőpáros tanulmánya szerint az Iszlám Állam külső műveleti egységét Amn al-Kharjinak hívták, amelynek pontos szervezeti felépítése nehezen átlátható. Gartenstein-Ross és Barr szerint az egység névleges vezetője Abu Muhammad al-Adhani volt, aki egyben az Iszlám Állam szóvivőjének pozícióját is betöltötte. Az egység tényleges irányításáért azonban a Franciaországból érkező Abu Suleyman al-Faransi felelt. Al-Faransi három „hadszintérre” – Európára, Törökországra és Délkelet-Ázsiára – jelölt ki parancsnokokat. Az európai „hadszintér” irányítójának Salim Benghalemét jelölték ki, akihez két „taktikai parancsnokot” osztottak be: Abdelhamid Abaaoudot és Fabien Claint.³⁰ Emellett a terrorcselekmények szempontjából al-Faransi személye azért is tekinthető fontosnak, mert az Ibrahim el-Bakraoui számítógépén talált információk szerint ő küldte át al-Faransinak – feltételezhetően elsősorban jóváhagyás céljából – a brüsszeli merénylet terveit.³¹

Ugyanakkor az Amn al-Kharji mellett létezett még egy külső műveletekben részt vevő alakulat, a Katibat al-Muhajirin (a továbbiakban: KAM).³² Ez utóbbin belül a frankofón nyelvterületről érkező militánsok felülreprezentáltak voltak, emiatt a KAM mágnesként vonzotta a Belgiumból és Franciaországból érkező vallási fanatikusokat, mindamelltt rajtuk kívül holland és német szélsőségesek is részt vettek a csoport tevékenységében. A párizsi és a brüsszeli merényletek szempontjából fontos kihangsúlyozni, hogy a KAM-on belül koncentráltak számos, a Sharia4Belgiumból, a Zerkani-hálózatból, valamint a Buttes-Chaumont- és az Artigat-hálózatból érkező radikális muszlim. A KAM első parancsnoka, Houssien Elouassaki korábban maga is a Sharia4Belgiumhoz tartozott.

A francia és a belga önkéntesek nemcsak az Iszlám Állam külső műveleteiben vettek részt, hanem a szélsőséges szervezet hírszerzéséért és a belső biztonságért felelős

²⁹ HANKISS 2018, 91.

³⁰ GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016; WEBB–SUTTON 2016, 45.

³¹ GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016; HANKISS 2018, 87. Mindamelltt al-Faransiról kevés információ áll rendelkezésre.

³² A Katibat al-Muhajirin egy nagyobb szervezethez, a 2012-ben létrejött és később az Iszlám Államba bontozódó, Amr al-Absi vezette Majlis al-Shura al-Mujahidinhez tartozott. Lásd: BRISARD–JACKSON 2016; WEBB–SUTTON 2016, 45.

részlegében is, az *amnyiat*ban. Az *amnyiat* tagjai közé tartozott Salim Benghalem, Boubaker el-Hakim és Najim Laachraoui is.³³

A Katibat al-Muhajirinhez köthető első kísérletek arra, hogy Franciaországban és Belgiumban merényletet hajtsanak végre, 2014-ben történtek. A 2012 környékén Dél-Franciaországban működő Cannes-Torcy-hálózat tagjai, Ibrahim Boudina és Abdelkader Tliba 2014 januárjában visszatértek Franciaországba, hogy merényleteket hajtsanak végre katonai célpontok, a *Charlie Hebdo* szerkesztősége és a nizzai karnevál ellen. Boudinát és Tlibát őrizetbe vették, de a szintén a KAM sorain belül harcoló és Abdelhamid Abaaoud szűkebb köréhez tartozó Mehdi Nemmouche 2014 májusában sikeres merényletet hajtott végre: a brüsszeli belvárosi zsidó múzeum előtt tüzet nyitott a járókelőkre, amelynek során négyen életüket veszítették. Ez volt az első sikeres Iszlám Államhoz köthető merénylet Európában.³⁴

A Katibat al-Muhajirin 2015 utáni történetével kapcsolatban nem találtunk elérhető információt. Feltételezhetően az Iszlám Állam területvesztése nyomán a csoport az Amn al-Kharjival együtt felbomlott, tagjainak nagy részét pedig elfogták vagy likvidálták. Ezt a teóriát támaszthatja alá Matthieu Suc francia oknyomozó újságíró *Les espions de la terreur (A terror kémei)* című, 2018 novemberében megjelent könyve, amelyben a szerző azt állítja, hogy 2016 és 2017 között – elsősorban a nyugati országok titkosszolgálatai együttműködésének köszönhetően – sikerült likvidálni a 2015. novemberi párizsi merénylet összes kitervelőjét.³⁵

Konklúzió

Összehasonlítva a három támadássorozatot, a következő főbb megállapításokat tehetjük. A párizsi és a brüsszeli merényletsorozatokat megelőző években Franciaország és Belgium terrorfenyegetettsége súlyosbodott, ami visszatükröződött többek között a letartóztatott gyanúsítottak, valamint a Szíriába és Irakba kiutazó francia és belga szélsőségesek növekvő számában is.

A merénylők nagy többségének életében fontos szerepet játszottak egyrészt azok az Irakba és Szíriába harcosokat toborzó hálózatok és egyéb közösségek, amelyek keretében megismertek az iszlám szélsőséges értelmezésével, elindítva egyúttal a vallási értelemben vett radikalizációjukat, másrészt az Európán kívüli konfliktuszónába tett utazás. Ez a Kouachi testvérek esetében Jement, míg az Iszlám Állam soraiban harcoló párizsi és a brüsszeli merénylők közül Amimournak, Mohamed-Aggatnak, Akrouhnak, Hadfinak, Krayemnek, Laachraouinak (és elképzelhető, hogy Mostefainak és Abrininek is) Szíriát jelentette, hozzáátéve, hogy utóbbiak a Kouachi fivérekkal ellentétben több hónapon vagy éven keresztül folyamatos harci cselekményekben vettek részt. A radikalizáció szempontjából fontos helyszín lehetett a börtön is, mint ahogy Coulibaly és Chérif Kouachi esete is mutatja, de ez nem jelenti azt, hogy az összes elkövető büntetett előéletű lett volna, ugyanis

³³ BRISARD–JACKSON 2016.

³⁴ BRISARD–JACKSON 2016.

³⁵ LAFITTE 2018.

Said Kouachi, Laachraoui, Akrouh, Hadfi, Mostefai, Amimour, Mohamed-Agga és Krayem nem ültek börtönben. Mindamellett a legtöbbjük a terrorcselekményeket megelőzően már elkövetett valamilyen köztörvényes bűncselekményt, így konkrétan a párizsi és a brüsszeli támadások elkövetőinek esetében az Iszlám Állam olyan külföldi önkénteseket bízott meg az európai merényletek végrehajtásával, akiknek bűnözői múltja volt.³⁶

Az Iszlám Állam a párizsi és a brüsszeli merényletek végrehajtásához széles kapcsolati hálót épített ki Európában, és jelentősen ki is használta a hálózatok adta lehetőségeket oly módon, hogy „kettős célúvá” tette őket, vagyis azoknak a terroristáknak, akik a párizsi merényletnél logisztikai szerepet játszottak, a brüsszeli merényletnél már műveleti szerepben kellett részt venniük.³⁷

A franciaországi és a belgiumi vallási szélsőséges hálózatok közül elsősorban a Buttes-Chaumont- és a Zerkani-csoport hozható kapcsolatba a három kérdéses merényletsorozattal, ugyanakkor a brüsszeli és a 2015. novemberi merényletek végrehajtóinak nagy része nem tartozott ehhez a két hálózathoz, bár elképzelhető, hogy létezett kapcsolat a Zerkani-csoport egyes tagjai és a hálózathoz nem tartozó párizsi és brüsszeli terroristák között. Salim Benghalem és Boubaker el-Hakim mindemellett érdekes kapcsolódási pontok a különböző hálózatokat illetően, ők ugyanis eredetileg a Buttes-Chaumont-csoporthoz voltak köthetőek, de később mindketten az Iszlám Államhoz csatlakoztak Szíriában, kapcsolatot építve ki többek között a Sharia4Belgiumból és a Zerkani-hálózatból érkező frankofón szélsőségesekkel is.

Benghalemnek, el-Hakimnak, valamint a Sharia4Belgium- és a Zerkani-hálózat egyes, Szíriába utazó szélsőségesének lényegében mindegy volt, hogy az Iszlám Államhoz vagy esetleg a vele rivális Jabhat al-Nusrához csatlakoznak, ami arra enged következtetni, hogy az Európából érkező radikális muszlimokat nem érdekelte a két szervezet közti szembenállás.

Az Iszlám Államon belül elsősorban a Katibat al-Muhajirin vált egyfajta gyűjtőhelyévé a frankofón területekről érkező önkénteseknek, hozzátevé, hogy az Európából érkező szélsőségesek közül többen részt vettek az Amn al-Kharji és az *amniyat* tevékenységében is.

Végkövetkeztetésként elmondható, hogy a médiában megjelent információkkal ellentétben egyik támadássorozat megtervezése sem kapcsolható csak és kizárólag egyetlen „értelmi szerzőhöz”. Annak ellenére, hogy a 2015. január 7-i és 9-i támadásokban jóval kevesebb elkövető vett részt, mint a másik két merényletsorozatban, a támadások terve valószínűleg nem egyedül Peter Cherifhez köthető, hanem a tervezés fázisában részt vettek maguk a Kouachi testvérek is, emellett az AQAP „halállistája” jelentős inspirációt jelenthetett a célpont kiválasztásában. Az Iszlám Államhoz köthető merényletek sikerességéhez pedig döntő mértékben járult hozzá

³⁶ Az International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence kutatóintézet tanulmánya rávilágít arra, hogy a radikális iszlámhoz köthető felkelő és terrorista szervezetek számára ideálisnak számítanak azok a talajt vesztett, kiszolgáltatott helyzetben lévő európai, muszlim gyökerekkel rendelkező fiatalok, akik bűnözői múlttal rendelkeznek. A vallási fanatikus szervezetek ily módon egyrészt fel tudják használni az újonnan toborzottak alvilági kapcsolatrendszerét, másrészt bűnözői múltjukból adódóan az újoncokat könnyebb rávenni arra, hogy bűncselekményeket kövessenek el. A témáról bővebben: BASRA–NEUMANN–BRUNNER 2016.

³⁷ GARTENSTEIN ROSS–BARR 2016; HANKISS 2018, 84.

a műveletek végrehajtásáért, a logisztikáért, valamint a helyszíni koordinációért felelős személyek közötti olajozott együttműködés, kiegészülve a szélsőséges szervezet felsőbb vezetőinek jóváhagyásával és támogatásával.³⁸

Felhasznált irodalom

- BASRA, Rajan – NEUMANN, Peter R. – BRUNNER, Claudia (2016): Criminal Pasts, Terrorist Futures. European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus. *International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence*. Elérhető: <http://icsr.info/wp-content/uploads/2016/10/ICSR-Report-Criminal-Pasts-Terrorist-Futures-European-Jihadists-and-the-New-Crime-Terror-Nexus.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BERECZKI Dávid (2015): Dzsihád Párizsban. Tények a franciaországi terrorcselekményekről. *Szakmai Szemle*, 13. évf. 1. sz. 137–154.
- BRISARD, Jean-Charles – JACKSON, Kevin (2016): The Islamic State’s External Operations and the French-Belgian Nexus. *CTC Sentinel*, Vol. 9. No. 11. Elérhető: <https://ctc.usma.edu/the-islamic-states-external-operations-and-the-french-belgian-nexus/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BRISARD, Jean-Charles (2015): The Paris Attacks and the Evolving Islamic State Threat to France. *CTC Sentinel*, Vol. 8. No. 11. Elérhető: <https://ctc.usma.edu/the-paris-attacks-and-the-evolving-islamic-state-threat-to-france/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Europol (2016): *TE-SAT 2016*. Elérhető: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2016> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.) DOI: <https://doi.org/10.2813/525171>
- Europol (2017): *TE-SAT 2017*. Elérhető: www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.) DOI: <https://doi.org/10.2813/237471>
- FILIU, Jean-Pierre (2016): The French „Iraqi Networks” of the 2000s. Matrix of the 2015 Terrorist Attacks? *Perpectives on Terrorism*, Vol. 10. No. 6. Elérhető: www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/560/html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq (2016). *The Soufan Group*, December. Elérhető: http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GARTENSTEIN-ROSS, Daveed – BARR, Nathaniel (2016): Recent Attacks Illuminate the Islamic State’s Europe Attack Network. *The Jamestown Foundation*, 04. 27. Elérhető: <https://jamestown.org/program/hot-issue-recent-attacks-illuminate-the-islamic-states-europe-attack-network/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

³⁸ BRISARD–JACKSON 2016.

- HANKISS Ágnes (2018): Átívelő hálózatok az al-Kaidától az ISIS-ig. *Terror & Elhárítás*, 7. évf. 1. sz. 71–99. Elérhető: http://tek.gov.hu/tt_pdf/7%20évfolyam%201.%20szám.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- HIGGINS, Andrew – DE FREYTA-SAMURA, Kimiko (2016): A Brussels Mentor Who Taught 'Gangster Islam' to the Young and Angry. *The New York Times*, 04. 11. Elérhető: www.nytimes.com/2016/04/12/world/europe/a-brussels-mentor-who-taught-gangster-islam-to-the-young-and-angry.html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- HOLMAN, Timothy (2015): The Islamic State Strikes Again in France. A Tale of Two Omars. *The Jamestown Foundation*, 12. 02. Elérhető: <https://jamestown.org/program/the-islamic-state-strikes-again-in-france-a-tale-of-two-omars/#.VmMkPePK9Q4> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- LAFITTE, Priscille (2018): How the planners of the 2015 Paris attacks were systematically eliminated. *France 24*, 11. 09. Elérhető: www.france24.com/en/20181108-france-intelligence-2015-paris-attacks-masterminds-eliminated-suc-book-islamic-state (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SZALAI Máté – WAGNER Péter (2016): *A brüsszeli terrortámadások értékelése*. Budapest, Külügyi és Külgazdasági Intézet. Elérhető: http://kki.hu/assets/upload/KKI_elemezees_201601_KKI-gyorselemzes_EU_Wagner-Szalai_20160323.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- VAN OSTAEYEN, Pieter (2016): Belgian Radical Networks And The Road To The Brussels Attack. *CTC Sentinel*, 06. 16. Elérhető: <https://ctc.usma.edu/belgian-radical-networks-and-the-road-to-the-brussels-attacks/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- VAN VLIJRDEN, Guy (2016): The Zerkani Network. Belgium's Most Dangerous Jihadist Group. *The Jamestown Foundation*, 04. 12. Elérhető: <https://jamestown.org/program/hot-issue-the-zerkani-network-belgiums-most-dangerous-jihadist-group/#.V2GFq9RkgdV> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- WARD, Victoria (2015): Charlie Hebdo cartoonist murdered in Paris terrorist attack was on al-Qaeda wanted list. *The Telegraph*, 01. 07. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/11330505/Murdered-Charlie-Hebdo-cartoonist-was-on-al-Qaeda-wanted-list.html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- WEBB, Emma – SUTTON, Rupert (2016): An Enduring Threat. Europe's Islamist Terror Networks Then and Now. *The Henry Jackson Society*. Elérhető: <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2018/06/An-Enduring-Threat.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- WILLSHER, Kim (2018): Charlie Hebdo suspect arrested in Djibouti. *The Guardian*, 12. 21. Elérhető: www.theguardian.com/world/2018/dec/21/charlie-hebdo-suspect-arrested-in-djibouti (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

Szabó Regina¹

A palesztin–izraeli konfliktus története és a béke lehetősége a Szentföldön

The Palestinian–Israeli Conflict – Chances of Reconciliation in the Holy Land

Az arab–izraeli konfliktus, szűkebb nevén a palesztin–izraeli konfliktus – habár Izrael Állam hivatalosan csak 1948 óta létezik – már a 20. század elején elkezdődött, és azóta változó intenzitással folyik politikai, katonai és gazdasági síkon egyaránt. Az elmúlt hetven év alatt a probléma természete sokat változott: a zsidók és a palesztinok között kialakult területi vita, amely a Szentföldet övezi, mára olyan globális konfliktussá nőtte ki magát, amelynek szereplőjévé vált az egész nemzetközi közösség. A tanulmány a konfliktus történeti áttekintése mellett a palesztin népi ellenállás és az izraeli telepítési politika alapvető jellemzőit ismerteti, valamint azok hatásait vizsgálja a két nép közötti megbékélés vonatkozásában.

Kulcsszavak: palesztin–izraeli konfliktus, izraeli telepítéspolitikája, palesztin népi ellenállás

Although the State of Israel officially only exists since 1948, the start of the Arab–Israeli conflict dates back to the beginning of the 20th century. The nature of the conflict has changed over the past seventy years: the territorial conflict about the Holy Land between the Jews and the Palestinians has evolved into a global conflict in which the whole international community takes part. Besides demonstrating the history of the conflict, the study intends to examine the features of both the Palestinian Popular Resistance and the Israeli settlement policy, and also their impact on the possibility of reconciliation in the Holy Land.

Keywords: Palestinian–Israeli conflict, Israeli settlement policy, Palestinian Popular Resistance

¹ Szabó Regina hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Szakkollégium. ORCID-azonosító: 0000-0002-7815-120X.

Történeti áttekintés

A hetvenes évek olajárrobbanása és a Bretton Woods-i rendszer összeomlása rámutatott arra, hogy egy-egy probléma nem értelmezhető egy dimenzióban, hiszen az egyre inkább sűrűsödő interakciók következtében egyre nagyobb mértékű interdependencia alakult ki a világ országai között. A hetvenes évek elején a neoliberais iskola két képviselője, Robert Keohane és Joseph Nye *Hatalom és interdependencia* című könyvükben fektették le az elmélet alapjait, amely szerint az államok között kialakuló kölcsönös függőség többirányú, nemcsak a világpolitikát, hanem az államok magatartását, tehát külpolitikáját is befolyásolja.²

A palesztin–izraeli konfliktus nemcsak a Szentföldön élő palesztinokat és izraelieket érinti, hanem a Közel-Keleten szétszóródott palesztin menekülteket, a környező arab országokat, az olyan nemzetközi szervezeteket, mint az Európai Unió vagy az ENSZ, valamint minden olyan országot, amelynek geostratégiai, gazdasági vagy bármilyen egyéb érdeke fűződik a régióhoz. Az arab–izraeli konfliktus, szűkebb nevén a palesztin–izraeli konfliktus – habár Izrael Állam hivatalosan csak 1948 óta létezik – már a 20. század elején elkezdődött, és azóta változó intenzitással folyik politikai, katonai és gazdasági síkon egyaránt. Az elmúlt hetven év alatt a probléma természete sokat változott: a zsidók és a palesztinok között kialakult területi vita mára olyan globális konfliktussá nőtte ki magát, amelynek az egész nemzetközi közösség szereplőjévé vált.

A konfliktus alapját az jelenti, hogy mind a palesztinok, mind az izraeliek történelmi otthonuknak tekintik azt a területet, amelyet Egyiptom, Jordánia, Szíria, Libanon és a Földközi-tenger határol. Az 1880-as évektől kezdve egészen az 1940-es évekig több hullámban és egyre növekvő számban zsidó menekültek érkeztek a Szentföldre. A modern kori zsidó bevándorlás, vagyis az *alija* (a zsidók Izraelbe történő költözése) azt a következményt vonta maga után, hogy az eredetileg ott élő palesztinok, a helyi zsidó közösségek, valamint a világ különböző pontjairól bevándorló zsidók között egyre inkább elmérgesedett a viszony, a két nép közötti összetűzések gyakorivá váltak. A bevándorlás mögött olyan okok álltak, mint a 19–20. század fordulóján elterjedt és egyre erősödő európai antiszemitizmus, a cári Oroszországban foganatosított zsidóellenes intézkedések, az 1929-es gazdasági válság. Az ötödik *alija* kiváltó oka Németország náci uralom alá kerülése volt.³

A második világháború közeledtével Nagy-Britanniának számos problémával kellett szembe néznie Palesztina területén. A brit mandátumterületen élő zsidó és arab lakosság között az ellentét egyre jobban kiéleződött, a szélsőséges csoportok erőszakos akciói pedig a briteket vették célba. A Dávid Király szálló 1946-os felrobbantása és az azzal járó súlyos embervesztés rámutatott, hogy London egyedül nem képes a Palesztinában eszkalálódott helyzet kezelésére. A nemzetközi rendezésre az ENSZ vállalkozott: 1947-re kidolgozott egy megosztási tervet, amelyet végül a tagállamok a 181. számú határozat formájában fogadtak el.⁴ A határozat két ország, egy szuverén palesztin és egy szuverén zsidó állam létrehozását irányozta elő. A határozat adta

² Kiss 2003, 45.

³ Kis-BENEDEK 2002, 61–86.

⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének 181. számú határozata.

lehetőségekkel élve a cionista erők kikiáltották a zsidó állam függetlenségét, így 1948. május 14-én megszületett Izrael Állam. Az ENSZ közbenjárásával a lakosság egy része nem értett egyet: palesztin csapatok zsidó falvakat támadtak meg, a helyzet pedig egyre erőszakosabbá vált, amelynek Folke Bernadotte gróf svéd diplomata, az ENSZ közvetítője is áldozatául esett: 1948-ban zsidó szélsőségesek ölték meg.⁵

Izrael kikiáltásával létrejött a Közel-Keleten egy olyan, geostratégiai szempontból fontos entitás, amely a hidegháborús korszak mindkét nagyhatalmának felkeltette az érdeklődését. Mind az Egyesült Államok, mind pedig a Szovjetunió számított arra, hogy az újonnan megszületett állam a térségbeli előretolt bástyájává válik majd. Ekkor az Egyesült Államok legfőbb stratégiai célkitűzése a Szovjetunió és a kommunizmus feltartóztatása volt, így természetes volt, hogy Izrael sem válhat a szovjet érdekszféra részévé. Izrael már a kezdetektől az Egyesült Államok támogatását élvezte a térségbeli ellenségeivel szemben, ugyanakkor az 1967-es, harmadik arab–izraeli háborút követően kezdett el kialakulni a két ország között az a különleges kapcsolat, amely a mai napig meghatározó tényezője az amerikai közel-keleti politika döntéseinek. Izrael megalakulása természetesen nem csak a bipoláris világ két pólusának reakcióit váltotta ki. A nagyhatalmi versengéssel párhuzamosan a palesztin lakosságot támogatva a környező arab államok megtámadták Izraelt, így elkezdődött a több évtizeden keresztül tartó arab–izraeli háborúk sorozata.⁶

Az 1949 januárjáig elhúzódó háborúba az Egyesült Államok – főképp az Egyesült Államokban lévő izraeli lobbó hatására – támogatás szintjén avatkozott be: Izrael megkapta azokat a hadfelszereléseket, amelyeket az amerikaiak a fegyveres erők létszámcsökkentése, illetve korszerűsítés miatt kivontak a hadrendből, az Izraellel szemben álló arab országok pedig Anglia, kisebb mértékben pedig Franciaország támogatását élvezték. Az első háborúban az arab országok mind létszám, mind pedig lőerő tekintetében fölényrel rendelkeztek, amelyet a zsidó állam megfelelő harcmodorral egyenlített ki. Az első arab–izraeli háború kirobbanását követően alakították meg az Izraeli Védelmi Erőket, amely kilenc hónapnyi elkeseredett küzdelmet követően győztesként került ki az arab szomszédokkal vívott konfliktusból. Izraelnek sikerült megnövelnie a területét, stabilizálnia az államiságát, valamint megvédenie saját magát.⁷

Az 1956-os szuezi válság kirobbanása tovább mélyítette az arab–zsidó törésvonalat. Az Egyiptomban hatalmon lévő, korrupt Faruk király és az őt jellemző angolbarát politika ellen a Gamal Abdel Nasszer ezredes vezette szabad tisztek követtek el sikeres államcsínyt 1952-ben, megdöntve az uralkodó hatalmát. Az 1954-ben elnökké „kinevezett” Nasszer céljául tűzte ki Egyiptom modernizálását és függetlenné tételét: 1954-re elérte, hogy a brit hadsereg kivonult a Szuezi-csatorna térségéből. Nasszer a modernizálás fontos lépésének tartotta, hogy Egyiptom erőforrások tekintetében is egyre önállóbbá váljon, szükségesnek látta egy vízerőmű megépítését az Asszuáni-gáton. Ehhez az Egyesült Államok és Nagy-Britannia anyagi támogatását kérte, amely államok eleinte támogatták a tervet. 1956 júliusára azonban a két nagyhatalom

⁵ HELLER 2006, 224–232.

⁶ DIÓSZEGI–HARSÁNYI–NÉMETH 1997, 301–338.

⁷ HORVÁTH 5–9.

kifogásolni kezdte a túlzott egyiptomi önállóságot, így Eisenhower bejelentette, hogy az USA mégsem fogja társfinanszírozni a projektet. A nyomásgyakorlás visszafelé sült el, mivel Nasszer nyilvánosságra hozta, hogy Egyiptom a nyugati segítség nélkül, szovjet segítséggel fogja megoldani az erőmű felépítését. A szükséges anyagi erőforrásokat az egyiptomi elnök a Szezei-csatorna államosításával remélte megoldani. A nasszeri politika súlyosan sértette a brit és a francia érdekeket, de az elnök nyílt Izrael-ellenes retorikája a zsidó állam számára is fenyegetést jelentett. A három ország ezért titokban Egyiptom-ellenes koalícióra lépett. A Sínai-félsziget elleni izraeli támadás megfelelő ürügyet adott Franciaország és Nagy-Britannia számára, hogy a „hajózás szabadságának védelmében” birtokba vegyék a Szezei-csatorna térségét, és megkíséreljék eltávolítani Nasszert. Franciaország és Nagy-Britannia közös támadása megroppantotta az izraeli erők ellen még sikeresen ellenálló egyiptomi haderőt. Ekkor azonban a Szovjetunió nukleáris fegyverek bevetésével fenyegette meg a briteket és a franciákat. Mivel az USA éppen elnökválasztásra készült, ezért Eisenhower elnök nem állt ki szövetségesei mellett, arra hivatkozva, hogy nem egyeztették vele a támadást. A britekre és a franciákra az ENSZ oldaláról is nagy nyomás nehezedett, így a konfliktus azonnali békekötéssel zárult, tehát Izrael is kénytelen volt kivonulni az addigra elfoglalt Sínai-félszigetről.⁸

A hatvanas évek elejére az izraeli vezetés legfőbb prioritásává a biztonságos határok megteremtése vált, hiszen az egyre erősödő arab együttműködés, valamint az első két háború tanulságai egyértelművé tették, hogy a zsidó államnak fel kell készülnie egy esetleges többfrontos háborúra. Izrael a fokozódó veszélyeztetettséggel igazolta a Knesszet által jóváhagyott megelőző háború tervét. Az izraeli légierő 1967. június 5-én megkezdte megelőző légitámadásait, amely gyakorlatilag az egyiptomi légierő több mint 60%-ának megsemmisítését, valamint a Sínai-félsziget elfoglalását eredményezte. Az északi arcvonalon folytatott harcok Jeruzsálem elfoglalása, a keleti arcvonalon folytatott harcok pedig a Golán-fennsík stratégiai értéke miatt zajlottak. Tekintettel arra, hogy az arab országok légierejének súlyos veszteségekkel kellett szembenéznie, a háború június 10-én tűzszüneti megegyezéssel és izraeli győzelemmel ért véget. Izrael elfoglalta Egyiptomtól a Gázai övezetet és a Sínai-félszigetet, Szíriától a Golán-fennsíkot, Transzjordániától pedig a Jordán folyó nyugati partján található Ciszjordániát és a vallási szempontból kritikus fontossággal bíró Kelet-Jeruzsálemet. A tűzszüneti megállapodás aláírása után született meg az ENSZ 242. számú határozata, amely sokáig a legmeghatározóbb eleme volt az izraeli terjeszkedés jogi keretrendszerének.⁹

A hatnapos háborúban elért sikereknek köszönhetően Izrael pozíciói igen megerősödtek a térségben. Az arab államok egyre növekvő ellenszenvének jelei voltak a Dél-Libanon irányából érkező terrorcselekmények, valamint a tragikus kimenetelű, 1972-es müncheni olimpia, ahol 11 izraeli sportolót gyilkoltak meg arab terroristák. A hatnapos háborúban az arab országok hadereje hatalmas mértékben meggyengült, így a Szovjetunióhoz fordultak segítségért. Az Izrael által elfoglalt területek visszaszerzéséhez, vagyis Izrael megtámadásához szükség volt a szovjetek támogatására. Az 1973-as negyedik arab–izraeli háború elnevezése onnan fakadt, hogy az arab koalíció a jom kippur (az engesztelés napja) zsidó vallási ünnepen indította meg csapatait Izrael

⁸ DIÓSZEGI–HARSÁNYI–NÉMETH 1997, 301–338.

⁹ HUGHES 2017, 70–75.

ellen. Egyiptom és Szíria már október 5-én, a jom kippur előestéjén felsorakoztatta csapatait, az izraeli hírszerzés pedig még ekkor sem volt képes pontosan körvonalazni, mi fog történni. A háború október 6-án, egyiptomi és szíriai csapatok együttes támadásával kezdődött meg. A kezdeti arab sikerek után a támadások hamar elakadtak, hiszen az izraeli csapatok ellentámadásai sikeresnek bizonyultak, ami azt eredményezte, hogy a Szovjetunió másodkörben is fegyverszállításba kezdett szövetségeseinek. Az október 24-i tűzszünetig a harcok folytatódtak, amelynek aláírását követően végül csak Egyiptom kötelezte el magát véglegesen a béke mellett.¹⁰

A jom kippuri háború után 1975-ben Izrael szomszédságában, Libanonban polgárháború tört ki. A polgárháborúban a palesztinok és a velük szimpatizáló libanoni síita milicisták kerültek szembe a keresztény fegyveres csoportokkal. Izrael eleinte csak eseti rajtaütéseket hajtott végre a Palesztin Felszabadítási Szervezet bejrúti bázisai ellen. Az 1982-es bevonulás (az ötödik arab–izraeli háború) kiváltó oka a nagy-britanniai izraeli nagykövetség elleni merényletkísérlet volt. Ez követően a zsidó állam több tízezer katonával vonul be Libanonba, hogy a Palesztin Felszabadítási Szervezet erőit a határról eltávolítsa. 1985-re Izrael nagyrészt kivonult Libanonból, viszont a határt még évekkel később is ellenőrzése alatt tartotta.¹¹

Az első intifáda 1987-ben gázai fiatalok zavargásával kezdődött meg. Nem véletlen *a kövek háborúja* megnevezés, ekkor még csak kődobálás és gumiabroncségetés szintjén történt az ellenállás gyakorlása, ugyanakkor az egyre jobban terjedő zavargások rávilágítottak a palesztin lakosság elégedetlenségére. A felkelés következő lépcsőfokát az olyan izraeli iparcikkek bojkottja jelentette, mint a textil vagy a cigaretta. Később az Izrael területén dolgozók már a munkahelyüket is bojkottálni kezdték. Látható, hogy az intifáda alulról szerveződött, viszont a vezető szervezetek folyamatos támogatását élvezte.¹²

A zavargások kiváltó oka egy baleset volt, amelyben egy izraeli katonai jármű egy palesztin gépkocsinak ütközött Dzsabalíja menekülttáborában. A balesetben négy palesztin veszítette életét. A hangulat már az elmúlt években is elég feszültnek volt mondható, viszont az incidens után rohamos tempóban terjedt ki az intifáda az összes palesztin területre. Az izraeli rendfenntartó erők könnygáz, gumibot, vízágyú és esetenként éleslőszer bevetésével védekeztek a palesztinok által alkalmazott Molotov-koktélos és improvizált robbanószeres támadások ellen. A szigorú izraeli fellépés nemhogy javított a helyzeten, hanem még erősebb agressziót váltott ki a palesztinokból, illetve a palesztin gyerekeket brutálisan elverő izraeli katonák képe – amelyre a palesztin vezetés tudatosan rá is játszott – a zsidó állam ellen hangolta a világ közvéleményét.¹³

A több mint öt éven keresztül tartó felkelés hivatalos végét az 1993-as oslói megállapodás jelentette, amelynek előzménye egy évekig tartó, eleinte titkos, majd nyilvános tárgyalássorozat volt. A békefolyamat részeként jött létre 1993-ban a Palesztin Hatóság is, amely eredetileg egy átmeneti, ötéves kormányt jelentett volna, de a mai napig Ciszjordánia irányításáért felel.

¹⁰ HOGG 1999, 54–58.

¹¹ DIÓSZEGI–HARSÁNYI–NÉMETH 1997, 301–338.

¹² GOLDSCHMIDT, Jr. 1997, 413–415.

¹³ OMER-MAN 2011.

A békefolyamat legfőbb eredményének számító elvi nyilatkozat aláírását, valamint Jichák Rabin izraeli miniszterelnök és Jasszer Arafat palesztin vezető híres kézfogását a szélsőjobboldali zsidó csoportok árulásnak tekintették.¹⁴ A Baruch Goldstein ortodox zsidó orvos nevéhez fűződő 1994-es hebroni mészárlás, valamint a Jichak Rabin ellen elkövetett 1995-ös merénylet rámutatott, hogy habár a békefolyamat tényleg elindított egy párbeszédet a két fél között, a több évtizede tartó ellenséges viszony, valamint az abból fakadó, felszín alatt megbúvó feszültség nem ért véget.¹⁵

A második intifáda, amelyet gyakran al-Aksza-intifádaként is emlegetnek, a békefolyamat bukását követően, 2000 szeptemberében kezdődött meg, amikor Aríél Sárón akkori izraeli miniszterelnök látogatást tett a Templom-hegyen. Ekkor már elég széles körben elterjedt az a hír, hogy Izrael le akarja rombolni, esetleg át akarja alakítani az al-Aksza mecsetet, amely az iszlám vallás egyik szent helye. Sárón látogatása a vallási helyszínen azt eredményezte, hogy a palesztinok ismételten az intifáda eszközeihez nyúltak, kődobálásba kezdtek, amelyre az izraeli biztonsági erők azonnal reagáltak. Az incidens odáig fajult, hogy az izraeli rendőrök tüzet nyitottak a fiatalokra. Az így is frusztrált helyzetet tovább rontott, hogy Arafat visszalépett a békeajánlattól, tehát gyakorlatilag a felkelés támogatásáról biztosította a lakosságot. A zavargások ezúttal is átterjedtek szinte az összes palesztin területre. A többéves felkelés alatt rengeteg tömeggyilkos és öngyilkos merényletre került sor, amelyben számos civil veszítette életét.¹⁶

A 2000-ben megkezdődött második intifáda végdátuma vitatott, hiszen vannak olyan akadémikusok, akik szerint a felkelés a mai napig tart, csak intenzitásában láthatók kisebb-nagyobb, időszakos különbségek. Az izraeli Meir Amit Hírszerzési és Terrorizmus Információs Központ lezártnak tekinti a második intifádát. Álláspontjuk szerint 2015 szeptemberében, amikor zavargások törtek ki Jeruzsálemben a Templom-hegyen, egy új terrorhullám kezdődött meg. A helyzet szeptember 27-re érte el csúcspontját, amikor több tucat, maszkot viselő palesztin férfi elbarikádozta az al-Aksza mecsetet. Az elkövetők saját készítésű bombákat és köveket kezdtek el dobálni a helyszínen lévő izraeli rendőrökre, akik azoknak a zsidóknak a biztonságáért feleltek, akik a Siratófalnál imádkoztak. A jeruzsálemi zavargások igen gyorsan átterjedtek Izrael számos más területére, majd a palesztin Júdeára és Szamáriára is. A hullám első két hónapja intenzívebbnek volt mondható, majd egészen 2017 decemberéig a támadások mértéke egyenletes értékeket mutatott.¹⁷

Változást az intenzitás tekintetében 2017. december 6-a hozott, amikor Donald J. Trump, az Egyesült Államok elnöke Jeruzsálemet Izrael hivatalos fővárosaként ismerte el. A nyilatkozat nemcsak a palesztin lakosság és a környező arab államok negatív reakcióit váltotta ki, hiszen számos európai ország figyelmeztette az Egyesült Államok elnökét az effajta egyoldalú kijelentések jövőbeli következményeire.¹⁸ Az elismerést követő beszédében Trump visszautalt az 1995-ös, a Kongresszus által megszavazott *Jerusalem Embassy Act* nevű törvényre, amely előírta az amerikai nagykövetség Jeruzsálemben

¹⁴ PARAGI 2010, 5.

¹⁵ SCHWEITZER 2006, 99.

¹⁶ NAGY 2002, 8–11.

¹⁷ Israel Ministry of Foreign Affairs (2019): *Wave of terror 2015–2019*.

¹⁸ *Jerusalem. Trump move prompts negative world reaction* 2017.

történi áthelyezését, továbbá Jeruzsálemet Izrael fővárosának nyilvánította.¹⁹ A Trumpot megelőző adminisztrációk a béke érdekében nem ültették át gyakorlatba a törvényt: félő volt, hogy egy ilyen nagy hatással bíró döntés meghozatala nemcsak a két fél közötti megegyezést veszélyeztette volna, de végleg elmélyítette volna az arab országok Egyesült Államokkal szembeni ellenszenvét is. Trump elnök kijelentését követően nem kellett sokat várni az érintettek reakcióira, a Palesztin Hatóság és a Fatah közösen meghirdette a *harag napját*.

A harag napja nem új jelenség a Szentföldön, hiszen számos alkalommal volt már rá példa. Legutóbbi alkalommal a Hamász arra kérte a palesztin lakosságot, hogy az izraeli börtönökben raboskodók által tartott éhségsztrájk sikerességét segítsék elő egy újbóli harag napjával.²⁰ Trump elnök nyilatkozata után a Fatah és a Palesztin Hatóság közösen szólította fel a palesztinokat a tüntetések megkezdésére. A kooperáció nem volt véletlen, hiszen a két szervezet személyügyileg sok átfedést mutat: mindkét szervezet Mahmúd Abbász, Palesztina jelenlegi államelnöke kezében fut össze. Természetesen a felhívással a palesztin belpolitika szinte összes szereplője egyetértett.

A Hamász egyenesen *Jeruzsálem elleni összeesküvésnek* nevezte a kijelentést, és szorgalmazta egy újabb felkelés megkezdését, amelyet a Jeruzsálem-intifáda névvel illetett. Továbbá azt is hangsúlyozta a szervezet, hogy amennyiben a palesztin belpolitika konszenzusra jut, a palesztinok képesek lesznek a harmadik intifádát hatékonyan felhasználni Izrael végső megsemmisítésének elérésében.²¹

A felhívást követően több ezer palesztin vonult az utcákra USA-ellenes szlogeneket skandálva. Demonstrációs hullám söpört végig Júdeán, Szamárián, Jeruzsálemben és a Gázai övezeten, amely egészen odáig eszkalálódott, hogy több helyszínen összetűzés alakult ki az izraeli biztonsági erők és a tiltakozó palesztinok között. A harag napja a csúcspontját 2017. december 8-án és 9-én érte el. A legtöbb ember Kelet-Jeruzsálemben vonult az utcákra. December 8-án a pénteki imát követően palesztinok ezrei gyűltek össze a Templom-hegy környékén, ahol zászlókat égettek, Izrael-ellenes szlogeneket kiabáltak, továbbá követ dobáltak a helyzetet stabilizálni próbáló rendőröket. Négy izraeli rendőr, valamint számos civil sérült meg az összetűzés során. Kelet-Jeruzsálem központi utcáját, a Salah al-Dint is elfoglalták a tüntetők, ezáltal ellehetetlenítve a közlekedést. A Gázai övezetben az izraeli határ mentén szintén nagy számban tüntettek.²²

A tüntetések során nemcsak ködobálások, késselés és különböző házi készítésű bombákkal elkövetett támadásokra voltak példák. December 9-én az izraeli Iron Dome légvédelmi rendszer több olyan rakétát észlelt, amelyeket a palesztin területekről lőttek ki. Ezek közül kettő Sderot városába csapódott be, az egyik egy üres óvoda épületét zúzta porrá. December 10-ére a lázongások vesztek intenzitásukból, ekkor már nem folyt olyan mértékű ellenállás, mint a korábbi napokban.²³

¹⁹ Full text of Trump's speech recognizing Jerusalem as capital of Israel 2017.

²⁰ RASGON 2017.

²¹ *Palestinian Responses to Donald Trump's Declaration that the United States Recognizes Jerusalem as the Capital of Israel* 2017.

²² *Palestinian Responses to Donald Trump's Declaration that the United States Recognizes Jerusalem as the Capital of Israel* 2017.

²³ MORRIS–EGLASH 2017.

Az izraeli telepespolitika

A Ciszjordániában és a Gázai övezetben folyó izraeli terjeszkedés a palesztin–izraeli konfliktus egyik legkritikusabb pontja. A hatnapos háború óta Izrael hatalmas mennyiségű erőforrást fektetett a telepek létrehozásába mind a lakosság, mind pedig a terület tekintetében. Az 1967-es, harmadik arab–izraeli háborút követő első évtizedben az izraeli Ma'arach-kormány elsősorban az Allon-tervvel összhangban valósította meg telepespolitikáját, amely lényegében a Jordán folyó völgyének anektálását irányozta elő. A Ma'arach-kormány leginkább a palesztinok által ritkán lakott területeken hozott létre új telepeket. A legfőbb cél a stratégiai és biztonsági szempontból fontos területek megszerzése volt (a Jordán folyó völgye, a Hebron régió hegysége és Jeruzsálem szomszédsága). Az 1977-es kormányváltás után, ahol a Likud került ki vezető pártként, változás állt be a telepespolitikával kapcsolatban. Megkezdődött a palesztinok által dominált ciszjordániai területeken való terjeszkedés is. Az 1993-as békefolyamat a telepeket nem érintette, ugyanakkor a hatalom lévő, Rabin vezette munkáspárti kormány alatt a telepek létrehozása folytatódott. A több ezer új lakóépület felépítését a növekvő számú izraeli lakosságra hivatkozva végezték.²⁴

Az izraeli kormány tudatos kampányt folytat azzal kapcsolatban, hogy a lakosságot a Ciszjordániába való költözésre ösztönözze. A kampány leghatásosabb eszköze a pénzügyi támogatás ígérete azok számára, akik az izraeli fennhatóság alatt álló ciszjordániai területeken kezdenek új életet. Izrael hat állami szerve nyújt anyagi segítséget olyan magánszemélyek és vállalkozók számára, akik a telepek valamelyikére költöznek. Ezek a támogatások legfőképp az ingatlanvásárlás és az infrastruktúra-építés során nyújtanak segítséget, viszont a területre vándorlók részesülhetnek tandíjtámogatásban, díjmentes közlekedésben és adócsökkentésben is. Kiemelt figyelmet kapnak a tanárok és a szociális munkások, akik az Oktatási Minisztériumon, illetve a Munka- és Szociálisügyi Minisztériumon keresztül részesülnek ösztönzőkben. A helyi hatóságok finanszírozása a Cionista Világszervezet telepekkel foglalkozó részlegén keresztül történik. A szervezet költségvetésének alapját állami pénzek jelentik, így habár indirekt módon az izraeli kormány támogatásából működnek a telepeken létrehozott hatóságok is, mégis civil szervezetként vannak számon tartva, tehát más szabályozás alá esnek.²⁵

A közigazgatáson keresztül az izraeli kormány ellenőrzést tud biztosítani a telepeken folyó építkezések és ingatlanvásárlások felett is. A helyi közigazgatás kettéosztott az izraeli és a palesztin hatóságok között. Az izraeli hatóságok feladatkörébe tartozik az építkezési engedélyek kiadása, ezáltal pedig gyakorlatilag a ciszjordániai terjeszkedés egyik kulcsfontosságú szereplőjévé válnak. A palesztinok által benyújtott építési engedélyre irányuló kérelmek gyakran elutasításra kerülnek, ezáltal is ellehetetlenítve a palesztin lakosok fejlesztésekre irányuló tervezeit. Az engedély nélküli épületeket az eljáró szervek lerombolják, még abban az esetben is, ha azt magánterületen építették fel.²⁶

²⁴ B'Tselem, 2002.

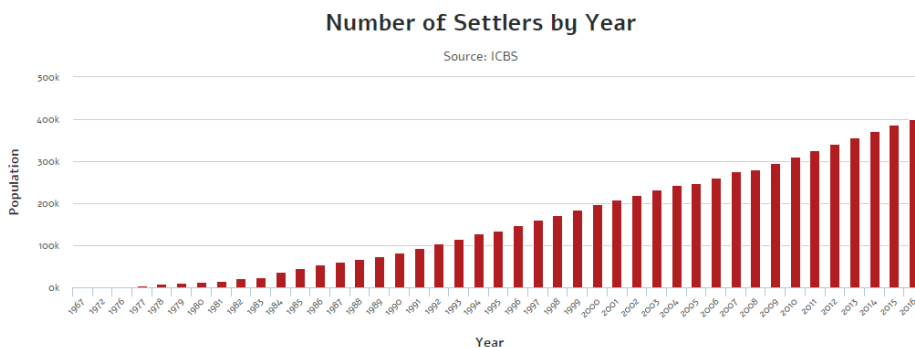
²⁵ B'Tselem, 2002.

²⁶ B'Tselem, 2002.

A különböző telepek között Izrael mára egy 939 km hosszú úthálózatot (network of bypass roads) épített ki, amely a telepek egymás közti, valamint a telepek és Izrael közötti közlekedést valósítja meg. Az úthálózat jelenleg a palesztin területeket több különálló részre osztja, ezáltal is megnehezítve az egységes Palesztina gondolatát. Izrael 2002 júniusában ismertette a biztonsági kerítéssel (palesztin álláspont szerint elválasztó fal) kapcsolatos tervezeteit. A végleges tervezet alapján a kerítés a teljes Ciszjordánia 12,9%-át, vagyis 773 km²-t választott volna le a palesztin területekről. A jelenleg hatályban lévő 1949-es fegyverszüneti vonalakkal az összekötő hálózat körülbelül 20%-ban egyezik meg.²⁷

A terjeszkedés nem véletlenszerűen történik: a telepeket szisztematikusan alakítják ki a palesztin területeken. Izrael a telepek egy részét Jeruzsálem szomszédságában hozta létre annak érdekében, hogy megvalósítsa a Nagy Jeruzsálem (Greater Jerusalem) tervet, amelynek célja a vitatott fennhatóságú Kelet-Jeruzsálem bekerítése. Izrael olvasatában az ország fővárosa az egy és oszthatatlan Jeruzsálem, így nem meglepő, hogy minden eszközzel megpróbálja kiszorítani a palesztinokat a városból.²⁸

A *Peace Now* legfrissebb adatai alapján Ciszjordánia teljes lakosságának 12%-át (399 300 fő) teszik ki az izraeli letelepülők. A zsidó állam Kelet-Jeruzsálemben összesen 12 teleppel, Ciszjordániában pedig 132 teleppel rendelkezik. Izrael megkülönbözteti a kormánya által hivatalosan és az 1990 óta a kormány engedélye nélkül létesített úgynevezett előretolt állásokat (outpost), amelyből a legfrissebb adatok alapján 97 található palesztin területeken.²⁹ A fent látható diagram az izraeli telepések számának alakulását mutatja 1967-től 2016-ig.

1. ábra

Az izraeli telepések száma évekre lebontva (1967–2016)

Forrás: Peace Now: Population

²⁷ JAD 2017.

²⁸ JAD 2017.

²⁹ Peace Now: Population.

Az Izrael által létesített telepek jogszerűségét nem csak a palesztinok utasítják el. Az ENSZ számos vonatkozó döntése érinti a telepéspolitikát, beleértve a témában legfrissebb határozatot, az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozatát is, amely egyértelműen kijelenti, hogy a telepek létrehozása szemben áll a nemzetközi jog vonatkozó szabályaival, aláássa a kétállamos megoldás lehetőségét, továbbá hangsúlyozza, hogy a telepeknek nincs jogi érvényessége.³⁰ A határozat elfogadásában számottevő szerepe volt Barack Obama amerikai elnöknek is, hiszen Washington a történelem során először nem élt vétőjogával a Biztonsági Tanács nyíltan Izrael-ellenes határozatának elfogadásánál.³¹

Röviden összefoglalva kijelenthetjük, hogy az Izrael által létesített telepek ellehetetlenítik a béke lehetőségét, megnehezítik a palesztin lakosság életét, okot adnak a palesztinok számára az ellenállásra, és tovább mélyítik az ellentétet a két nép között.

A palesztin népi ellenállás

A palesztin–izraeli konfliktus katonai szempontból egy alacsony intenzitású konfliktusnak mondható,³² amely időközönként külső vagy belső tényezők hatására eszkalálódik, majd ismét visszaáll állandónak mondható szintjére. Belülről érkező tényező volt például Ariél Sárón izraeli miniszterelnök Templom-hegyen tett látogatása, amely a második intifádának a közvetlen kiváltó okává vált, a kívülről érkező hatások közé pedig olyan események sorolhatók, mint Donald Trump amerikai elnök 2017-es nyilatkozata Jeruzsálem izraeli fővárosként való elismeréséről. Bármely irányból érkeznek is ezek az impulzusok, mindenképpen hozzájárulnak a konfliktus intenzitásának hullámzó tendenciáihoz. A két ország közötti katonai összetűzések természetükből adódóan aszimmetrikus jellemzőket viselnek magukon.

Az aszimmetria a palesztinok és az izraeliek vonatkozásában katonai téren a legszembetűnőbb. A hagyományos hadviselést követő izraeli fél mind erő, mind felszereltség tekintetében hatalmas fölényrel rendelkezik a palesztinokkal szemben. Egyértelműen láthatjuk, hogy míg az egyik oldalon a magas szakértelemmel rendelkező és jól felszerelt Izraeli Védelmi Erők áll, addig a palesztin oldalon szervezetlenség és fragmentáció figyelhető meg. Ebből következik, hogy – az aszimmetrikus harcmodorra jellemzően – a palesztinok nem szemtől szembe veszik fel a harcot Izraellel, hiszen ehhez nem rendelkeznek megfelelő katonai képességekkel. A palesztin elkövetők egyszerű, olcsó és gyakran szokatlan eszközöket használnak fel támadásaik során. Ilyenek például a Molotov-koktélos támadások, a gázolások és késeles merényletek vagy a kődobálással kísért demonstrációk. A rakéták alkalmazása leginkább a Hamászhoz köthető, amely 2006 óta uralja a Gázai övezetet.

A népi ellenállás a palesztinok által átvett olyan eljárás, amely általánosságban az Izrael elleni felkelés népi általi megvalósítását tűzi ki célul. A konfliktus egyik gócpontját az izraeli telepek, tehát a terjeszkedés és az ott élő palesztinok elnyomása

³⁰ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozata.

³¹ BEAUMONT 2016.

³² KIS-BENEDEK 2005, 4.

jelenti. Ennek megakadályozása érdekében terjedt el a népi ellenállás, amelynek számos értelmezése alakult ki. Maga az alapelv mindig is jelen volt a palesztinok gondolkodásában, miszerint joguk van saját állam alapítására, és ezért gyakorta próbáltak lépéseket is tenni békés és fegyveres úton egyaránt.

A palesztinok a népi ellenálláshoz való jogukra hivatkozva folytatnak Izrael-ellenes tevékenységet, amely gyakran erőszakos formákat is ölt. A népi ellenállás a független Palesztina létrehozására irányul. Pontos célkitűzéseit csak szereplői viszonyában lehet meghatározni, tehát az ellenállás természete is annak függvényében változik, hogy mely szereplő értelmezésében vizsgáljuk. A békés ellenállás olyan tiltakozó magatartásokat és megmozdulásokat foglal magában, amelyek annak ellenére, hogy ellenséges természetűek, nem alkalmaznak erőszakot. Arra természetesen számos alkalommal volt már precedens, hogy egy békésnek induló tüntetés erőszakossá vált. Ez leginkább annak köszönhető, hogy maguk a résztvevők sem alkotnak homogén közösséget az ellenállás értelmezése tekintetében. A városi tüntetések alapvetően a békés ellenállás kategóriájába tartoznak. Az olyan városok, amelyek az Izrael által felépített fal és annak tervezett útvonalán helyezkedtek el, gyakran megpróbálták a folyamatot protestálással megállítani: volt, amikor sikerült az érintett településeknek az építkezéseket késleltetnie vagy elterelnie. Szintén a békés ellenállás megjelenési formája az éhségstrájk, amely leginkább az izraeli börtönökben fordul elő, és azok embertelen körülményeire hívja fel a figyelmet.³³

A békés ellenálláshoz képest a fegyveres ellenállás résztvevői kisebb százalékban kerülnek ki a civil társadalom köreiből, ugyanakkor mégis egyre többen csatlakoznak a terrrorszervezetek fegyveres tevékenységeihez. Körbehatárolni nehezen lehet, hiszen Izrael sokkal szigorúbban értelmezi a fegyveres ellenállás fogalmát, mint a palesztinok. Általánosságban az Izrael elleni küzdelemben részt vevő olyan militáns csoportokhoz és terrrorszervezetekhez köthető, mint a Palesztin Iszlám Dzsihád vagy az al-Aksza Mártírjai Brigád. A kődobálástól kezdve az öngyilkos merényleteken át egészen a rakéták indításáig minden agresszív tevékenység idetartozik, közös jellemzőjük pedig, hogy nemcsak az izraeli elnyomás ellehetetlenítése, hanem a szemben álló fél erőszakos megfélemlítése is célként jelenik meg, amely gyakran mindkét fél oldaláról rengeteg civil áldozatot követel.

Az ellenállás megvalósításában több, különböző funkciót ellátó szereplő is részt vesz. Ebből következik, hogy egységes célrendszer felállítása nem lehetséges. Ettől függetlenül a célok tekintetében vannak közös kapcsolódási pontok, amelyek leginkább politikai vetületűek, és az egységes nemzet létrehozása köré épülnek. Idetartozik egyértelműen Palesztina felszabadítása, ám abban már jelentős különbségek mutatkoznak, hogy mely szereplő milyen tartalommal tölti meg ezt a célt. A felszabadítás magában foglalhatja a modern kori zsidó bevándorlás előtti Palesztina helyreállítását, de vonatkozhat az 1967 óta Izrael által elfoglalt területek felszabadítására is. A terület visszaszerzéséhez kapcsolódó cél természetesen a palesztin nemzet számára egy független, önmagát meghatározni képes palesztin állam létrehozása. Ennek elengedhetetlen

³³ American Friends Service Committee: *Popular resistance in Palestine*.

eleme az Izraeltől való függetlenedés kivívása, tehát a létrehozott állam feletti szuverenitás gyakorlása.³⁴

Az ellenálláshoz köthetők olyan célok is, amelyek habár állandók és összefüggésben vannak a politikai célokkal, mégis konkrétabbak, szűkebb kategóriába sorolhatók. A palesztin menekültek hazatéréshez való joga tökéletes példa erre. Izrael kikiáltása és az azt követő első arab–izraeli háború eredményeképp a brit mandátumterületként nyilvántartott Palesztina területéről a palesztin lakosság nagy része elmenekült a környező arab országok valamelyikének területére, de voltak olyanok is, akik nyugatra menekültek. Ez a menekültszám a harmadik arab–izraeli háborúig folyamatosan növekedett. A hazatéréshez való jog azt jelenti, hogy ezeknek az első generációs palesztin menekülteknek és az ő leszármazottaiknak joguk van visszatérni hazájukba, sőt, joguk van azokhoz az elvesztett tulajdonokhoz is, amelyeket korábban hátrahagyni kényszerültek.³⁵ A palesztinok számára ez egy szent és sérthetetlen jogosítvány, amelytől senki sem fosztható meg, amennyiben pedig a jogosult akadályoztatva van az érvényre juttatásában, valamiféleképp kompenzálni kell az igényét. Vannak támogatói és kritikusai is a hazatérési jognak. Ellenzői azzal érvelnek, hogy nincs nemzetközi jogi alapja, továbbá megvalósíthatatlan elképzelésnek bizonyul.³⁶

Az izraeli álláspont szerint a hazatérési jognak sem a nemzetközi egyezmények, sem a vonatkozó ENSZ-határozatok, sem pedig a két fél közötti bilaterális megállapodások alapján nincs relevanciája. Egy tanulmány, amely az izraeli külügyminisztérium oldalán is megjelent, leszögezi, hogy az UNRWA által nyilvántartott 3,5 millió palesztin menekült befogadása az öngyilkossággal lenne egyenlő, tehát nem várható el Izraeltől, hogy eleget tegyen a palesztinok által követelt hazatérésnek.³⁷ A kérdés azért kritikus jelentőségű, mert egy olyan ellentétet foglal magában, amely gyakorlatilag feloldhatatlan, hiszen míg Izrael el sem ismeri a palesztin menekültek és azok leszármazottai jogosultságát a hazatérésre, addig a legtöbb palesztin entitás egyetért abban, hogy a hazatéréshez való jogról nem lehet lemondani.

A menekültek hazatéréséhez hasonlóan a konfliktusban Jeruzsálem is kiemelt helyen szerepel. Izrael 1948-ban a város nyugati részét, 1967-ben pedig a keleti részét annektálta, ezáltal megfosztva a palesztinokat a város feletti irányítástól. Izrael 1980-ban fogadta el Jeruzsálemre vonatkozó alaptörvényét (alkotmányos erővel bíró törvények Izraelben), amely egyoldalúan deklarálja, hogy „Izrael fővárosa az egész, egyesített Jeruzsálem”. A törvényt nemcsak a palesztin oldal utasította el: az ENSZ jogellenesnek, érvénytelennek és a közel-keleti békét akadályozó tényezőnek nyilvánította.³⁸ Politikai szempontból a *szent város* az összes palesztin csoport számára ugyanolyan fontossággal bír, függetlenül azok iszlamista vagy szekuláris jellemzőitől. Habár konkrét említést egy politikai program és alapító okirat sem tesz, politikai párbeszédükből egyértelműen következtethetünk arra, hogy Jeruzsálemre a palesztin államiság megteremtésének integráns részeként tekintenek. A Hamász nyilatkozataiban a hangsúlyt a vallási aspektusokra helyezi, a várost a muszlim Palesztina fővárosának

³⁴ KIS-BENEDEK 2005, 4.

³⁵ FERZIGER 2018.

³⁶ SHARNOFF 2008.

³⁷ LAPIDOTH 2001.

³⁸ SCHWEITZER 2003.

tartja. A szent város feletti ellenőrzés kivívása kritikusan fontos eleme a küzdelemnek.³⁹ Az iszlám vallás gyakorlóí számára Jeruzsálem fontos vallási emlékhely. Mekka és Medina után a vallás harmadik szent helye az al-Aksza-mecset, és a Mohamed mennybe emelkedésének emléket állító Sziklamecset is itt található.

A várossal kapcsolatos izraeli intézkedések az évek folyamán a palesztin lakosság ellenállásának katalizátorai voltak. Az izraeli hatóságok a palesztin lakosság és az izraeli arabok ellenállásával találták szembe magukat, amikor 2017 júniusában fém-detektorokat helyeztek el a Templom-hegy bejáratainál. Az intézkedést kiváltó ok egy támadás volt, amelyet három izraeli arab követett el. A támadók két izraeli rendőrt lőttek le. Fegyvereiket becsempészték az al-Aksza-mecsetbe, így sikerült a támadást végrehajtaniuk.⁴⁰ Az intézkedések egyfelől a palesztinok által okozott biztonsági fenyegetésekre adott válaszok, másfelől pedig éppen ezek az intézkedések azok, amelyek még nagyobb ellenállást váltanak ki a palesztin radikálisokból. Olyan patthelyzet ez, amelyből nehezen lehet kiszállni, hiszen amíg az egyik fél nem teszi meg az első lépést (ami vagy az erőszakos cselekmények nullára redukálásával vagy Izrael Jeruzsálemből való visszavonulásával lenne egyenlő), addig a helyzet tovább fog eszkalálódni. Olyan ez, mint egy véget nem érő kör, hiszen az izraeli biztonsági intézkedések addig nem fognak csökkenni, amíg a palesztinok által elkövetett merényletek nem szűnnek meg, viszont ez fordítva is pontosan igaz.

A palesztin népi ellenállás koncepciójához szorosan kapcsolódnak az olyan konkrét követelések is, amelyek a konfliktus aktuális helyzetében a legfőbb politikai célok elérését segítik. Az izraeli biztonsági intézkedések általában a veszély forrásának megszüntetésére irányulnak, ami azt jelenti, hogy a palesztin erőszakos és terror-támadások elkövetőinek elfogása és bebörtönzése, valamint meggyilkolása gyakran előfordul. Mint ahogy azt korábban láthattuk, a palesztinok alapvető joguknak érzik az izraeli elnyomás elleni küzdelmet, így e letartóztatások jogszerűségét is gyakran megkérdőjelezik. Ennek következtében a palesztinokban konkrét célként határozódik meg annak elérése is, hogy az izraeli fogságba került palesztinok szabadon engedését kieszközöljék. Habár ez nem mindig sikeres, az olyan akciókkal, mint az éhségstrájk vagy a különböző tüntetések, engedményeket tudnak elérni. 2017 tavaszán körülbelül 1500 politikai fogoly tartott 40 napos éhségstrájkot, amely az izraeli börtönök ember-telen körülményeire és az ott fogva tartottak alapvető jogainak megsértésére hívta fel a figyelmet. A strájk meghirdetője a Tanzim korábbi vezetője, Marwan Barghouti volt, akít még 2002-ben tartóztattak le az izraeli biztonsági erők, és a mai napig nagy befolyással rendelkezik mind a Fatahon, mind a palesztin lakosságon belül. A rabok követeléseí leginkább a rokonokkal való kapcsolattartás szabályainak enyhítésére irányultak. Követelték az összes izraeli börtön felszerelését nyilvános telefonokkal, kéthavonta esedékes látogatások engedélyezését a családtagok számára, amelyhez hozzátartoznak a másodfokú rokonok is, e látogatások idejének hosszabbá tételét, továbbá hogy lehetőség legyen a családtagokkal fényképek készítésére.⁴¹

³⁹ ABU-AMR 1995.

⁴⁰ *Three Palestinians reported killed in protests in Jerusalem 2017.*

⁴¹ TAHHAN 2017.

A palesztin rabok gyakran elégtelen egészségügyi ellátásnak vannak kitéve az izraeli börtönökben, a raboknak fizetniük kell a saját orvosi ellátásukért is. Vannak olyan források, amelyek szerint előfordul, hogy a betegetől még a vizet is megtagadják. A Palesztin Statisztikai Hivatal adatai alapján 1967 óta több mint 50 palesztin halt meg izraeli börtönökben az egészségügyi ellátás hiányosságai következtében.⁴² Mindezek alapján természetesen kiemelt helyen szerepel az elfogott palesztinok helyzetének javítása is.

Az Izrael által felépített biztonsági kerítés/fal (attól függően, hogy a palesztin vagy az izraeli megnevezését használjuk) szintén kritikus pontja a két nép közötti viszonyoknak. A palesztinok számára egyértelműen követelésként fogalmazódik meg e fal lebontása, hiszen ez azt jelentené, hogy Izrael visszavonul a telepeiről. A nacionalista célkitűzések mellett megjelennek természetesen a szervezeti érdekek is. 2006-ban a palesztin területek vezetése kettévált, így nem hagyhatók figyelmen kívül a Fatah és a Hamász politikai vezető szerepének stabilizálására irányuló törekvések sem. A politikai pártok számára a legfontosabb a lakossági támogatás maximalizálása, és ezzel a fent említett két szervezet sincs másképp. A mérsékeltbb álláspontot képviselő Fatah a békés ellenállás sikerességében bízik, így politikai programját is erre építette fel (habár nem zárja ki a fegyveres ellenállást sem).⁴³ Ezzel szemben a Hamász a Fatah gyengülő helyzetét használja ki, gyakran hangoztatva a rivális párt sikertelenségeit. Egyfajta alternatívaként hirdeti magát a palesztin lakosság számára, aki ha kell, fegyveres úton is képes fellépni az izraeli terjeszkedés és igazságtalanság ellen.⁴⁴

Az imént bemutatott kettősség eredményezi azt, hogy az egyén nem mindig képes különbséget tenni a népi ellenállás békés és erőszakos formái között. Az ellenállás határai nincsenek megszabva, a Fatah nem zárja ki a fegyveres ellenállás lehetőségét, a Hamász pedig gyakran él erőszakmentes eszközökkel is. Ha a palesztin lakosság céljait individuális szinten vizsgáljuk, láthatjuk, hogy leginkább a tenni akarás dominál, ami irányulhat arra, hogy az egyén maga próbál nyomást gyakorolni Izraelre, mivel úgy érzi, hogy a vezető személyek nem képesek hatékonyan fellépni az elnyomó hatalommal szemben. Összességében látható, hogy a népi ellenállás, legyen az békés vagy fegyveres, kormányzati stratégia vagy nemzeti megmozdulás, komplex célrendszerrel rendelkezik, amelyben vannak természetesen egymásnak ellentmondó elemek is, attól függően, hogy mely szereplő céljairól beszélünk. Ebből fakad az ellenállás pontos meghatározásának nehézsége is, hiszen ugyanazt a koncepciót a különböző szereplők más és más tartalommal töltik meg.

Összegzés

A palesztinok által gyakorolt népi ellenállás a palesztin–izraeli konfliktus szerves részét képezi, és talán kijelenthető, hogy az izraeli telepespolitika mellett (hiszen a kettő gyakorlatilag egymás következménye) az egyik legnagyobb akadály a két fél közötti helyzet stabilizálásának és a megegyezésnek. A népi ellenállás a jelenlegi helyzetben

⁴² TAHHAN 2017.

⁴³ *Profile: Fatah Palestinian movement* 2011.

⁴⁴ KIS-BENEDEK 2005, 59–74.

egyszerre értelmezhető nemzeti ellenállási mozgalomként, fegyveres ellenállásként, valamint egy olyan Izrael-ellenes kampányként, amelyet a palesztin vezető tisztségviselők annak érdekében folytatnak, hogy a lakosságot minél inkább Izrael ellen hangolják, valamint ösztönözzék az izraeli elnyomás és terjeszkedés elleni fellépésre.

Jelenleg egy olyan tudatos Izrael-ellenes kommunikáció látható, amelynek terjesztését a kormányzati kontroll alatt álló média és a 21. század infokommunikációs vívmányainak rohamos terjedése segíti elő. Az ellenállás tekintetében számos kérdés felmerül a szakértők körében. A második intifáda kapcsán megoszlanak a vélemények, hogy a felkelésnek valóban vége lett-e, vagy csak vesztett intenzitásából, és a mai napig tart, hiszen a kétezres évek második felétől sem szűntek meg a palesztinok által elkövetett támadások. Az izraeli álláspont szerint 2015 szeptembere óta egy új terrorhullám tart, amelynek legdominánsabb szereplői azok a magányos elkövetők, akik a palesztin médiában látott ellenséges tartalmak hatására követik el merényleteiket.

2015 szeptembere óta hullámzó intenzitással, de folyamatosan történtek palesztin erőszakos cselekmények. Annak ellenére, hogy 2017 decemberében Trump Jeruzsálemmel kapcsolatos nyilatkozatának következtében nagymértékben megnövekedett az erőszakos incidensek száma, a decembert követő január és február hónapokban mégis az előző hónapokhoz hasonló mennyiségű támadással találkozhatunk. 2017 decemberéhez hasonló kiugrás történt 2018 májusában is, hiszen a *nakba*, vagyis nemzeti gyásznapi közeledtével, valamint az Izraelbe akkreditált amerikai nagykövetség Jeruzsálemben történő hivatalos áthelyezésével a márciusban megkezdődött palesztin tüntetэшullám elérte a tetőfokát.⁴⁵ Véleményem szerint ma már nem intifádák lehetséges kitöréséről van szó, hanem egy folyamatos terrorfenyegetettségéről, amely a különböző belső és külső ingerek hatására időszakosan eszkalálódik.

Az izraeli külügyminisztérium által közölt adatok alapján 2015 októbere óta 77 izraeli állampolgár vesztette életét, 1195 pedig súlyosan megsérült a palesztin terrortámadások során. A támadások magukban foglalnak 203 sikeres és 149 megkísérelt késseléses támadást, 223 lövöldözést, 73 gázolós merényletet, valami 333 olyan támadást, amely során házi készítésű robbanószert alkalmaztak az elkövetők. A nyilvántartások alapján a Gázai övezet irányából 1224 rakétát lőttek ki.⁴⁶

Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2018 májusában vizsgálóbizottságot állított fel az izraeli túlkapások kivizsgálása érdekében. A tanács 2019 februárjában hozta nyilvánosságra riportját, amely szerint 2018. március 30. és december 31. között – kizárólag a tüntetések helyszínén és alkalmával – az izraeli biztonsági erők által használt éles lőszer 183 palesztin tüntető halálát okozta (köztük 31 gyermek). Az áldozatok közül 29 fő volt tagja valamely palesztin fegyveres szervezetnek. 6106 palesztin tüntető éles lőszer, 3098 pedig egyéb eszközök által sérült meg. Ezzel szemben a vizsgált időszak alatt a tüntetők 4 izraelit sebesítettek meg, a tüntetéseknek izraeli oldalon pedig halálos áldozata nem volt.⁴⁷

A palesztin–izraeli konfliktus tekintetében a hivatalosan előírányzott megoldási javaslat a kétállamos megoldás, amelyet nemcsak a nemzetközi közösség támogat;

⁴⁵ *Wave of terror 2015–2019* (2019).

⁴⁶ *Wave of terror 2015–2019* (2019).

⁴⁷ Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2019.

a szemben álló két fél is elismerte a javaslatot.⁴⁸ Azonban azt fontos kiemelni, hogy annak tekintetében, hogy ez milyen határok között valósulna meg, nincs egyetértés a két fél között. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az utóbbi években egyre növekvő számú izraeli telepek mára olyan mélyen belenyúlnak a palesztin területekbe, hogy ma már nemcsak a Ciszjordánia és a Gázai övezet közötti távolság, illetve a köztük szinte lehetetlen átjárás jelenti a legfőbb problémát, hanem a palesztin területekbe beékelődő telepek is. Továbbá a Hamász és a Fatah között húzódó, évtizedes ellenséges viszony, amelynek hatásait még most is érezhetjük, felveti egy egységes palesztin kormány megvalósításának kérdésességét. Izrael évek óta blokád alatt tartja a Gázai övezetet, intézkedéseket vezetett be a személyek ki- és belépése, valamint a termékek szállításának szigorítása érdekében. A szigorítások 2015 óta gyakorlatilag ellehetetlenítették az átjárást a területek között, Gáza GDP-jét a felére csökkentették, valamint 54%-os munkanélküliséget idéztek elő.⁴⁹

Barack Obama hivatali ideje végére teljesen elhidegült az Egyesült Államok és Izrael kapcsolata, így Izrael reménykedve várta Donald Trump beiktatását. A 2016-os amerikai elnökválasztási kampány során Trump „a Közel-Kelet egyetlen igazi demokráciájaként” hivatkozott Izraelre, valamint kampányígéretként fogalmazta meg egy közel-keleti béketerv kidolgozását. Jeruzsálemmel kapcsolatban tett 2017-es nyilatkozatát követően Mahmúd Abbász egyértelműen kijelentette, hogy az Egyesült Államok, mint közvetítő a két nép közötti tárgyalások során, hitelét veszítette, így kérdésessé vált a Trump-adminisztráció békefolyamatban betöltött szerepe. A nemzetközi közösségen belül is egyre élesebb ellentétek alakulnak ki, hiszen az Egyesült Államok és az ENSZ álláspontja egyre messzebb kerül egymástól. Trumpnak köszönhetően két tábor rajzolódott ki: Izrael és az Egyesült Államok, valamint a velük szembe helyezkedő nagyhatalmak, akik nem támogatják (ennyire nyilvánosan) Jeruzsálem izraeli fővárossá tételét. Elnöksége kezdetén úgy tűnt, Trump a béketárgyalást üzleti szempontból fogja megközelíteni, amelyben az *adok-kapok-elmélet* dominál. Amellett, hogy Trump egyoldalúan eldöntötte Jeruzsálem kérdését, hozzátette, hogy nemcsak a palesztin oldal fog „megfizetni”⁵⁰ a békéért, hanem Izraelnek is le kell mondania bizonyos dolgokról.⁵¹ Ugyanakkor két év elteltével még mindig nem egyértelmű, hogy Izrael számára milyen lemondásokkal fog járni a béke megkötése, hiszen amellett, hogy az említett béketerv kidolgozása még mindig folyamatban van, Trump több palesztinellenes intézkedést is bevezetett, amelyek fokozzák a palesztin vezetés Egyesült Államok iránti ellenszenvét.⁵² Összességében kijelenthető, hogy a szemben álló felek akarathiánya, az amerikai–palesztin kapcsolatok drasztikus megromlása, valamint a nemzetközi közösség által tanúsított tehetetlenség teljesen aláássa a béke megkötésének lehetőségét a Szentföldön.

⁴⁸ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának 242. számú határozata.

⁴⁹ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának 242. számú határozata.

⁵⁰ Trump: *Israel will pay 'higher price' in peace talks after embassy move* 2018.

⁵¹ Trump: *Israel will pay 'higher price' in peace talks after embassy move* 2018.

⁵² HOLMES 2019.

Felhasznált irodalom

- ABU-AMR, Ziad (1995): The Significance of Jerusalem. A Muslim Perspective. *Palestine-Israel Journal of Politics Economics and Culture*, Vol. 2. No. 2. Elérhető: www.pij.org/details.php?id=646 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- American Friends Service Committee: Popular Resistance in Palestine. Elérhető: www.afsc.org/resource/popular-resistance-palestine (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának 2334. számú határozata. Elérhető: www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának 242. számú határozata. Elérhető: www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20S%20RES%20242.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének 181. számú határozata. Elérhető: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (2019): *Report of the independent international commission of inquiry on the protests in the Occupied Palestinian Territory*. 02. 25. Elérhető: www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/ColOPT/A_HRC_40_74.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BEAUMONT, Peter (2016): US abstention allows UN to demand end to Israeli settlements. *The Guardian*, 12. 23. Elérhető: www.theguardian.com/world/2016/dec/23/us-abstention-allows-un-to-demand-end-to-israeli-settlements (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- B'Tselem (2002): *Land Grab: Israel's Settlement Policy in the West Bank*. Elérhető: www.btselem.org/publications/summaries/200205_land_grab (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- DIÓSZEGI István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István szerk. (1997): *20. századi egyetemes történet 1945–1995*. Budapest, Korona Kiadó. 301–338.
- FERZIGER, Jonathan (2018): Why Palestinians Demand a 'Right of Return' to Israel, *Bloomberg*, 05. 14. Elérhető: www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-14/why-palestinians-demand-a-right-of-return-to-israel-quicktake (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Full text of Trump's speech recognizing Jerusalem as capital of Israel (2017). *The Times of Israel*, 12. 06. Elérhető: www.timesofisrael.com/full-text-of-trumps-speech-recognizing-jerusalem-as-capital-of-israel/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GOLDSCHMIDT, Arthur (1997): *A Közel-Kelet rövid története*. Budapest, Maecenas Könyvek. 413–415.
- HELLER, Joseph (2006): Bernadotte's mission to Palestine (1948). *Middle Eastern Studies*, Vol. 20. No. 4. 224–232. Elérhető: www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263208408700608?journalCode=fmes20 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.) DOI: <https://doi.org/10.1080/00263208408700608>
- HOGG, Ian V. (1999): *Az izraeli hadigépezet*. Kaposvár, Holló és Társa Kiadó. 54–58.
- HOLMES, Oliver (2019): Why Trump's Middle East peace plan is just a sideshow. *The Guardian*, 01. 01. Elérhető: www.theguardian.com/us-news/2019/jan/01/

- [donald-trump-middle-east-peace-plan-israel-palestine](#) (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- HORVÁTH J. Csaba: *Az arab–izraeli háborúk tapasztalatai a haderőnemek és fegyvernemek alkalmazásának tükrében*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem. Elektronikus jegyzet. 5–9. Elérhető: www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/arab_izraeli_haboruk.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- HUGHES, Matthew (2017): Hat nap, amely megrázta a Közel-Keletet. *BBC History*, Vol. 7. No. 6. 70–75.
- Israel Ministry of Foreign Affairs (2019): *Wave of Terror 2015–2019*. Elérhető: <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Terrorism/Palestinian/Pages/Wave-of-terror-October-2015.aspx> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- JAD, Isaac (2017): Jewish Settlement in the Israeli Occupied State of Palestine Undermining Authentic Resolution of the Israeli Palestinian Conflict. *Palestine-Israel Journal*, Vol. 22. No. 2–3. Elérhető: www.pij.org/details.php?id=1782 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Jerusalem: Trump move prompts negative world reaction (2017). *BBC News*, 12. 07. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-42250340 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KIS-BENEDEK József (2005): *A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései*. Doktori értekezés. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- KIS-BENEDEK József (2005): A palesztin politika Arafat után. *Felderítő Szemle*, 4. évf. 1. sz. 59–74. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2005-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KIS-BENEDEK József (2002): A palesztin–izraeli konfliktus. *Felderítő Szemle*, 1. évf. 1. sz. 61–86.
- KISS J. László (2003): *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- LAPIDOTH, Ruth (2001): *Do Palestinian Refugees Have a Right to Return to Israel?* 01. 15. Elérhető: www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/do%20palestinian%20refugees%20have%20a%20right%20to%20return%20to.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- MORRIS, Loveday – EGLASH, Ruth (2017): Israeli jets hit Gaza following rocket fire, as protests surge in wake of Trump announcement. *The Washington Post*, 12. 08. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/palestinians-vent-their-fury-on-day-of-rage-against-trumps-jerusalem-move/2017/12/08/b89bed3a-db96-11e7-a241-0848315642d0_story.html?utm_term=.a5448e89c65f (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- NAGY Levente Balázs (2002): A második intifáda kitörése és első másfél éve. *Européer – Nemzetközi Kapcsolatok*. Elérhető: www.europeer.hu/tanulmany/nagy_masodikintifada2002.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- OMER-MAN, Michael (2011): The Accident That Sparked the Intifada. *The Jerusalem Post*, 12. 04. Elérhető: www.jpost.com/Features/In-Thespotlight/The-accident-that-sparked-an-Intifada (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- RASGON, Adam (2017): Hamas calls for a day of rage in support of hunger strikes. *The Jerusalem Post*, 05. 25. Elérhető: www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/

- Hammas-calls-for-day-of-rage-in-support-of-hunger-strikers-493917 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- PARAGI Beáta (2010): Az oslói békefolyamat és a palesztin autonómia kurdarcának okai. *Grotius* 5. Elérhető: www.grotius.hu/doc/pub/QRPRGR/2010_117_paragi_beata_az_osloi_bekefolyamat.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Peace Now (2019): *Population*. Elérhető: <http://peacenow.org.il/en/settlements-watch/settlements-data/population> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Profile: Fatah Palestinian movement (2011). *BBC News*, 06. 16. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-13338216 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SHARNOFF, Michael (2008): Palestinian 'Right to Return' Is Not 'Inalienable'. *Jewish Policy Center*, 10. 13. Elérhető: www.jewishpolicycenter.org/2008/10/13/palestinian-right-of-return-is-not-inalienable/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SCHWEITZER András (2006): *Az átalakuló Izrael. Palesztina-konfliktus és a Jeruzsálem-kérdés*. PhD-disszertáció. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem. Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/138/1/schweitzer_andras.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SCHWEITZER András (2003): Jeruzsálem nemzetközi jogi státusa. Politikai dokumentumok és értelmezések. *Külügyi Szemle*, 2. évf. 1. sz. 62–79. Elérhető: http://kki.hu/assets/upload/KULUGY_KulugyiSzemle_2003__1schweitzer.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- TAHHAN, Zena (2017): Palestinian prisoners launch mass hunger strike. *Al Jazeera*, 04. 17. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2017/04/palestinian-prisoners-launch-mass-hunger-strike-170416173501861.html (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (2017): *Palestinian Responses to Donald Trump's Declaration that the United States Recognizes Jerusalem as the Capital of Israel*. 12. 11. Elérhető: www.terrorism-info.org.il/en/palestinian-responses-donald-trumps-declaration-united-states-recognizes-jerusalem-capital-israel-updated-december-10-2017/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Three Palestinians reported killed in protests in Jerusalem, West Bank (2017). *The Times of Israel*, 07. 21. Elérhető: www.timesofisrael.com/palestinian-teen-reported-killed-as-protests-draw-to-a-close-in-jerusalem/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Trump: Israel will pay 'higher price' in peace talks after embassy move (2018). *The Times of Israel*, 08. 22. Elérhető: www.timesofisrael.com/trump-israel-will-pay-higher-price-in-peace-talks-after-embassy-move/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

Bányász Péter¹

A közösségi média szerepe a választásokban

The Role of Social Media in Elections²

Az elmúlt években világszerte felértékelődött a közösségi média szerepe a választások során. A közösségi oldalakat nem csupán a civilek és a pártok kampánytanácsadói használják előszeretettel, hanem gyakran idegen államok nemzetbiztonsági szolgálatai is annak érdekében, hogy egy politikai választás előtt álló nemzet döntéshozatalát számukra kedvező irányba tereljék. Jelen tanulmány a közösségi média választásokban betöltött szerepét vizsgálja, elsősorban a 2016-os brexit-népszavazás és az amerikai elnökválasztás kontextusában, tudományometriai aspektusból.

Kulcsszavak: közösségi média, kampány, választás, brexit, Donald Trump, Hillary Clinton, Cambridge Analytica

The elections held in recent years have led to the appreciation of social media world-wide. Not only the parties' campaign-counsellors use the community sites with predilection, but also the civils, the national security services of foreign nations in the interest of altering the nations' decision-makers of the political election in their favour. This study examines the role played by social media in elections, primarily in the context of the 2016 BREXIT Voting and the American presidential election from a scientometric aspect.

Keywords: social media, campaign, election, BREXIT, Donald Trump, Hillary Clinton, Cambridge Analytica

¹ Bányász Péter tanársegéd, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar, Elektronikus Közszerológati Intézet. ORCID-azonosító: 0000-0002-7308-9304.

² A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítósámú, „A jó kormányzást megalapozó közszerológati-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projektben működtetett Concha Gyözö Doktor Program keretében, a Nemzeti Közszerológati Egyetem felkérésére készült.

Bevezetés

A közösségi média választásokban betöltött szerepét a politikusok és kampánytanácsadók korán felfedezték. Barack Obama 2008-as elnöki kampányát nagymértékben a közösségi oldalakra optimalizálta, politikai elemzők a kampány sikerességét és Obama elnöknek történő megválasztását gyakran a tudatos közösségi média kampánysikereként értékelték.³ A kétezres évek közepén azonban még korlátozott volt a közösségi oldalak hatása napjainkhoz képest, akkor alapvetően a mozgósítás egy rendkívül költséghatékony eszközeként tekintettek rá, a politikai üzenetek célcsoportokhoz történő eljuttatása is kezdetleges volt.

A közösségi oldalak evolúciója azonban az üzenetek egyre hatékonyabb célzását tette lehetővé, amely így már nem csupán csoportszintre, de az egyénekre lebontva is lehetővé teszi a minél pontosabb üzenet megjelenítését. Mindez továbbra is költséghatékonyan végezhető, ráadásul egyéb, kibertérben folytatott műveletekkel ötvözve szélsőséges esetben komplex kibertámadás részesei is lehetnek,⁴ ahogy ezt a 2016-os brit és amerikai választások is igazolják.

Tanulmányomban a közösségi média választásokban betöltött szerepét vizsgálom részben tudományometriai megközelítésből, részben esettanulmányok felidézésével.

Módszertan

A tanulmányom alapja a Scopus adatbázis segítségével végzett kulcsszóanalízis. A 2004-ben alapított Scopus a lektorált szakirodalom legnagyobb absztrakt és citátum-adatbázisa, amely több tízezer folyóirat, könyvsorozat, konferenciakiadvány elemzését teszi lehetővé. A Scopust felhasználva különböző kulcsszavak alapján építettem adatbázist. Ennek első lépéseként megvizsgáltam, hogy a közösségi média és az általam választott egyéb keresőkifejezésre milyen találati listát kapok. A keresés minden olyan tudományos közleményre vonatkozott, amelynek a címében, absztraktjában vagy a kulcsszavai között megjelentek a közösségi média és a hozzá kapcsolódó keresőkifejezések. A Scopus, a Google-keresésekhez hasonlóan, több kulcsszó alapján csak abban az esetben értelmezi a szavak közötti kapcsolatot, amennyiben azok idézőjel között szerepelnek, ellenkező esetben minden olyan találatot megjelenít, amelyekben vagy a közösségi, vagy a média, vagy a politikai és kampányszavak megtalálhatók. A keresést én ezzel a szűkítéssel végeztem. A találatok egyaránt tartalmaztak folyóiratokat, konferenciakiadványokat, könyveket és egyéb publikációs formákat.

Az ez alapján létrehozott adatbázisban megtisztítottam a szerzők által megadott kulcsszavakat. A kulcsszavak tisztítását a megfelelő csoportosítás érdekében szükséges elvégezni, ugyanis gyakran azonos kulcsszavak eltérő írásmóddal,⁵ többes számban vagy elírásként szerepelnek. A kulcsszavak elemzése világosan jelzi azokat a fontosabb kutatási területeket, amelyek a nemzetközi tudományos diskurzusban relevánsabbnak

³ Többek között lásd: BURJÁN 2010.

⁴ KOVÁCS–KRASZNAY 2017, 3–16.

⁵ Gyakori például a "kiberrel" kapcsolatos kulcsszavak eltérő használata: *cybersecurity*, *cyber security*, *cyber-security*, *Cyber Security*, *Cyber security*.

tekinthetők, ráadásul trendelemzés segítségével sokszor egy-egy téma felfutása is értelmezhetővé válik.⁶

A vizsgálatom az 1. számú táblázatban szereplő keresőkifejezésekre terjedt ki, és a Scopus adatbázisában 2018 júniusában szereplő tudományos közleményeket tükrözi.⁷

1. táblázat

Közösségi médiával és választásokkal kapcsolatos nemzetközi tudományos közlemények megoszlása (2018. június)

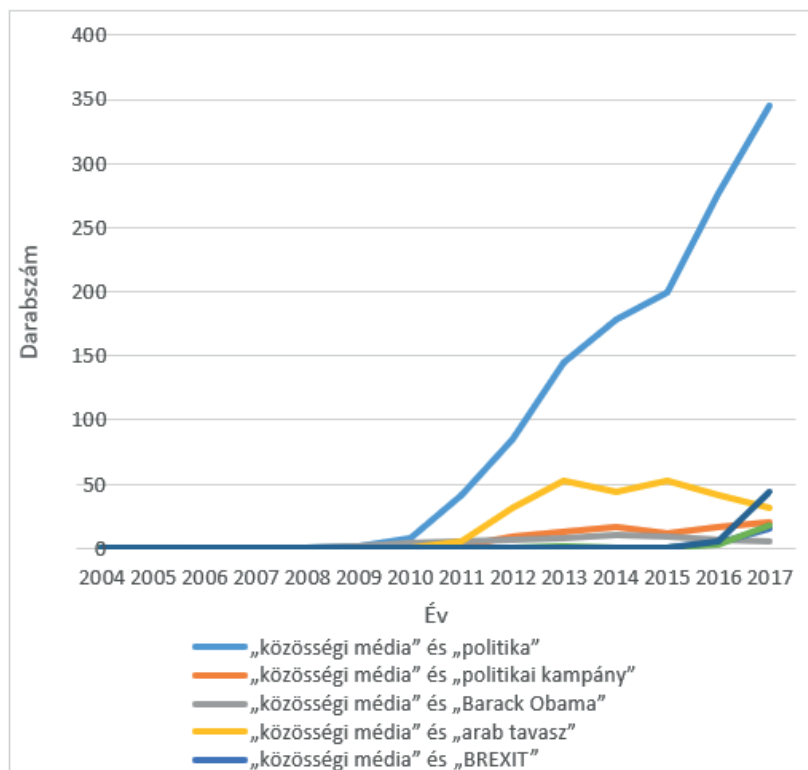
Keresőkifejezés	Keresőkifejezés magyarul	Dokumentum (darabszám)
„social media” and „politics”	„közösségi média” és „politika”	1461
„social media” and „political campaign”	„közösségi média” és „politikai kampány”	103
„social media” and „Barack Obama”	„közösségi média” és „Barack Obama”	60
„social media” and „arab spring”	„közösségi média” és „arab tavasz”	274
„social media” and „brexit”	„közösségi média” és „brexit”	35
„social media” and „Hillary Clinton”	„közösségi média” és „Hillary Clinton”	30
„social media” and „Donald Trump”	„közösségi média” és „Donald Trump”	74

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

Első lépésként egy általános megközelítést alkalmaztam. A közösségi média és a politika kapcsolatát vizsgáltam, majd ezt szűkítettem a politikai kampányok elemzésére. Ezt követően releváns eseteket választottam ki. Az 1. táblázatban látható az egyes specifikus témák népszerűsége, így például az arab tavasszal kapcsolatos kutatások többi témához képest kimutatható felülreprezentáltsága. Figyelembe véve, hogy az arab tavasz eseményei 2011-re vezethetők vissza, hatásai azonban mai napig globálisan relevánsnak tekinthetők, véleményem szerint nem indokolatlan annak ilyen arányú megjelenése a tudományos kutatásokban. Az egyes vizsgálati területek évenkénti megoszlása az 1. számú ábrán látható.

⁶ Erre talán a legjobb példa a „privacy”-vel, vagyis az adatvédelemmel kapcsolatos tudományos közlemények számának jelentős megnövekedése 2013, vagyis az Edward Snowden által nyilvánosságra hozott dokumentumok megjelenése után.

⁷ A specializált esetek kronologikusan szerepelnek a táblázatban.

1. ábra

Közösségi médiával és választásokkal kapcsolatos nemzetközi tudományos közlemények megoszlása évek szerint (2004–2017)

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

Esettanulmányok

Mielőtt rátérnénk a kulcsszóanalízis eredményeinek ismertetésére, röviden bemutatom azokat a főbb eseményeket, amelyek vizsgálataim tárgyát képezték. A tárgyalásra kerülő események megítélésem szerint fontos példáit képezik a közösségi média politikai döntéshozatalban betöltött szerepének.

Barack Obama

Barack Obama első elnöki kampánya nem nevezhető forradalminak, számos eleme a klasszikus kampányokra alapozott, azonban megtalálta annak módját, hogyan adaptálja azokat az internetre, a közösségi oldalakra. Obamának az előválasztási és választási kampányok során olyan problémákkal kellett megküzdenie, mint muszlim édesapja, afroamerikai származása vagy a szintén demokrata elnökjelölt Hillary Clinton nők körében való népszerűsége.

Obama elnöki kampányának két legfontosabb stratégiája David Axelrod és David Plouffe volt, akik sikerrel ültették át Obama kampányát web 2.0-s környezetbe. Az előválasztás során, amelyet a demokrata elnökjelöltség megszerzéséért folytattak, az elsődleges feladat a Hillary Clinton elleni kampány megszervezése volt, amelynek érdekében kiterjedt közösségimédia-kampányt folytattak. Ennek egyik magyarázata az is, hogy Obama különösen a fiatalok körében volt népszerű. Merkovity Norbert megállapítása szerint „Elsősorban a fiatalok körében vált divattá Barack Obama »barátjának«” lenni egy közösségi honlapon. A 2008. novemberi választások előtt a Facebook közösségi oldalon Obamának hárommillió ismerőse volt, 2009. január közepén 3,7 millió (a közösségi oldalnak valamennyivel több, mint 150 millió felhasználója van). Szintén 2009 januárjában, több mint egymillió támogatót tudhatott magáénak a Myspace közösségi oldalon. Mindezek mellett 13 millió Obama-támogató e-mail-címét gyűjtötték össze. Ezek tudatában nem csoda, ha a kampány során az Obama-csapat a hagyományos média helyett – annak rugalmatlan hírciklusait kikerülve – inkább az online hírszivárogtatás mellett döntött, amit vagy e-mailben, vagy sms-ben, vagy a YouTube videomegosztó közösségi honlapon tett közzé a jelölt, családtagja vagy kampánystábjának ismert embere.”⁸ A fiatalok a későbbiekben fontos aktivistái voltak az Obama-kampánynak mind önkéntesként, mind a politikai üzenetek továbbosztásában a közösségi oldalakon.⁹

Obama fontos újítása volt, hogy a közösségi oldalakat választotta hivatalos kommunikációjának fő színterévé, háttérbe szorítva a hagyományos médiát. Elnöki kampánya alatt például itt jelentette be Joe Biden alelnökjelöltségét. Fontos újításként értékelhetjük azt is, hogy az adománygyűjtést is kiemelten a közösségi oldalakon végezték. Az akkori kampányfinanszírozási szabályok az egyéni adakozóktól maximum 2300 dollár adományt tettek lehetővé. Obamáék ehelyett 100 dollárnál alacsonyabb összeget kértek támogatóiktól, azonban lehetőség szerint ezt többször.¹⁰

⁸ MERKOVITY 2009, 97–106.

⁹ Az ismertebb közösségi kampányok közé sorolhatjuk például: *Obama girl*, *Encyclopedia Baracktannica*. Utóbbi kezdeményezés egy vicces, önszerveződő kampány volt, amelynek során több mint 800, Obamához köthető fogalmat alkottak meg a közösségi oldalakon, mint például barackronizmus, obamazon, obamessias stb.

¹⁰ A kampány finanszírozásával kapcsolatban bővebben lásd: 2008 Presidential Election.

Arab tavasz

Az arab tavasz, bár nem klasszikus választási folyamatként értékelhető, azonban megítélésem szerint alátámasztja a közösségi média politikai mozgalmakban betöltött szerepét.¹¹ Mint az köztudott, 2010 év végén tüntetések kezdődtek Tunéziában, amiket közösségi oldalakon szerveztek az elsősorban városokban lakó fiatalok, de ez a térség többi országára is áterjedt. A kezdeti békés tüntetésekre a kormányok erőszakos választ adtak, azonban az ezekről készült képek, videók bejárták a közösségi oldalakat, bekerülve a globális mainstream médiába is, amely nemcsak a tüntetők elszántságát, de a nemzetközi közvélemény szimpátiáját is erősítette.

A mobiltelefon és internet elterjedése előtt is szerveztek az emberek politikai mozgalmakat, tüntetéseket, de a közösségi média új dimenziót nyitott meg, aminek oka az országok demográfiai adataiból kimutathatók, hiszen a régió egyik legerősebb feszültségforrását a fiatalok boldogulásának lehetőségeiből eredeztetik. Ezek a fiatalok pedig már készségi szinten használják az internetet. Ahogy Selján Péter tanulmányából kitűnik: „Tunéziában, ahol az átlag életkor 30 év, a 10 milliós lakosságnak közel 23%-a 14 éven aluli. Egyiptomban, ahol az átlag életkor 24 év, az ország 83 milliós lakosságának 33 százaléka fiatalabb 14 évesnél. A mobiltelefonok mindkét országban elterjedtek, Tunéziában minden 100 emberre jut 93 mobiltelefon előfizetés, míg Egyiptomban 100 emberből 67 rendelkezik mobiltelefonnal. Mindezek mellett ráadásul a kormány cenzúrázta a médiát, ami arra készítette az embereket, hogy az Interneten keresztül próbáljanak meg tájékozódni az eseményekről. Az Internethasználat szintén jelentős mindkét országban: Tunéziában a lakosság 25 százaléka, Egyiptomban pedig 10 százaléka használta már az Internetet. Az Internethasználóknak ráadásul több mint a fele 34 évesnél fiatalabb.”¹²

A nemzetközi közvélemény figyelme és az ezzel kapcsolatos felháborodás több ország életében hozott változásokat. Egyiptomban például az USA-kormányzat által támogatott Mubarak végül az amerikaiak közrejátszásának hatására mondott le.

Brexit

Nagy-Britannia és az Európai Unió kapcsolatát a *különütasság* jellemezte. Már az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozás is körülményes volt, de a tagság évtizedei is sajátosan teltek. Az Európai Unióból való kiválás rendre felmerült a britek esetében, erről végül 2016 nyarán népszavazást is tartottak, amit a *British* és az *exit* szavak összevonásából brexitként nevesített a közélet. A népszavazáson végül kis többséggel a válaszadók 51,9 százaléka a kilépés mellett tette le voksát.

Theresa May brit miniszterelnök 2017 novemberében vádolta meg Oroszországot azzal, hogy aktív lélektani műveleteket folytattak a kilépéspártiak mellett a közösségi médiában alkalmazott álhírekkel, illetve anyagi támogatásban is részesítették

¹¹ KHONDKER 2015, 798–804.; SPIER 2017, 33–51.

¹² SELJÁN 2011.

a kilépéspártiakat.¹³ Nyugati politikusok részéről rendszeresen éri az a vád Oroszországot, hogy lélektani műveleteivel komoly hatást gyakorol az európai migrációs válság kezelésére. A RAND Corporation az orosz propaganda sikerét négy tényezőre vezeti vissza:¹⁴

- számos csatornán közvetítik;
- gyors, ismétlődő formában terjesztik;
- hiányzik belőle az objektivitás;
- nem következetes.

A politikai döntéshozatal befolyásolásának egyik legfontosabb eszköze a közösségi médiában az álhírek terjesztése, aminek sikerességét az úgynevezett *post-truth-jelenséggel* írják le.¹⁵ A fogalom egy olyan helyzetet ír le, amikor a közvéleményre nem a tények, hanem az érzelmek, a meggyőződésen alapuló hitek hatnak. Álhírek alatt azokat a híreket értjük, amelyek kitaláción alapulnak, tények nem támasztják alá azokat. Az álhíreknek azonban széles spektrumát különböztethetjük meg. Melissa Zimdars gyűjteményét alapul véve az alábbi kategóriákat azonosíthatjuk:¹⁶

- álhírek;
- elfogult hírek: a megjelenő hírek egy bizonyos politikai oldal, ideológia mellett súlyosan torzított formában, egyoldalúan jelennek meg;
- áltudományos hírek: tudományosan nem alátámasztott, súlyosabb esetben a tudományos eredményeknek ellentmondó hírek, például az oltásellenességgel kapcsolatos hírek;
- összeesküvés-elméletek;
- szatirikus hírek: olyan humorosan megírt hírek, amelyek bár álhírek, céljuk azonban a szórakoztatás;
- kattintásvadász hírek: olyan hírek, amelyek mind címükben, mind tartalmukban félrevezetőek, céljuk, hogy minél többen kattintsanak az oldalra, hogy ily módon növeljék a reklámbevételeket.

Az egyes kategóriákat a politikai döntéshozatal befolyásolására is használják, hiszen a kitűzött célt nemcsak akkor lehet elérni, ha az olvasók igaznak tekintenek egy hírt, hanem akkor is, ha más jellegű hírekkel bizonytalanságot keltenek, a hivatalosnak tekinthető híreket megkérdőjelezzik.

Több kutatás mutatta ki, hogy a brexitet (de az amerikai elnökválasztást is) megelőző napokban orosz Twitter-fiókok különböző információkkal és álhírekkel igyekeztek társadalmi feszültségeket kelteni, alapvetően a bevándorlásellenességet felhasználva.

A kilépéspártiak kampányát a Cambridge Analytica nevű bigdata-elemző cég is segítette.¹⁷ A 2012-ben megalapított Cambridge Analytica „viselkedésalapú kommunikációs kampánytanácsadóként” hirdette szolgáltatásait, amelynek alapját Aleksandr Kogan, a Cambridge-i Egyetem kutatójának munkássága jelentette. Kogan megalkotta a *This is your digital life* (vagyis *Ez a digitális életed*) nevet viselő Facebook-alkalmazását,

¹³ MASON 2017.

¹⁴ PAUL–MATTHEWS 2016.

¹⁵ LEWANDOWSKY et al. 2017, 353–369.

¹⁶ ZIMDARS 2016.

¹⁷ Lásd: The Guardian: The Cambridge Analytica Files.

amely egy személyiségteszt volt. A Facebook akkori adatvédelmi gyakorlata lehetővé tette az ilyen alkalmazások fejlesztését, azonban meghatározta, kik férhetnek hozzá az így gyűjtött adatokhoz. Az alkalmazás tudatta a felhasználókkal, hogy adatokat gyűjtenek róluk, a kitöltésért még fizetett is. Végül körülbelül 270 ezer felhasználó töltötte ki a személyiségtesztet, de az alkalmazás nemcsak a kitöltő adatait gyűjtötte, hanem az ismerőseinek adataihoz is ugyanúgy hozzáfért.¹⁸ Pontosan nem tudjuk, összesen hány felhasználó adatait gyűjtötte össze az alkalmazás, ugyanis a fokozatosan napvilágra kerülő információk hatására egyre bővült ennek a száma, a kezdeti 50 millióról először 87 millióra. Brittany Kaiser, a Cambridge Analytica egykori vezetője a brit parlament bizottsági meghallgatásán azonban azt a vallomást tette, hogy ennél jelentősen több lehet az adatvédelmi botrányban érintett felhasználók száma. A meghallgatáson Kaiser egyebek mellett arról is beszélt, hogy „Az adatvédelem (privacy) mítosszá vált, az emberek viselkedésének a nyomon követése pedig mára a közösségi média, sőt magának az internetnek a lényegi része”, valamint „a kormányok, magánvállalatok és gazdag személyeknek régóta megvan a lehetősége, hogy megvásárolják, birtokolják és összegyűjtsék az adatainkat. Az elmúlt évtized féktelen növekedést hozott az adatgyűjtésben és modellkészítésben, a termékek, szolgáltatások és politikai ideológiák egyénekre targetált eladásában.”¹⁹

2015-ben a Facebook felfedezte, hogy Kogan harmadik fél részére továbbadta az általa gyűjtött adatokat, ekkor eltávolította az alkalmazást az oldalról, valamint kötelezte Kogant, hogy a begyűjtött adatokat semmisítse meg. A Facebookot ért vádak elsősorban arra vonatkoznak, hogy elhallgatta az esetet 2015-ben, és nem tájékoztatta a felhasználókat, hogy az adataikat nem jogszerűen kezelik. Természetesen a Facebook hirdetési rendszere már ekkor célzott hirdetéseket forgalmazott, ami alapján a hirdető meghatározta, milyen célcsoportoknak kívánja megjeleníteni hirdetéseit (például 19–25 év közötti, budapesti, felsőfokú intézménybe járó fiatalok, akik egyebek mellett kedvelnek bizonyos típusú oldalakat). A minőségi ugrást az jelenti, amikor az adatokból nem csupán a személyiségünket képesek leképezni, hanem egyes, jövőbeli viselkedésmintáinkra is képesek következtetéseket levonni. Az Aleksandr Kogan által kidolgozott személyiségteszt az úgynevezett *Big Five-személyiségmodellen* alapult, amely szerint bizonyos jellemzők alapján, faktoranalízis segítségével öt különböző faktorcsoportba sorolhatók az egyének: mint extraverzió, barátságosság, lelkiismeretesség, érzelmi stabilitás, kultúra/intellektus.²⁰ A Facebook-aktivitás és az egyén személyisége közötti kapcsolatról számos kutatás látott napvilágot, amelyek azt igazolták, hogy a *Big Five-személyiségmodell* alkalmazásával kimutatható az egyes lájkok személyiségünkkel összefüggő kapcsolata.²¹ Ha az adatok alapján sikerül megrajzolni az egyén profilját, akkor a targetálás segítségével pontosan olyan hirdetéseket lehet megjeleníteni a számára, amely nagyobb valószínűséggel segíti elő a hirdetésre való kattintást és a vásárlást. Ez az eljárás a választási kampányokban kiválóan működik. Amennyiben a felhasználót egy párt potenciális szavazójának értékel az algoritmus,

¹⁸ Meg kell jegyezni, ez a gyakorlat más alkalmazások esetében is jellemző. A témáról bővebben lásd: SYMEONIDIS et al. 2018, 179–208.

¹⁹ K.Á. 2018.

²⁰ WARREN 1963, 574–583.

²¹ HE et al. 2014, 69–78.

a személyiségének megfelelő hirdetést jelenít meg számára. Amennyiben neurotikus személyiségzavarra utaló személyiséget állapít meg a felhasználónál, olyan típusú tartalmakat jelenít meg, amelyek erőszakos cselekményekkel függenek össze, míg ha családcentrikus az egyén, akkor inkább a családi hagyományokkal, értékekkel összefüggő hirdetéseket lát.

A 2016-os amerikai elnökválasztás

A Cambridge Analytica igen komoly szerepet töltött be a 2016-os amerikai elnökválasztási kampányban is, ahol Donald Trump kampánycapata használta fel. Donald Trump sikerét számos tényező segítette elő, ezek között a közösségi média előkelő helyet tudhat magának. A korábbi esettanulmányokban leírtak közül számos hasonlóságot azonosíthatunk a Cambridge Analytica használatán kívül. Obamához hasonlóan Trump is a kisemberek támogatását tudhatta magáénak az intenzív közösségimédia-kampánya során, amelyben az egyik fő platform a Twitter volt.

A brexithez hasonlóan az álhírek rendkívül nagy szerepet játszottak a kampányban, amely mögött Oroszország befolyásolási szándékát az amerikai szövetségi szervek tényként értékelik. A Belbiztonsági Minisztérium és az FBI közös, JAR-16-20296A jelzésű elemzésükben konkrétan Oroszországot nevesítették már a jelentés címében is.²² Ahogy Kovács László és Krasznay Csaba megfogalmazza, „az amerikai védelmi szakterminológiában különleges szerepe van az úgynevezett attribution fogalmának, mely azt jelenti, hogy megalapozott gyanú alapján nevesítik az elkövetéssel vádolt országot. A jelentés ki is emeli, hogy korábban egyetlen ilyen dokumentum sem nevesített konkrét országot a kibertérben elkövetett tevékenységekért. Éppen ezért arra lehet következtetni, hogy mind a műszaki, mind a hírszerzési bizonyítékokat elégségesnek tartja az amerikai hírszerző közösség ahhoz, hogy az orosz kormányt és név szerint Vlagyimir Putyint nevezze meg felelősnek a kibertámadások elrendeléséért. Az attribution viszont mindig politikai döntés, ami jelzi, hogy Obama elnök döntött arról, hogy Oroszországot nevesíteni fogják.”²³

Az orosz beavatkozás sok szálon valósult meg a jelentés szerint, ebből e tanulmány keretében a WikiLeaks szerepét fontos kiemelni. Hillary Clinton e-mailjeinek feltörését és a megszerzett levelek WikiLeaksnek történő kiszivároztatását egy magát Guccifer 2.0-nak²⁴ nevező személy vállalta magára. Guccifer 2.0 magát román állampolgárnak adta ki, de számos jel utalt arra, hogy valójában a Fancy Bear²⁵ által kreált legenda volt. Julian Assange, a WikiLeaks vezetője, az oldal „arca” tagadta, hogy az általa nyilvánosságra hozott adatok Oroszországból kerültek volna a birtokába, azonban ezt több dolog is cáfolta. A Clinton-e-mailekkel kapcsolatban egy másik botrány is kibontakozott, amikor a Facebookon nem lehetett megosztani azokat a WikiLeaksre

²² JAR-16-20296A. Grizzly Steppe – Russian Malicious Cyber Activity.

²³ KOVÁCS–KRASZNAY 2017, 1–11.

²⁴ A név utalás egy Guccifer nevű erdélyi magyar hackerre, Lázár Marcellre.

²⁵ A Fancy Bear hackercsoportot a már említett GRU-hoz kötik, ami nem összekeverendő a Cozy Bear nevű hackercsoporttal, utóbbiak ugyanis az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálathoz (FSZB), a KGB jogutódjához tartoznak. A Fancy Bear tehát katonai, a Cozy Bear pedig polgári kötődésű.

mutató hivatkozásokat, amelyek a Clinton-levelekre mutattak. A Facebook a botrány hatására azt nyilatkozta, csupán technikai probléma miatt történt mindez, de az eset megalapozta azokat a vádakát, amelyek szerint a Facebook jelentős támogatást nyújt a demokrata elnökjelöltnek. Mindezt erősítette a Facebook egykori dolgozóinak a vádja, amit végül a Facebook is kénytelen volt elismerni. Az eset lényege, hogy az Egyesült Államokban bevezették az úgynevezett trending topics, azaz *felkapott hírek* nevet viselő szolgáltatást, amelyben egy algoritmus válogatja össze a legtöbbet megosztott, ezáltal feltehetően releváns tartalmakat. Kiderült azonban, hogy ebbe gyakran beavatkoztak mesterségesen a Facebook dolgozói, és népszerű, ám a republikánus oldalhoz kapcsolódó híreket kivettek a trending topics közül, amiket alig vagy egyáltalán nem megosztott demokratákhoz kapcsolódó hírekre cseréltek, elősegítve ezzel a magasabb olvasói elérést. Az elnökválasztást követően rendszeresen vádolták a Facebookot, hogy megakadályozhatta volna az álhírek ilyen mértékű elterjedését, azonban a trending topics-ügy miatt nem mert beavatkozni az álhírek szűrésébe, ugyanis azok nagy többsége a republikánus kampányt segítette.

A Facebook 2017 szeptemberében elismerte, hogy 2015 júniusa és 2017 májusa között mintegy 470 feltehetően Oroszországból való, hamis profillal vagy oldallal bejelentkező felhasználó mintegy százezer dollárt költött közel hármezer hirdetés megjelentetésére.²⁶ A hirdetések nem csupán politikai tartalmúak voltak, és ahogy a brexit esetében a bevándorlóellenességre építő álhírek, tartalmak jelentek meg, úgy itt is a társadalmat megosztó kérdésekről szóltak (fegyvertartás, polgárjogi mozgalmak stb.). A Facebook belső vizsgálata azt is megállapította, hogy a közösségi oldalon 29 millió amerikai felhasználó került közvetlenül interakcióba a vonatkozó tartalmakkal, és összesen 126 millió amerikai felhasználóhoz jutottak így el a hirdetések, bejegyzések. Ezenfelül a Facebook 170 Oroszországhoz köthető Instagram-fiókot törölt, amelyek nagyjából 120 ezer témába vágó bejegyzést tettek közzé. De nemcsak a Facebook volt az egyetlen, amely fizetett hirdetések formájában segítette az orosz lélektani műveleteket. A Twitter 2752 Oroszországhoz köthető csatornát, illetve további 50 ezer automatikusan tweetelő álprofilot azonosított, amelyek összesen 1,4 millió bejegyzést tettek közzé a kampány során.²⁷ A Google is érintett volt ez ügyben, a YouTube-ra 1108 darab vonatkozó videót töltöttek föl, 43 órát kitevő tartalommal. Ezek terjesztését bizonyíthatóan 4700 dollárnyi hirdetéssel indították be.²⁸ Ezek a hirdetések azért voltak annyira sikeresek, mert a Cambridge Analytica képes volt az általa kidolgozott módszertannal a lehető legpontosabban célozni a felhasználókat.

Kutatások bizonyították, hogy a Facebook képes a választási részvételt befolyásolni.²⁹ A 2010 novemberében lezajlott amerikai választások alatt végzett az oldal egy olyan pszichológiai kísérletet, amelyben egy, a hírfolyamban elhelyezett *Szavaztam* gomb aktivizálásával a felhasználók jelezheték, hogy éltek a választójogukkal, és a profilképük mellett megjelent a *Szavaztam* felirat.³⁰ A vizsgálat célja az volt, hogy kiderüljön,

²⁶ STAMOS 2017.

²⁷ SWAINE 2018.

²⁸ TIMBERG–DWOSKIN 2017.

²⁹ ZITTRAIN 2014.

³⁰ Hasonlóra volt lehetőség a 2018. április 8-ai magyarországi országgyűlési választások alkalmával is.

kialakul-e egyfajta közösségi nyomás, hogy azok a felhasználók is elmenjenek szavazni, akik egyébként nem terveztek. A kutatás megerősítette annak a jelenségnek a létezését, hogy azok a felhasználók, akiknek a hírfolyamában megjelentek ezek a profilok, 0,39%-kal nagyobb arányban mentek el szavazni, mint a korábbi választások alkalmával. Ez összességében 340 ezerrel több szavazatot jelentett, ami az Amerikai Egyesült Államokban választásra jogosultak számához képest csekélynek tűnik, de figyelembe véve George W. Bush 2000-ben történt újraválasztását, ez a 340 ezer szavazó igenis jelentős lehet, hiszen Bush Floridában 537 szavazattal kapott többet, mint kihívója.

A befolyásolás egyéb lehetőségei

2011 februárjában egy tényfeltáró újság figyelt fel a US Air Force által kiírt pályázatra, amely egy online identitásmenedzselő szoftverre (a továbbiakban: OIMSZ) vonatkozott.³¹ Az OIMSZ egy olyan botnethálózat lett volna, amelyet a közösségi médiában létrehozott álprofilok segítségével a politikai döntéshozatal befolyásolására alkalmaztak volna. Értelemszerűen a szoftver meg kellett, hogy feleljen olyan kritériumoknak, mint például a geolokációs helymeghatározás kijátszása (virtuális magánhálózat, VPN segítségével), hiszen például egy Közel-Kelet ellen irányuló művelet esetén nem célszerű, ha a profilok helymeghatározása mondjuk Coloradóba, a US Air Force Akadémiájához vezet. A VPN mellett az álprofiloknak az adott célterületre testreszabott legendával is kellett rendelkezniük. Az OIMSZ-hez hasonló botnethálózatokat az elmúlt években vélelmezhetően több állam épített ki. Az e célra létrehozott botnetek különösen a Twitteren népszerűek.³² Játsszunk el a gondolattal, hogy ha a US Air Force által kiírt online identitásmenedzselő szoftver létezett volna az arab tavasz előtt, és egy ország saját érdekeinek megfelelően alkalmazta volna, hogy a térségben politikai változások menjenek végbe, akkor milyen forгатókönyvet lehetne megállapítani.

A botnethálózat megléte esetén az első lépés, hogy megvárjuk, míg tüntetések törnek ki, vagy szükség esetén megteremtjük a feltételeit egy olyan eseménynek, amire válaszul el lehet indítani a műveletet. A történelem bebizonyította, hogy az egyes hírszerző szervezetek nagyon kreatívak tudnak lenni, ha *black ops*-ról van szó.³³

Hogyan működik egy ilyen tiltakozás megszervezése? Először is kell valaki, aki létrehoz egy csoportot/rajongói oldalt/eseményt az adott témában. Esetünkben mondjuk egy tüntetést a korrupció ellen vagy a politikai szabadságjogok biztosítása érdekében. Ezt követően minél több emberhez kell eljuttatni az értesítést. Minél többen jelezték vissza a támogatást, annál nagyobb súlyt jelenthet. Nemcsak fel lehet mutatni ezt a bizonyos támogatottságot, hanem további konspirációs tevékenységgel szélesebb

³¹ WEBSTER 2011.

³² ABOKHODAIR et al. 2015, 839–851.

³³ A *black operation*, azaz *fekete művelet* alatt olyan eseményeket értünk, amelyek túllépnek a törvényesen végrehajtható műveletek keretén. Például amikor az amerikai ATF (Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms, azaz az alkohol- és dohánytermékek, illetve lőfegyverek forgalmával foglalkozó iroda, szövetségi rendőri szerv) a mexikói fegyvercsempész-útvonalak feltérképezése érdekében különböző csatornákon keresztül automata fegyvereket juttatott a drokartellek kezébe. Egy ilyen műveletről az esetek nagy részében természetesen csak akkor értesülünk, ha kudarcba fulladnak és botrány kerekedik belőle, mint ahogy a példaként említett esetben is történt.

publicitást lehet az adott agendának biztosítani. A botnethálózatok, a közösségi oldalakon fizetett hirdetések, az egyénre szabott targetálási lehetőségek, a *Bubble Filter-jelenség*³⁴ hatására nagy arányban lehet terjeszteni ezeket az eseményeket, híreket anélkül, hogy a valójában mögötte álló szervezet dekonspirálódna. Több állam működtet úgynevezett trollhadserégeket, amelyek feladata, hogy az adott tematika mentén meghatározott számú kommentet, bejegyzést hozzanak létre különböző profilok segítségével. Ez esetben Oroszországot,³⁵ Kínát³⁶ említik gyakran a hírekben, de vélelmezhetően sok más ország alkalmazza. Nagy-Britannia 2015-ben dandárszintű egységet hozott létre a közösségi médiából származó fenyegetések kezelésére.³⁷

Az elektronikus hagyományos média is előszeretettel hivatkozik a közösségi oldalakra, sokszor abból véve át a tudósításokhoz képeket, videókat, de akár kommenteket, tweeteket. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a közösségi oldalakon a kommunikáció *real time*, azaz azonnali időben folyik. Ezzel a képességgel az elektronikus híroldalak még csak-csak versenyezhetnek, de a hagyományos, papíralapon megjelenő sajtótermékeknek esélyük sincs. Ami a közösségi média erejét növeli, az a nagyszámú résztvevő, aki az események átélésekor elvben azonnal tudósítható.³⁸ Ha azonban nagyszámú mesterséges felhasználótömeaggel rendelkezünk, nem szükséges a véletlenre bízunk a támogatottság nagyságának bemutatását.

A Közel-Keleten végbement változások feltehetően nem hasonló módon szerveződtek meg, vagy ha volt is külső behatás, a műveleti tervezők vélhetően nem számoltak ekkora *spill-over hatással*, hiszen az események alapjaiban változtatták meg a nagyhatalmak térség irányában megmutatkozó érdekeit, érdekérvényesítő képességét, valamint a globális biztonságot, ami összességében esetünkben is a biztonság csökkenéséhez vezetett (például a szíriai polgárháború következtében az Európába irányuló menekültek). Azonban fontos látni, és a következő esettanulmányok is alátámasztják, hogy a politikai döntések befolyásolására számos eszköz áll rendelkezésre, amellyel az egyes államok és nemzetbiztonsági szolgálataik aktívan élnek.

³⁴ A Bubble Filter alatt azt értjük, amikor a felhasználót a közösségi oldalak algoritmusai egy olyan szűrt valóságban kezelik, amelynek során csupán a felhasználó által gyakran fogyasztott tartalmak jelennek meg. Amennyiben például csak egy politikai véleményt olvas, akkor az algoritmus kiszűr minden ellentétes politikai véleményt, így párhuzamos valóságokat alakítva ki a felhasználók körében.

³⁵ WALKER 2015.

³⁶ YANG 2017.

³⁷ MACASKILL 2015.

³⁸ Ahogy meg is tette ezt egy pakisztáni lakos, aki nem tudván a valós okot, de Twitteren élőben közzétette Oszama Bin Laden elfogására tett kísérletet.

Mit mutatnak a kulcsszavak?

Az egyes vizsgálati területek esetében előforduló kulcsszavak számát a 2. táblázat jelöli. A vizsgálati területek kulcsszóelemzéséből több érdekesség olvasható ki.

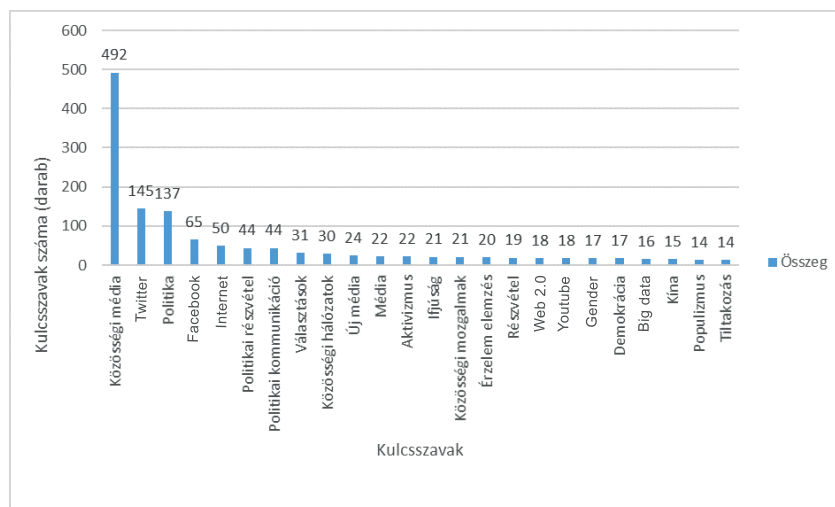
2. táblázat

A közösségi médiával és a választásokkal kapcsolatos nemzetközi tudományos közlemények kulcsszavai

Keresőkifejezés magyarul	Kulcsszavak (darabszám)
„közösségi média” és „politika”	5008
„közösségi média” és „politikai kampány”	442
„közösségi média” és „Barack Obama”	225
„közösségi média” és „arab tavasz”	1246
„közösségi média” és „brexit”	142
„közösségi média” és „Hillary Clinton”	140
„közösségi média” és „Donald Trump”	341

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

A 2. ábrán a „közösségi média” és a „politika” keresőkifejezésekkel kapcsolatos publikációk legnépszerűbb keresőkifejezéseit ábrázoltam.

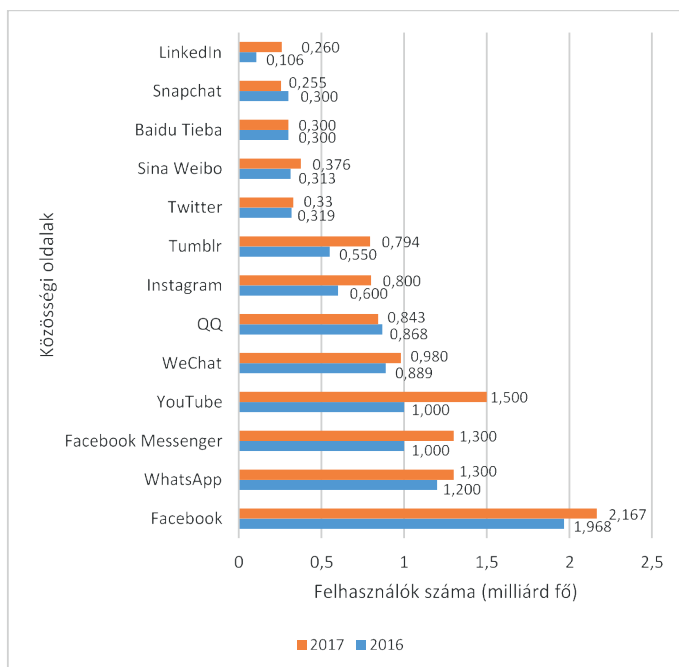

2. ábra

A „közösségi média” és a „politika” keresőkifejezésekkel kapcsolatos publikációk legnépszerűbb keresőkifejezése

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

A 2. ábrán szereplő kulcsszavak egyik legnagyobb érdekessége, hogy a Twitter 145 alkalommal szerepel, míg a Facebook csupán 65 alkalommal. Mint látni fogjuk, a többi vizsgált terület esetében is a Twitter lesz a gyakoribb a tudományos kutatások esetében. Figyelembe véve a globális trendeket (lásd: 3. ábra), mindez a Twitter jelentős felülreprezentáltságát jelenti, hiszen a Facebookot hatszor annyi felhasználó használja. Mindezt erősíti, hogy a Facebook tulajdonában levő Instagram, WhatsApp és Facebook Messenger is jelentősen meghaladja a Twitter használatát.

3. ábra
Közösségi oldalak használata globálisan (2016–2017)

Forrás: Statista alapján saját szerkesztés

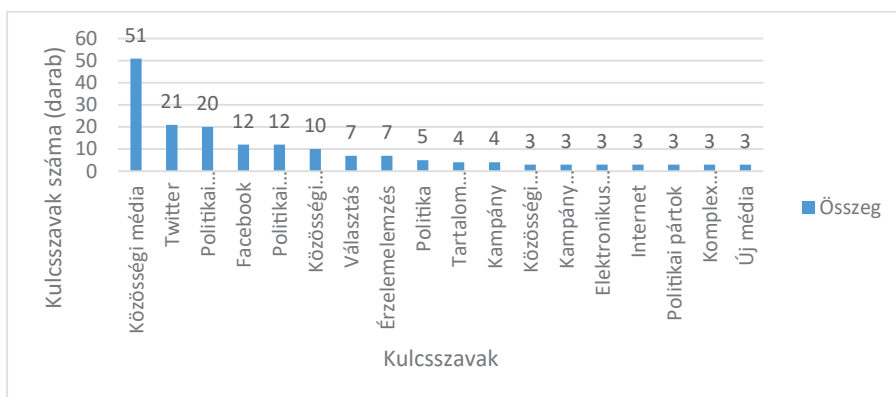
A Twitter népszerűsége az Amerikai Egyesült Államokban a világ más országaihoz képest hangsúlyosabb, ráadásul Donald Trump elnöksége a bel- és külpolitika releváns platformjává változtatta azáltal, hogy Trump elnök rendszeresen a Twitteren teszi közzé az általa megvalósítani kívánt politikai témákat.³⁹ Vélelmezhetően a Twitter felülreprezentáltságát az is indokolja tudományos kutatásokban, hogy kutathatóbb a nyilvános API-ja⁴⁰, mint a Facebooké, utóbbi oldal esetében rendkívül korlátozott a külső hozzáférések száma az adatbázisához.

³⁹ KREIS 2017, 607–618.

⁴⁰ Application Programming Interface, vagyis alkalmazásprogramozási felület egy program eljárásainak és azok használatának dokumentációja, amelyet egyéb programok felhasználhatnak. Nyilvános API segítségével úgy használhatók egy program szolgáltatásai, hogy nem szükséges ismerni annak belső működését.

A 2. ábrán szereplő kulcsszavak közül megítélésem szerint két fogalom magyarázatot igényel. A cégek, magánszemélyek, intelligens hálózatok által napi szinten előállított nagy mennyiségű adatot nevezük *big datának*, ami azonban strukturálatlan adathalmaz is egyben.⁴¹ Ezeknek az adatoknak a strukturált feldolgozása és elemzése nagy hasznot jelent a cégek és ügyfeleik számára,⁴² de nem lehet megkerülni a közszférában sem.⁴³ A strukturált feldolgozás egyik aspektusát az *érzelelemzés* jelenti, ami a felhasználó által létrehozott adatok, szövegek, vélemények, szubjektív megnyilvánulások gépi elemzését végző bányászata (user generated content mining).⁴⁴ Akárcsak a Twitter, úgy az érzelelemzés is népszerű kulcsszó a többi vizsgálati területen is.

Szűkítve a vizsgálatot, a 4. ábrán a „közösségi média” és „politikai kampány” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai láthatók.

4. ábra

A „közösségi média” és „politikai kampány” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

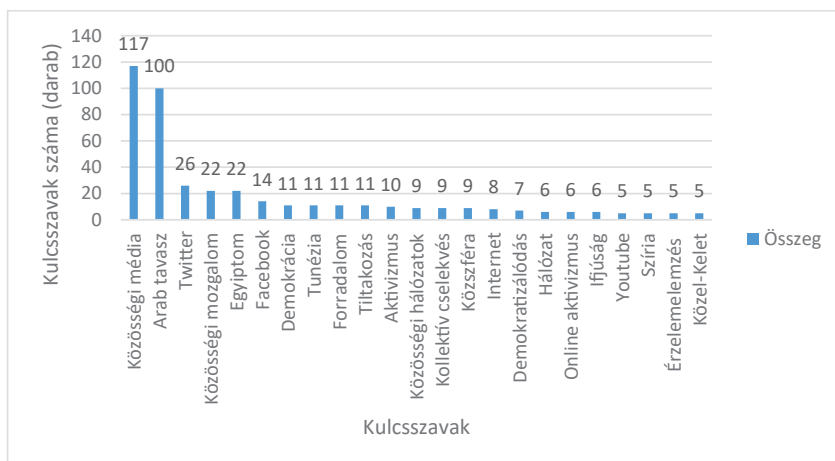
⁴¹ CHEN et al. 2014, 71–209.

⁴² CHEN 2012, 1165–1188.

⁴³ RAJNAI–NYIKES 2015, 103–118.

⁴⁴ PANG–LEE 2008, 1–135.

Az arab tavasz legnépszerűbb kulcsszavait az 5. ábrán tüntettem fel.

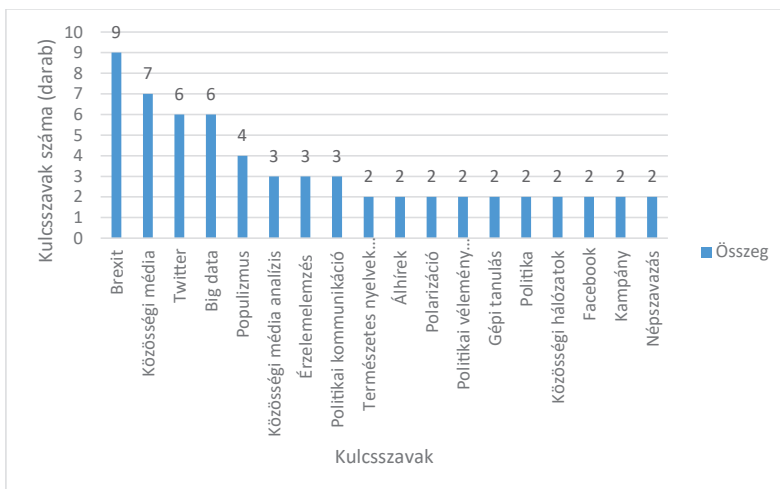

5. ábra

A „közösségi média” és az „arab tavasz” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

A 6. ábráról a brexit főbb kulcsszavait olvashatjuk le.

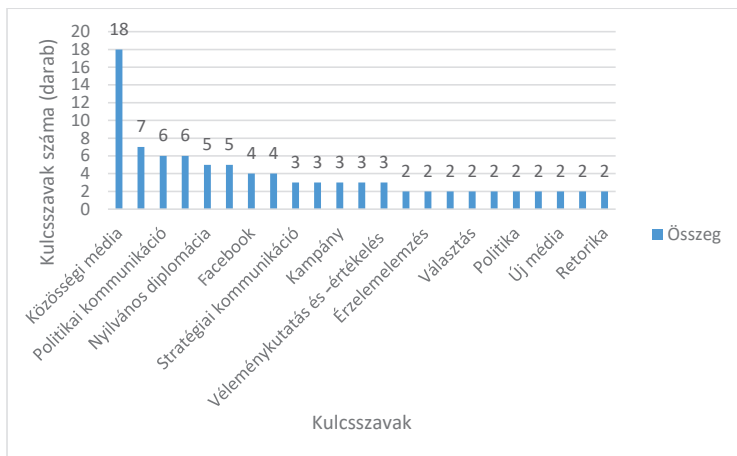

6. ábra

A „közösségi média” és az „arab tavasz” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

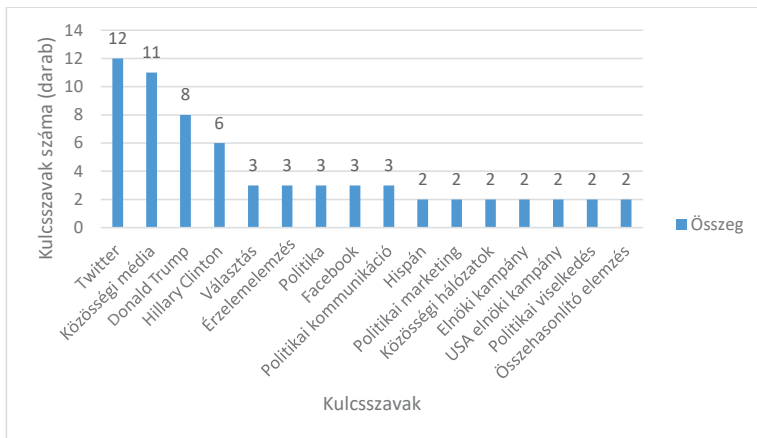
Az 7. ábrán Barack Obamára, a 8. ábrán Hillary Clintonra, a 9. ábrán pedig Donald Trumpra szűkítve jelenítettem meg a főbb kulcsszavakat. A három ábra összehasonlítása alapján látható, hogy a három politikushoz társított politikai nézet esetében mennyire látszódik az általuk vallott politikai irányvonal (például míg Hillary Clinton esetében megjelenik a „hispan” kulcsszó, ami a szavazóbázisának egy fontos aspektusa, addig Donald Trumpnál már inkább az „identitás”, a „populizmus”, a „faj” a fontosabb).

7. ábra

A „községi média” és „Barack Obama” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

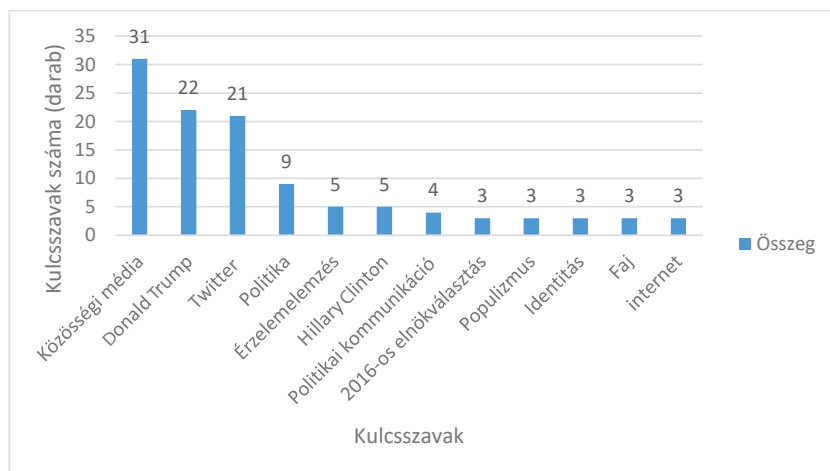
Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

8. ábra

A „községi média” és „Hillary Clinton” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

9. ábra

A „közösségi média” és „Donald Trump” keresőkifejezések legnépszerűbb kulcsszavai

Forrás: Scopus alapján saját szerkesztés

Összegzés

Tanulmányomban a közösségi média választásokban betöltött szerepét vizsgáltam. Tudománymetriai elemzésem során azonosítottam azokat a fontosabb területeket, amelyek a témával kapcsolatos, releváns nemzetközi szakirodalomban megjelennek. Ezek azért is fontosak lehetnek, mert a nemzetközi trendek sajnos csupán pár éves csúszással jelennek meg a magyarországi tudományos kutatásokban, így alapot adhatnak a téma további kutatását illetően.

Esettanulmányok segítségével bemutattam azokat a fontosabb, választásokhoz kapcsolódó eseményeket, amelyekben a közösségi média jelentős szerepet töltött be. Terjedelmi okokból nem foglalkozhattam azokkal a kérdésekkel, hogy hogyan, mily módon védekezhetünk az olyan fenyegetettségek ellen, mint az álhírek terjedése, az adatbiztonság növelése, az államok szabályozó szerepe. Ezek megválaszolása egy önálló tanulmány részét képezhetné. De még abban az esetben sem lehetne olyan megoldási javaslatokat megfogalmazni, amelyek kezelhetnék a kérdést. Azok az eszközök, eljárások, amelyeket tanulmányomban vizsgáltam, vélhetően a jövőben szofisztikáltabb módon és egyre hangsúlyosabban jelennek meg.

Felhasznált irodalom

- 2008 Presidential Election (2008). *OpenSecrets*. Elérhető: www.opensecrets.org/pres08/index.php?cycle=2008 (A letöltés dátuma: 2019. 03. 21.)
- ABOKHODAIR, Norah – YOO, Daisy – McDONALD, David W. (2015): Dissecting a Social Botnet: Growth, Content and Influence in Twitter. In *CSCW 2015: Proceedings of the 2015 ACM International Conference on Computer-Supported Cooperative Work and Social Computing*. 839–851. DOI: <https://doi.org/10.1145/2675133.2675208>
- CHEN, Hsinchun – CHIANG, Roger H. L. – STOREY, Veda C. (2012): Business Intelligence And Analytics: From Big Data To Big Impact. *MIS Quarterly*, Vol. 36. No. 4. 1165–1188. DOI: <https://doi.org/10.2307/41703503>
- CHEN, Min – MAO, Shiwen – LIO, Yunhao (2014): Big Data. A Survey. *Mobile Networks and Applications*, Vol. 19. No. 2. 71–209. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11036-013-0489-0>
- HE, Qiwei – GLAS, Cees A. W. – KOSINKI, Michal – STILLWELL, David J. – VELDKAMP, Bernard P. (2014): Predicting Self-Monitoring Skills Using Textual Posts on Facebook. *Computers in Human Behavior*, Vol. 33. April. 69–78. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.12.026>
- K.Á. (2018): A fél világról gyűjthetett törvénytelenül adatokat a Facebook. *Index*, 04. 17. Elérhető: https://index.hu/tech/2018/04/17/a_fel_vilagrol_torvenytelen_adatokat_gyujthetett_a_facebook/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KHONDKER, Habibul H. (2015): New Media, Political Mobilization, and the Arab Spring. In WRIGHT, James D. ed: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 798–804. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.64135-1>
- KOVÁCS László – KRASZNAY Csaba (2017): „Mert övék a hatalom”. Az internet politikát (is) befolyásoló hatása a 2016-os amerikai elnökválasztás során. *SVKK elemzések*, 9. sz. 1–11.
- KOVÁCS László – KRASZNAY Csaba (2017): Digitális Mohács 2.0: Kibertámadások és kibervédelem a szakértők szerint. *Nemzet és Biztonság*, 10. évf. 1. sz. 3–16.
- KREIS, Ramona (2017): The “Tweet Politics” of President Trump. *Journal of Language and Politics*, Vol. 16. No. 4. 607–618. DOI: <https://doi.org/10.1075/jlp.17032.kre>
- LEWANDOWSKY, Stephan – ECKER, Ullrich K. H. – COOK, John (2017): Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, Vol. 6. No. 4. 353–369. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
- MACASKILL, Ewen (2015): British army creates team of Facebook warriors. *The Guardian*, 01. 31. Elérhető: www.theguardian.com/uk-news/2015/jan/31/british-army-facebook-warriors-77th-brigade (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- MASON, Rowena (2017): Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news. *The Guardian*, 11. 14. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2017/nov/13/theresa-may-accuses-russia-of-interfering-in-elections-and-fake-news (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- MERKOVITY Norbert (2009): Barack Obama elnöki kampányának sajátosságai. Mitől működnek a hálózati közösségek? *Médiakutató – Médiaelméleti Folyóirat*, 10. évf. 1. sz. 97–106.

- PAUL, Christopher – MATTHEWS, Miriam (2016): The Russian „Firehose of Falsehood” Propaganda Model. Why It Might Work and Options to Counter It. *RAND Corporation*. Elérhető: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE198/RAND_PE198.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- RAJNAI Zoltán – NYIKES Zoltán (2015): A Big Data alkalmazása a nemzeti digitális köz-műben. *Szakmai Szemle*, 4. sz. 103–118.
- Scopus. Elérhető: www.scopus.com (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- Social media – Statistics & Facts. *Statista*. Elérhető: www.statista.com/topics/1164/social-networks/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SPIER, Shaked (2017): *Tehran, Tunis, Tahrir. Social Media and the Formation of Collective Action*. *Collective Action 2.0. The Impact of Social Media on Collective Action*. A volume in Chandos Information Professional Series. 33–51. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100567-5.00003-7>
- STAMOS, Alex (2017): An Update On Information Operations On Facebook. *Facebook Newsroom*, 09. 06. Elérhető: <https://newsroom.fb.com/news/2017/09/information-operations-update/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SWAINE, Jon (2018): Twitter admits far more Russian bots posted on election than it had disclosed. *The Guardian*, 01. 20. Elérhető: www.theguardian.com/technology/2018/jan/19/twitter-admits-far-more-russian-bots-posted-on-election-than-it-had-disclosed (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SYMEONIDIS, Iraklis – BICZÓK, Gergely – SHIRAZI, Fatemeh – PÉREZ-SOLÀ, Christina – SCHROERS, Jessica – PRENEEL, Bart (2018): Collateral damage of Facebook third-party applications: a comprehensive study. *Computers & Security*, Vol. 77. August. 179–208. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2018.03.015>
- The Guardian: *The Cambridge Analytica Files*. Elérhető: www.theguardian.com/news/series/cambridge-analytica-files (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- TIMBERG, Craig – DWOSKIN, Elizabeth (2017): Russian content on Facebook, Google and Twitter reached far more users than companies first disclosed, congressional testimony says. *The Washington Post*, 10. 30. Elérhető: www.washingtonpost.com/business/technology/2017/10/30/4509587e-bd84-11e7-97d9-bdab5a0ab381_story.html?noredirect=on (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- US Department of Homeland Security and Federal Bureau of Investigation (2018): *JAR-16-20296A. Grizzly Steppe – Russian Malicious Cyber Activity*. Elérhető: www.us-cert.gov/sites/default/files/publications/JAR_16-20296A_GRIZZLY%20STEPPE-2016-1229.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- WALKER, Shaun (2015): Salutin’ Putin. Inside a Russian troll house. *The Guardian*, 04. 02. Elérhető: www.theguardian.com/world/2015/apr/02/putin-kremlin-inside-russian-troll-house (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- WARREN T. Norman (1963): Toward an adequate taxonomy of personality attributes. Replicated factor structure, In peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 66. No. 6. 574–583. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0040291>
- WEBSTER, Stephen C. (2011): Revealed. Air Force ordered software to manage army of fake virtual people. *The Raw Story*, 02. 18. Elérhető: www.rawstory.com/

rs/2011/02/18/revealed-air-force-ordered-software-to-manage-army-of-fake-virtual-people/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

YANG, Yuan (2017): China's Communist party raises army of nationalist trolls. *Financial Times*, 12. 30. Elérhető: www.ft.com/content/9ef9f592-e2bd-11e7-97e2-916d4fbac0da (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

ZIMDARS, Melissa (2016): *False, Misleading, Clickbait-y, and Satirical "News" Sources*. Elérhető: https://docs.google.com/document/d/10eA5-mCZLSS4MQY5QGb5ewC3-VAL6pLkT53V_81ZyitM/edit (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

ZITTRAIN, Jonathan (2014): Facebook Could Decide an Election Without Anyone Ever Finding Out. The scary future of digital gerrymandering – and how to prevent it. *New Republic*, 06. 02. Elérhető: <https://newrepublic.com/article/117878/information-fiduciary-solution-facebook-digital-gerrymandering> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

Nándori Nikoletta Petra¹

Szakmatörténeti forrásajánló

PILCH Jenő szerk. (1936): A hírszerzés és kémkedés története. I–III. Budapest, Franklin Társulat.

A háromkötetes mű 1936-ban Pilch Jenő szerkesztésében jött létre. A díszkötésekben összesen mintegy 1154 oldalon keresztül nyújt betekintést a hírszerzés történetébe az olvasó számára. Az előszó tanúsága szerint a kötetek több szerzőtől származnak, akiknek nevét a szerkesztő nem fedi fel. Az írók véleménye alapján a korabeli, hazánkban és külföldön megjelenő szakmai írások ugyan foglalkoztak a témával, de lényegének lelkiismeretes bemutatása elmaradni látszott. Az állam működését a katonai szolgálati oldalról közelíti meg, így e leírás által teljesebb képet kaphat az olvasó a felszínen történő lépések magyarázatára. A szolgálati feladatok ellátása a hadvezetőség legfontosabb segítő eszköze volt, amelynek lehetőséget biztosított a felesleges vérontások elleni küzdelemben. Az alapos munkával szerzett információk birtokában a megfelelő időben történő közbelépés által megelőzhetőkké váltak a kialakulni látszó súlyosabb bűncselekmények.

A kémkedés céljaként olyan támpontok keresése vált szükségessé, amely a felső vezetés hadászati elhatározásaihoz, illetve a középső vezetés hadműveleti tervei felépítéséhez voltak szükségesek. A szerzők szerint a kémkedés mint harcmód eredményeiben olyan hatásos lehet, hogy azt ma egyik állam sem nélkülözheti. Az a fontos szerep, amelyet a hadviselésben tényleg betölt, érdemessé teszi arra, hogy a vezetés fokozottabb mértékben foglalkozzék vele. A hírszerzés és kémkedés történetét és célját bemutató mű az ókorig nyúlik vissza, amelyet egészen a megjelenéséig nyomon követhet az olvasó.

A szerkesztő, Pilch Jenő József katonatiszt, hadtörténész, katonai szakíró 1872-ben született, és a kötetek megjelenését követő évben hunyt el. A mű megjelenése a két világháború közötti viszontagságos korra tehető, amely kellően megalapozta a szerkesztőben, hogy e témával foglalkozzék. A három kötet a kronológia jól felépített logikai láncá mentén halad, és eszerint mutatja be, hogy az egyes korokban mely kihívások álltak a középpontban, és az adott célok érdekében milyen meghatározott feladatok voltak, és milyen megoldások születtek azokra. A különböző korokon átívelő

¹ Nándori Nikoletta Petra hallgató, Nemzeti Közszerzési Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola.

eseményeket természetesen a korabeli technikai újítások is befolyásolták, amelyek a hírszerzés során mindig is sarokpontok voltak.

A hírszerzés és a kémkedés történetének *első kötete* az ókortól egészen az első világháborút megelőző időszakig terjedő korszakot fejt ki. Az információk begyűjtése és értékelése elengedhetetlen része volt a mindennapok túléléséhez már az emberiség megjelenésétől kezdve.

A hírszerzés módjai és a híradás eszközei az ókortól lényegét tekintve alig változtak. Az adott kor technikai újításai, mint a távíró feltalálása, a villamosság tették egyre könnyebbé és gyorsabbá a fejlődését. A hírszerző eszközök fejlődését öt korszakra bontva lehet megkülönböztetni: szóbeli, írásbeli, staféta-futárrendszer, távíró és villamosság.

A kémkedés virágkoraként tartják számon a középkort, amikor is nagy szerepet töltött be belső kémkedés, besúgás, gyanúsítás és rágalmozás alakjában. Tovább folytatódott az utazgató kereskedők hírszolgálat is. Számtalan kém dolgozott az ellentétes oldalakon. Megbízásuk részét képezte a bosszúvágy, az irigység vagy akár a köpönyegforgatás. Mindkét oldal teljes erővel, kíméletlenül csapott le arra, akit alapos okkal vagy alaptalanul gyanúsnak mondtak a besúgók jelentései, és a tömeges vagyoneklobzás és száműzés is napirenden volt.

Velence természeti adottságainak köszönhetően kényszerült hódító szerepére. Mindenben más országok termékeire szorultak. A velencei diplomácia a legjobb híró volt az egész világon, a velencei diplomaták, kémek és hírszerzők tökéletes megfigyeléseket végeztek az idegen államokban, és klasszikus jelentéseket küldtek a politikai helyzetről, a gazdasági viszonyokról és a vezető államférfiakról.

A hírszerzés és kémkedés a magyar hadviselés szolgálatában egészen a honfoglalás koráig visszavezethető. A nomád és félnomád pusztai életnek elmaradhatatlan kísérője volt a szomszédok közti, gazdasági okokból eredő torzsalkodás. Mindkét félnek az volt az érdeke, hogy sokat tudjon a szomszédok erejéről, jó és rossz szándékáról. Ez azonban csak megbízható hírszerzés és kémkedés útján volt lehetséges. A különböző korok mind-mind különböző feladatokat róttak a kémek és felderítők eredményes munkája érdekében vívott harcban.

A Rákóczi-kor titkos hír- és üzenetküldő szolgálatának egyik érdekes fejezete volt a titkosírás kiterjedt használata. Ez a gyakorlat a parancsnoki levelezés technikáját és a titkos kulccsal való levelezés különböző rendszereit magas szintre emelte. A levelek, harctéri jelentések futárpostával jutottak célba, mivel az oda vezető út számos akadály lehetőségét hordozta magában, ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a titkosírással írt üzenetek kulcsait csupán az író és a címzett ismerje.

A szabadságharc idején, amikor egy nemzet szabadságáért vívott harcában az ország egész lakosságának közös érdekévé vált a hadra kelt seregnek segítséget nyújtani, a hírszerző- és kémhálózat szakszerű kiépítése felgyorsult. Az ellenségekről való hírek szerzését a felkelés központi vezetői nem kizárólag katonai felderítő szolgálat és titkos katonai kémkedés tárgyának tekintették, hanem erre nyílt rendeletekben is felhívták az ország lakosságának figyelmét.

Pilch véleménye szerint Szemere Bertalan belügyminiszter nagy körültekintéssel szervezte meg az akkori államrendőrséget. Különösen a nemzetiségi vidékeken volt fontos, hogy az államrendőrség közegei ne csupán a szó szoros értelmében vett

rendőri közbiztonsági szolgálatot végezzék, hanem hogy bizalmas úton szerezzenek híreket a más nemzetiségű lakosok magatartásáról is.

A szerzők véleménye mentén haladva, Nagy Frigyes az állambiztonsági szolgálatnak erre az ágára nagy hangsúlyt fektetett, és e tevékenységét két irányba folytatta: titkos és furfangos diplomáciai, külpolitikai intézkedések alakjában és a hírszolgálat, kémkedés szabályozásában a hadra kelt sereg működési területén. Uralkodása folyamán nemcsak a diplomáciai és a katonai kémkedés ágazataival találkozunk, hanem gazdasági kémkedéssel is. Mindhárom kitűnően megszervezte, fölfejlesztette. A kémiszolgálat renoméja nőtt, bár megbecsülésében még nem tartott ott, ahol a 19. és 20. században, amikor is a háborúkból az ellenségtől elfogott és halálra ítélt kémeket már vértanúként és nemzeti hősként is tisztelték, ha vállalkozásuk rugója hazafias lelkesedésnek volt köszönhető. Nagy Frigyes hamar felismerte a kémkedés hadviselésben betöltött, el nem hanyagolható jelentőségét. Az ellenséges haderők előkészületeinek, felvonulásának, terveinek bizalmas utakon való felderítését a csataterhez közeledő seregek helyzetének, erejének kipuhatolását elsőrendű feladatnak tekintette. „Ha az ember jó előre tudná ellenségeinek szándékát, akkor annak legyőzésére gyengébb haderő is elég volna.”²

A kémekkel való érintkezés Napóleon idejében is rövidebb távolságokra vonatkozott, szóbeli utasítások és beszámoló jelentések révén történt. Rendőrminisztere Fouché volt, aki kifogástalanul működő szervezetet működtetett, titka alantasainak önállóságra és felelősségre nevelése volt.

A második kötetben a 19. századvégi hírszerzés és kémkedés módszereit és eszközeit veszik górcső alá a szerzők, vagyis a titkos és nyilvános hírszerzést, a diplomáták, a katonai attasék, a hírszerző tisztek, a titkos ügynökök működését, a hírszerzés központi és az angol *Intelligence Service* szervezetét.

A hírszerzőket nem csupán feladatkörük ellátása különböztette meg egymástól, már kiválasztásuk és képzésük is különböző irányokba tarthatott. A kötet a különböző szakterületek általános jellemzőin túl néhány nevezetesebb kémesetet is bemutat.

A hírszerző szolgálatok fontossága mellett azt az alapvető igazságot fejt ki, miszerint a hírszerzés és a kémkedés szervezése békeidőben legalább olyan fontos, mint háború idején. Aki csak minimálisan is ismeri a történelmet és a hadviselés technikáját, azt az óriási hatalmi erőpróbát, amelyet különösen a modern hadviselés jelent, annak tisztában kell lennie azzal a ténnyel, hogy az a hírszerzés, amely csak a háború megüzenésének napján kezdi meg működését, nem érhet el valódi eredményeket. A modern hírszerző szolgálat alapelve, hogy már békében pontos értesüléseket kell szerezni minden kérdésről, ami a hadvezetőséget háború esetén érdekelheti, vagyis a háború megindulásának napján az ellenfél helyzetének tökéletes ismeretében kell megkezdenie hadműveleteit. „A modern hírszerző szolgálat szervezése tehát azon az alapon épül, hogy a hírszerzés és kémkedés szolgálata a békében végzi el feladatának és hivatásának legértékesebb és legjava részét.”³

A hírszerzés és kémkedés rendszerének egyik legkitűnőbb összefoglalása Mennevé *L'espionnage internationale en tems de paix* (Nemzetközi kémkedés a békeidőben)

² PILCH 1936, I. kötet, 251.

³ PILCH 1936, II. kötet, 7.

című, kétkötetes hatalmas munkája, amely először foglalja nagyobb rendszerbe a hírszerzés és kémkedés módszereit és eszközeit.

Mennevéé abból indul ki, hogy minden állam politikája két irányban működik; egyfelől ismernie kell mindazokat a tényezőket, tényeket és elemeket, amelyek belső politikáját hasznosan vagy károsan befolyásolhatják, másfelől pedig pontosan kell ismernie mindazokat a célokat, szempontokat és terveket, amelyeket a külföldi államok maguk elé tűztek az illető állammal való viszonyukban. És e tekintetben mindegy, hogy valamely állammal baráti, szövetséges, feszült vagy ellenséges viszonyban van-e az állam, mert könnyen megtörténik, hogy a tegnapi ellenség mára jó barátta válik és fordítva. Ennélfogva minden állam szükségét érzi, hogy fenntartsa hivatalos vagy nem hivatalos, nyílt vagy titkos szervezeteket, amelyeknek az a feladatuk, hogy megszerezzék számukra minden hasznos információt, illetőleg minden olyan értesítést, amelyekből kellőképpen tájékozódhatnak a többi állam külpolitikájára vonatkozólag. E feladat egy részét elvégzi a politikai rendőrség, ennélfogva ez esetben is csak azokat a módszereket és eszközöket kell rendszerbe foglalni, amelyeket az állam politikai tényezőinek kell alkalmazniuk.

A *hírszerzés és kémkedés eszközei a világháborúban* című fejezetben az olvasó megismerheti az árokmegfigyelők, hírszerző tisztek, gyalogsági megfigyelők, felderítő járőrök, propagandajárőrök, tüzérmegfigyelők, tüzér hang- és fénymérők, kötött léggömbök, távbeszélő-lehallgatás, távfényképezés, rádiólehallgatás, repülő, zsákmányolt okmányok, iratok és térképek, csapatok által kiküldött kémek, a hadszíntér lakossága, az ellenségtől hozzánk átfutó katonák, szökevények, hadifoglyok, hadifogságból hazatérő saját katonáink, a szövetséges államok közlései, sajtóközlemények, a cenzúra összefoglalásai, a katonai attasék jelentései, a saját polgári hatóságok közleményei, a belső hírszolgálat közleményei, frontpropaganda, rejtjelmegoldás és végül az elkülönítetten felállított hírszerzőállomások és központból kiküldött kémek jellemzőit.

Az eszközök felhasználhatósága, a különböző feladatkörökben betöltött szerepük, alkalmazhatóságuk feltételei és korlátai részletes példákon keresztül válnak megismerhetővé a kötet tanulmányozása során.

A *harmadik kötet* első fejezete a nők kémkedésben betöltött szerepét fejti ki. A kémnők történeteit tárgyaló bekezdések tanúbizonytságot tesznek hírszerzésben betöltött helytállásukról és alkalmazhatóságukról.

Az ipari és gazdasági kémkedés a világháború előtt úgyszólván teljesen ismeretlen fogalom volt. Egy nemzet sem értékelte megfelelően az ipari kémkedés várható eredményeit, és így tisztában sem lehetett annak hatalmas jelentőségével. A szabotázs veszedelmesebb, mint a kémkedés. A kémkedés útján elvesztett értékeket esetleg lehet pótolni vagy megváltoztatni, a szabotázs által megsemmisülteket azonban nem.

Pilch szerint, ha a kémkedésnek az a célja, hogy az ellenség vagy általában bármely idegen állam katonai és politikai viszonyaira vonatkozólag megbízható értesüléseket szerezzen abból a célból, hogy ezek alapján békében és háborúban meg lehessen bénítani az illető államot, akkor a propaganda közeli rokona a kémkedésnek, legalábbis céljait illetőleg mindenképpen. A propaganda nem egyéb, mint a közvélemény mesterséges befolyásolása. Annak a propagandának, amely idegen államok ellen irányul, az a célja, hogy az idegen országok polgári közvéleményét és haderejét olyan irányba befolyásolja, hogy a polgárság is, a katonaság is elveszítse ellenálló erejét, és kész

zsákmányává legyen az ellenséges hatalmaknak. *Nicolai* ezredes szerint a kémkedés és a propaganda a monarchiában annyira összefonódott egymással, hogy egyik a másik nélkül elképzelhetlenné vált.

A propaganda eszközei a szerzők szerint: az élőlő, a sajtó, a rádió, a színház, a film és általában a modern hírközlés és gondolatközlés minden eszköze. Modern eszközei közé tartoztak akkoriban a postagalambok is, amelyeket az ellenséges ország területén élő titkosügynökök használtak.

A sajtó és a cenzúra a hírszerzés szolgálatában című fejezet tanúsága alapján elmondható, hogy tévedés volna azt hinni, hogy a sajtónak egyetlen munkája és feladata a propaganda. A propaganda leghatalmasabb eszközei a rölapok, röpiratok, füzetek, könyvek, képek és fényképek, filmek, rádió. A napi sajtónak is természetesen fontos szerepe volt békében és háború idején egyaránt. Háború idején különösen jelentőségteljes és értékes szolgálatokat végezhetett valaki azzal, hogy cikkeiben a nemzet egységét, a hazafias életérzést, a győzelemre irányuló akaratot és harckészséget hangsúlyozta. Mindemellett háttérbe szorított minden egyéni, üzleti és pártérdeket, minden vitát és személyeskedést, minden belpolitikai versengést, hiszen minden egyébnek jelentősége eltölpül a harcok sikere mellett.

A hírszerzés és a kémkedés történetét kutató, ahhoz széles körű forrásanyagot felhasználó Pilch Jenő és szerzőtársai számára a kötetek létrejöttének aktualitását az 1935–1936-os években napvilágot látott, nagy port kavaró események is alátámasztották. A sajtó hasábjain a kémek elítéléséről és a szigorú bírósági ítéletekről megjelenő híreket mintegy magyarázatul szánták a háttérben zajló események láncolatára. Az összefüggések bonyolult eseménysorozatát kézben tartani már akkor sem volt egyszerű. Különböző korokból olvasgatva, változatos történetekkel tarkítva szembesítik az olvasót a szerzők azzal a háttérben zajló, összetett hírszerző munkával, amelyért ritkán jár elismerés. Jelentősége azonban vitathatatlan, hisz az alapos hírszerzésnek köszönhetően sok-sok emberéletet sikerült megmenteni az idők folyamán.

A mű megjelenése óta eltelt közel száz év mit sem vont le jelentőségéből és alkalmazhatóságából. Érdek kontra ellenérdek, hírszerző kontra kém – ezek a szembeállítások éreztetik az országok szuverenitásának megőrzésében betöltött nagy jelentőségüket. A modern technikai újítások eszköztára lehetőséget ad, hogy az alkalmazott módszerek az aktuális jogszabályi kereteken belül, a kreativitás szabta korlátok között segíthessék az adott ország autonómiájának megőrzéséért vívott harcát.

